

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Právnická fakulta

Katedra trestního práva

POŠKOZENÝ A OBĚŤ V TRESTNÍM ŘÍZENÍ

(An injured person and a victim in criminal proceedings)

Rigorózní práce

Mgr. Petra Janulková

konzultant rigorózní práce:

prof. JUDr. Jiří Jelínek, CSc.

Olomouc, duben 2009

Čestné prohlášení

„Prohlašuji, že jsem předkládanou rigorózní práci na téma Poškozený a oběť v trestním řízení vypracovala samostatně za použití zdrojů a literatury v ní uvedených.“

V Olomouci dne 30.4.2009

Mgr. Petra Janulková

Poděkování

Děkuji panu prof. JUDr. Jiřímu Jelínkovi, CSc. za odborné konzultace, cenné připomínky a velmi vstřícný postoj, které mi při vypracování této rigorózní práce poskytl. Zároveň děkuji za poskytnuté náměty, rady a praktické zkušenosti paní JUDr. Janě Kašpárkové, advokátce.

V Olomouci dne 30.4.2009

Mgr. Petra Janulková

OBSAH

1. Úvod	6
2. Pojem poškozeného	10
2.1 Poškozený v trestním řízení podle současné právní úpravy	10
2.2 Právní subjektivita poškozeného a jeho způsobilost k právním úkonům	14
2.3 Zastupování poškozeného - zákonný zástupce, opatrovník, právní nástupce poškozeného, zmocněnec, společný zmocněnec	17
3. Pojem oběti trestného činu	27
3.1 Poškozený vs. oběť trestného činu	27
3.2 Viktimologické pojetí oběti trestného činu	28
3.3 Trauma oběti (psychologický dopad zločinu na oběť)	33
3.4 Pomoc obětem	34
3.5 Možnosti ochrany oběti v trestním řízení v současné a budoucí právní úpravě	37
3.6 Odškodňování obětí trestných činů ze státních prostředků dle zákona č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti	39
4. Procesní oprávnění poškozeného a jejich uplatnění v trestním řízení	45
4.1 Poškozený jako strana trestního řízení	45
4.2 Poškozený jako svědek v trestním řízení	46
4.3 Procesní práva poškozeného	48
4.3.1 Procesní oprávnění společná všem poškozeným	53
4.3.2 Práva poškozených s nárokem na náhradu škody	62
4.4 Právo poškozeného žádat informace o pobytu obviněného nebo odsouzeného na svobodě	67
4.5 Vzdání se procesních práv	69
4.6 Práva poškozeného v budoucí právní úpravě	70
5. Trestní stíhání se souhlasem poškozeného	74
5.1 Smysl zavedení institutu trestního stíhání se souhlasem poškozeného	74
5.2 Krátký historický exkurs	74
5.3 Podmínky uplatnění dispozičního oprávnění poškozeného dle § 163 tr. řádu	75
5.4 Některé aplikační problémy v praxi a judikatuře	79
5.5 Okolnosti vylučující uplatnění souhlasu poškozeného	81
5.6 Nedostatky současné právní úpravy, návrhy de lege ferenda a nástin budoucí právní úpravy	84
6. Adhezní řízení	88
6.1 Pojem adhezního řízení, jeho subjekty, výhody a nevýhody adhezního řízení	88
6.2 Podmínky přiznání náhrady škody	90

6.3 Rozhodování soudu o náhradě škody	95
6.4 Zajištění nároku poškozeného	99
7. Závěr	103
8. Resume	112
Seznam použité literatury	115
Seznam použitých článků z odborných časopisů	117
Internetové zdroje	118
Seznam použitých právních předpisů	119
Seznam zkratk a znaků	120
Seznam klíčových slov	121
Keyword catalogue	121

1. Úvod

Riziko, že se člověk sám nebo někdo mu blízký stane obětí trestného činu, je v dnešní době mnohem větší než v minulosti. Může se jednat o banální kapesní krádež nebo vloupání do automobilu, nicméně v současnosti se bohužel stále více setkáváme s oběťmi loupeží, znásilnění či brutálních fyzických napadení. Nedobrovolně se pak dostáváme do situací, kdy bychom rádi svým blízkým pomohli, často ale nevíme jak a jen bezmocně sledujeme jejich trápení. Poškození lidé totiž mnohdy neví, kde hledat pomoc, jaká mají vůči pachateli trestného činu oprávnění a jakým způsobem je mohou úspěšně vykonávat.

Cílem trestního práva a trestního řízení je obnova právního pořádku po spáchání trestného činu. Řízení přitom musí dle proklamativního ustanovení § 1 odst. 1 tr. řádu přispívat k upevňování zákonnosti, k předcházení a zamezování trestné činnosti, k výchově občanů v duchu důsledného zachovávání zákonů a pravidel občanského soužití. Uvědomíme-li si obsah této definice, zjistíme, že v něm není ani zmínka o poškozeném a uspokojování jeho nároků. Jakoby zájem společnosti na potrestání pachatele trestné činnosti převažoval nad zájmy jednotlivce, v našem případě poškozeného, byť ten se nachází v tíživé a často pro něj neřešitelné situaci. Právě zde vidím možný základ zatím neuspokojivého postavení poškozeného, tj. opomenutí považovat uspokojení poškozeného a náhradu škody za jeden z hlavních cílů trestního řízení, za který je v současnosti považován právě jen zájem společnosti na potrestání pachatele. Individuální a soukromé zájmy poškozeného tak stojí až v druhé řadě.

A právě pro nezáviděníhodné postavení osob poškozených trestným činem, bezmocnost a značné psychické, emocionální a sociální újmy, které jim trestná činnost pachatele způsobuje, jsem si pro svou rigorózní práci zvolila téma „Poškozený a oběť v trestním řízení“. Chtěla bych se v ní především zaměřit na zacházení s osobou poškozeného ze strany orgánů činných v trestním řízení a na oprávnění, která mu trestní řád poskytuje k hájení jeho zájmů, resp.

jaký prostor je poškozenému poskytnut, aby svá práva mohl skutečně účinně uplatnit a domoci se případně náhrady škody způsobené mu trestným činem. Poukázat bych rovněž chtěla na nerovné postavení poškozeného a obviněného, i přesto, že Listina základních práv a svobod zakotvuje zásadu rovnosti stran, která platí i pro trestní řízení.

V posledních letech se sice často zdůrazňuje dodržování lidských práv v trestním řízení, i nadále se však převážně spojuje s osobnou obviněného a oběť trestného činu zůstává stranou pozornosti. Nutno ale podotknout, že zejména na mezinárodním poli se situace zlepšuje a pozornost expertů se začíná soustřeďovat na oběť trestného činu jakožto subjekt slabší, který se ve spárech trestního řízení ocitá bez vlastního zavinění. V českých podmínkách postavení poškozeného a jeho práva jsou sice upravena trestním řádem, avšak mnozí poškození svá práva buď vůbec neznají, nebo je neumí kvalifikovaně uplatnit, ačkoliv by je v tomto směru měly příslušné orgány činné v trestním řízení náležitě poučit. Naštěstí můžeme v posledním desetiletí zaznamenat boom nestátních organizací, které se zabývají oběťmi kriminality a poskytují o nich veřejnosti informace. I díky nim se zvyšuje zájem veřejnosti o osoby zasažené kriminalitou, jakožto negativním neustále se rozrůstajícím fenoménem moderní doby.

Část své práce bych chtěla věnovat obětem trestného činu z pohledu viktimologického, co se děje v jejich myslích bezprostředně po prožitém negativním zážitku, jak prožívají traumata, která jim trestná činnost přináší, případně jak je možné těmto jedincům pomoci. Osobně se domnívám, že je nesmírně důležité o těchto tématech hovořit otevřeně, neboť oběti trestných činů (zejména násilných) jsou často situací, ve které se ocitly, tak zaskočeny, že si naprosto neví rady, jak se s ní vypořádat. Nežádka se u nich můžeme setkat se studem, bojí se o prožitém zážitku hovořit s vlastní rodinou, natož aby se svěřily do rukou orgánů činných v trestním řízení. Za této situace se pak stává, že trestný čin není vůbec oznámen, což není z hlediska předcházení trestné činnosti příliš efektivní, neboť pachatelé trestných činů tak mohou nabýt dojem nedosažitelnosti, nepostihnutelnosti.

K tomu, aby byly trestné činy náležitě zjištěny a jejich pachatelé podle zákona spravedlivě potrestáni, slouží trestní řízení. Hlavními stranami v řízení před soudem jsou státní zástupce a obžalovaný, neboť ti především mají zájem na konečném výsledku řízení. Kdo má ale stejně velký zájem na výsledku řízení, je poškozený jakož ten, kdo byl trestným činem přímo osobně dotčen a jehož práva byla narušena. Jako takový má možnost osobně hájit svá práva, a proto je významným subjektem a samostatnou, nezávislou stranou trestního řízení s celou škálou procesních oprávnění, prostřednictvím kterých poškozený napomáhá ke správnému zjištění skutkového stavu a správnému rozhodnutí ve věci, čímž se naplňuje základní cíl jeho účasti v trestním řízení, kterým je reparace trestným činem spáchané křivdy a uspokojení jeho nároků. A právě pro toto jeho postavení jako subjektu dotčeného trestným činem považuji za velmi důležité, aby poškozený, resp. oběti, znali svoje práva, která jim právní řád poskytuje, a uměli je účinně uplatnit a využít.

Pocit bezpečí je jednou ze základních psychických potřeb a jedním ze základních práv občana. A pokud stát na sebe převzal odpovědnost za své občany, musí vyvodit důsledky z toho, když tuto povinnost vůči nim nesplnil. Za hlavní cíl své rigorózní práce si proto stanovuji podat ucelený pohled na postavení poškozených a obětí trestných činů v České republice, přehled, charakteristiku a celkové zhodnocení oprávnění a garancí poskytnutých jim státem a jak se k nim stát staví, dojde-li trestným činem k zásahu do jejich ústavně zaručených práv a svobod.

O právní úpravě postavení poškozeného v trestním řízení bylo v posledních letech ku prospěchu věci publikováno množství článků a statí různých autorů (např. prof. JUDr. Jiřího Jelínka, CsC., prof. JUDr. Dagmar Císařové, CsC., doc. JUDr. Pavla Vantucha, JUDr. Františka Púrého a mnoha dalších), byla vydána také ucelená a podrobná publikace kolektivu autorů JUDr. Miroslava Růžičky, Ph.D., JUDr. Františka Púrého a JUDr. Jany Zezulové, Ph.D. – Poškozený a adhezní řízení v České republice (2007), která podává celkový náhled na historický vývoj, současnou právní úpravu i aplikační problémy

spojené s problematikou osob poškozených trestnými činy. Všechny tyto autorské počiny jsou jistě nesmírným přínosem jak pro právníky (pro ty zejména), tak pro samotné poškozené. Nicméně jako advokátní koncipientka přicházející do styku s konkrétními trestními řízeními, konkrétními podezřelými, obviněnými či obžalovanými a konkrétními poškozenými si stále více uvědomuji, že laická veřejnost o tom, že i poškozený má v trestním řízení určitá práva, která mu český právní řád poskytuje a garantuje, a o způsobu, jak se svých práv domáhat, ví opravdu jen velmi poskrovnu. Proto mým smělým cílem je, aby tato práce mohla být vodítkem nejen pro odbornou právníckou veřejnost, ale zejména pak pro samotné poškozené trestnými činy a jejich blízké, když by mohla představovat jakousi ucelenou „příručku první pomoci“, která by osobám dotčeným trestněprávním jednáním pachatelů trestných činů poskytla objasnění toho, v jaké životní situaci se nachází a dala návod, jak z ní ven.

Po první úvodní kapitole se ve druhé kapitole mé práce věnuji pojmu poškozeného, jeho způsobilosti k právům a právním úkonům a situacím, je-li této způsobilosti zbaven či je v ní omezen. Třetí kapitola je zaměřena ryze viktimologicky na oběti trestných činů, v závěru je pak naznačen postup při kompenzaci jejich škod ze strany státu. Ve čtvrté kapitole podávám přehled základních oprávnění, jež má poškozený k dispozici k hájení svých práv, obsahem páté kapitoly je podrobný rozbor institutu souhlasu poškozeného s trestním stíháním, který je dle mého mínění pro poškozeného jedním z nejdůležitějších, zároveň však i nejproblematictějších dispozičních oprávnění. V šesté kapitole jsem se zaměřila na způsob, jakým se může poškozený domáhat vůči obviněnému náhrady škody způsobené trestným činem, a práce je zakončena shrnující závěrečnou sedmou kapitolou. Celá práce je pak protknuta úvahami a návrhy de lege ferenda, jež by mohly postavení poškozeného v trestním řízení zlepšit.

Předkládaná rigorózní práce vychází z právní úpravy platné a účinné ke dni 1.4.2009.

2. Pojem poškozeného

2.1 Poškozený v trestním řízení podle současné právní úpravy

Legální vymezení pojmu poškozeného, které nezměnila žádná z novel trestního řádu od roku 1961 do současnosti, je obsaženo v § 43 odst. 1 tr. řádu. Poškozeným se rozumí ten, komu bylo trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková, morální nebo jiná škoda. Poškozeným je i taková osoba, které pachatel vzniklou majetkovou škodu již v plném rozsah nahradil. Poškozeným tedy není jen ten, komu pachatel způsobil trestným činem majetkovou škodu, ale i ten, komu bylo trestným činem ublíženo na zdraví, ať už mu tímto ublížením vznikla majetková škoda či nikoliv, jakož i ten, jemuž byla trestným činem způsobena morální nebo jiná škoda.¹⁾

Toto procesní vymezení pojmu poškozeného je nutno vykládat ve spojitosti s normami trestního práva hmotného, neboť ty nám vysvětlují obsah pojmů ublížení na zdraví, majetková, morální a jiná škoda. Škodou ve smyslu § 43 odst. 1 tr. řádu se nerozumí jen škoda majetková nebo na zdraví, nýbrž i morální nebo jiná, tedy škoda v širším smyslu, tj. škodlivý zásah do práv a zájmů daného subjektu, které jsou chráněny zákonem, i když takový zásah nemá za následek vznik nároku na náhradu škody (R III/1967 Sb. rozh. tr.).

Ublížení na zdraví je takový stav (onemocnění, poranění), který porušením normálních tělesných nebo duševních funkcí znesnadňuje výkon obvyklé činnosti nebo má jiný vliv na obvyklý způsob života poškozeného a který zpravidla vyžaduje lékařské ošetření, i když nezanechává trvalé následky (R II/1965Sb. rozh. tr.). Bylo-li někomu trestným činem ublíženo na zdraví, je poškozeným v trestním řízení bez ohledu na to, zda mu v souvislosti s tímto ublížením na zdraví vznikla majetková újma či ne. Nebude-li škůdce stíhán nebo odsouzen za trestný čin ublížení na zdraví ve smyslu § 221 odst. 1 tr. zákona, např. proto, že zásah nedosáhl požadované intenzity, bude i přesto dotčený subjekt poškozeným dle § 43 odst. 1 tr. řádu, a to za

¹⁾ Musil, J., Kratochvíl, V., Šámal, P. a kol. *Kurs trestního práva. Trestní právo procesní.* 3. přepracované a doplněné vydání. Praha : C.H.Beck, 2007, str. 268.

předpokladu, že pachatel bude stíhán za nějaký jiný trestný čin, v souvislosti s nímž došlo k poškození zdraví.

Majetkovou škodou rozumíme majetkovou újmu vyjádřitelnou v penězích záležející ve zmenšení majetku poškozeného nebo v neuskutečněném přínosu do jeho majetku. Obsah pojmu majetková škoda je vymezen ve směrnici pléna Nejvyššího soudu č. Pls 1/1962 publikované pod č. II/1962 Sb. rozh. tr. Tato směrnice nepovažuje za majetkovou škodu jen škodu vzniklou ztenčením majetku poškozeného, nýbrž i jinou materiální škodu, pokud její náhradu přiznávají příslušné předpisy o odškodňování, přičemž tuto újmu lze odčinit nebo zmírnit buď uvedením v původní stav nebo peněžitou náhradou. V tomto smyslu je majetkovou škodou nejen újma vzniklá poškozením či zničením věci nebo tím, co poškozenému ušlo, ale také vynaložené náklady léčení, dávky nemocenského pojištění, ztráta na výdělku, náklady pohřbu a další. Za majetkovou škodu nutno považovat i odškodnění příslušející podle zákona jako protihodnota za utrpěnou újmu určitého druhu, typicky bolestné či náhrada za ztížení společenského uplatnění dle § 444 občanského zákoníku. Kategorie majetkové škody podle § 43 tr. řádu je tedy širší než kategorie škody podle občanského práva, neboť v jeho smyslu může být škodou jen majetková újma, která nastala v majetkové sféře postiženého, a nemajetkové újmy zásadně povahu škody nemají, byť některé z nich tvoří součást náhrady škody na základě výslovného ustanovení zákona (bolestné a ztížení společenského uplatnění).

Za morální škodu se považuje takový škodlivý zásah do práv a zájmů dotčeného subjektu, který je způsoben například trestnými činy proti lidské důstojnosti, trestnými činy proti pořádku ve věcech veřejných či trestnými činy hrubě narušujícími občanské soužití.²⁾ Poškozeným v tomto významu je pak např. osoba znásilněná, křivě obviněná nebo pohlavně zneužitá dítě.

Za jinou škodu se označuje zejména škoda způsobená na právech, například trestným činem poškozování cizích práv dle § 209 tr. zákona nebo trestným činem pomluvy podle § 206 tr. zákona.

²⁾ Jelínek, J. *Poškozený v českém trestním řízení*. Praha : Karolinum, 1998, str. 24.

Vzniknout však může také jednáním pachatele, jež je z hlediska stádií vývoje trestné činnosti pouze přípravou (§ 7 odst. 1 tr. zákona) nebo pokusem (§ 8 odst. 1 tr. zákona). V takovém případě opravňuje toho, komu byla tzv. jiná škoda způsobena, aby vystupoval v trestním řízení jako poškozený, skutečnost, že jednáním pachatele byly ohroženy společenské vztahy týkající se jeho života, zdraví nebo majetku, čímž pachatel ohrozil bezpečnost dotyčného subjektu. Navíc tu pro tyto subjekty stále existuje nebezpečí, že útok bude pokračovat či bude dokonán, jestliže proti němu nebude zakročeno.³⁾

Poměrně široké pojetí poškozeného, jak vyplývá z § 43 odst. 1 tr. řádu, je korigováno v ustanovení § 43 odst. 2 tr. řádu, které dopadá na všechna stadia trestního řízení, a v ustanovení § 310a tr. řádu vztahující se jen na institut narovnání. Dle § 43 odst. 2 tr. řádu není možno za poškozeného považovat toho, kdo se sice cítí být trestným činem morálně nebo jinak poškozen, avšak vzniklá újma není způsobena zaviněním pachatele nebo její vznik není v příčinné souvislosti s trestným činem. Tzn. že škoda, která poškozenému vznikne, musí být způsobena trestným činem, pro který je osoba, proti níž se vede trestní řízení, stíhána. Musí tedy být dána příčinná souvislost mezi škodou a skutkem vymezeným v žalobním návrhu, přičemž na právním posouzení tohoto skutku nezáleží (R 1/1968-II. Sb. rozh. tr.). Není-li zde taková příčinná souvislost a osoba přesto uplatňuje v řízení nárok na náhradu škody, ačkoliv byla orgány činnými v trestním řízení řádně poučena dle § 46 tr. řádu, soud usnesením podle § 206 odst. 3 tr. řádu rozhodne o nepřipuštění takové osoby jako poškozeného k hlavnímu líčení. Toto zužující ustanovení bylo do trestního řádu vloženo novelou provedenou zákonem č. 265/2001 Sb., s účinností od 1.1.2002. Úmyslem zákonodárců bylo upřesnit dosavadní zákonné vymezení pojmu poškozeného, které se v určitých případech, zejména tam, kde byl trestný čin spáchán ke škodě státu nebo blíže neurčeného počtu osob, ukázalo jako příliš široké. Cílem bylo upřesnění v tom směru, aby nezahrnovalo osoby, které jsou jednáním postiženy až zprostředkovaně, nebo se za ně jen

³⁾ Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J. *Poškozený a adhezní řízení v České republice*. Praha : C.H.Beck, 2007, str. 239.

označují.⁴⁾ Musím se ale přiklonit k názoru prof. Jelínka, že přijatá právní úprava není nejšťastnější. Umožňuje totiž vyloučení určité osoby jako poškozeného v trestním řízení na základě účelových, subjektivních kritérií bez možnosti přezkoumání takového postupu.⁵⁾ Navíc vše je řešeno neformálním postupem na počátku řízení, aniž by byl proveden jediný důkaz. Vhodnější by byl formální postup, při kterém by příslušný orgán v trestním řízení (státní zástupce nebo soud) vydával rozhodnutí o tom, zda určitá osoba je či není poškozeným. Toto rozhodnutí by pak bylo přezkoumatelné na základě stížnosti dotčené osoby. I další zúžení pojmu poškozeného, které se však týká pouze institutu narovnání, vychází z potřeb aplikační praxe. Dle § 310a tr. řádu práva poškozeného pro účely narovnání nepřísluší tomu, na koho pouze přešel nárok na náhradu škody. Tímto je právní nástupce poškozeného (např. dědic) vyloučen z možnosti vykonávat práva poškozeného v řízení o narovnání. Tato úprava zcela koresponduje se smyslem institutu narovnání, který spočívá v urovnání a vypořádání negativních vztahů mezi obviněným a poškozeným, v nalezení pro obě strany přijatelného řešení. Nutno ale podotknout, že jde-li o uplatnění nároku na náhradu škody podle § 43 odst. 3 tr. zákona, pak práva poškozeného na jeho právního nástupce přecházejí.

Můžeme tedy konstatovat, že český právní řád operuje s dvěmi kategoriemi poškozených. Za prvé jsou to poškození, kteří mají kromě obecných oprávnění uvedených v § 43 odst. 1 tr. řádu navíc právo žádat náhradu vzniklé majetkové škody a mohou se tak stát subjekty tzv. adhezního řízení dle § 43 odst. 3 tr. řádu. Soud jim pak může za podmínek § 228 odst. 1 tr. řádu náhradu škody přiznat. Druhou skupinu poškozených tvoří poškození bez nároku na náhradu majetkové škody, ti jsou pak vybaveni jen právy dle § 43 odst. 1 tr. řádu. Tedy ne každý poškozený podle § 43 odst. 1 tr. řádu má i právo na náhradu škody, ale každý poškozený podle § 43 odst. 3 tr. řádu je zároveň poškozeným podle obecného ustanovení § 43 odst. 1 tr. řádu.

⁴⁾ Jelínek, J. Poškozený a náhrada škody po novele trestního řádu 2001. *Kriminalistika*, 2002, č. 1, str. 29.

⁵⁾ Jelínek, J. Postavení poškozeného v trestním řízení – možnosti zdokonalení právní úpravy nejsou vyčerpány. *Kriminalistika*, 2003, č. 2, str. 114.

Jen poškozený podle § 43 odst. 3 tr. řádu může být subjektem adhezního řízení. Určitou výjimku z tohoto upravuje § 45 odst. 3 tr. řádu, podle kterého přecházejí práva poškozeného týkající se uplatnění nároku na náhradu škody na jeho právního nástupce (mimo čistě osobních nároků spjatých pouze s osobou poškozeného – typicky bolestné či náhrada za ztížení společenského uplatnění). Poškozený, kterému pachatel ještě před nebo v rámci řízení majetkovou škodu plně nahradil, však již nemůže být subjektem adhezního řízení, ale zůstává i nadále poškozeným ve smyslu § 43 odst. 1 tr. řádu. Proto např. je postavení poškozeného zachováno i fyzické nebo právnické osobě, které pojišťovna uhradila škodu způsobenou trestným činem plněním z pojištění. V usnesení Krajského soudu v Českých Budějovicích ve věci sp.zn. 4 To 22/1997, publikovaném pod R 25/1998 Sb. rozh. tr. pak soud uzavřel, že zdravotní pojišťovna může v trestním řízení vedeném pro trestný čin, jímž bylo ublíženo na zdraví, vykonávat práva poškozeného a uplatňovat nárok na náhradu škody teprve tehdy, jestliže alespoň z části uhradila náklady léčení poškozeného. Jako poškozený tedy může vystupovat v řízení každý, komu bylo trestným činem nějak ublíženo, bez ohledu na to, zda mu vznikl či nevznikl nárok na náhradu škody, aby přispěl ke správnému a zákonnému rozhodnutí ve věci.

2.2 Právní subjektivita poškozeného a jeho způsobilost k právním úkonům

Poškozeným může být fyzická osoba, právnická osoba i stát. Jelikož normy trestního práva právní subjektivitu ani způsobilost k právním úkonům neupravují, bude nutno použít ustanovení příslušných právních předpisů z oblasti civilního práva. Zatímco způsobilost mít práva a povinnosti (způsobilost k právům) je prakticky dána fyzickou existencí subjektu, způsobilost vlastními právními úkony nabývat práv a brát na sebe povinnosti (způsobilost k právním úkonům) již předpokládá určitou rozumovou a volní vyspělost danou věkem. Zákon tuto vyspělost u fyzických osob váže na dovršení

osmnáctého roku věku.⁶⁾ Pouze osoba (fyzická i právnická) způsobilá k právním úkonům je osobou oprávněnou k uplatňování nároku na náhradu škody dle § 43 odst. 3 tr. řádu.

Způsobilost fyzické osoby mít práva a povinnosti vzniká narozením. Tuto způsobilost má i počaté dítě, narodí-li se živé (§ 7 obč. zákoníku). Taktéž právnické osoby, kterými jsou dle obč. zákoníku sdružení fyzických nebo právnických osob, účelová sdružení majetku, jednotky územní samosprávy a jiné subjekty, o kterých to stanoví zákon, mají způsobilost mít práva a povinnosti (§ 18 obč. zákoníku). Ta jim náleží ode dne jejich vzniku.

Způsobilost fyzické osoby k právním úkonům vzniká dle § 8 odst. 1 obč. zákoníku v plném rozsahu až zletilostí. Zletilosti se nabývá dovršením osmnáctého roku věku. Před dosažením tohoto věku je možno zletilosti nabýt jen uzavřením manželství, avšak nezletilá osoba mladší šestnácti let zletilosti ani způsobilosti k právním úkonům nabýt nemůže, neboť nemůže platně uzavřít manželství. Nezletilý starší šestnácti let může manželství uzavřít jen s přivolením soudu. Fyzická osoba může být ve své způsobilosti k právním úkonům omezena nebo jí může být zbavena, podrobnější podmínky stanoví občanský zákoník v § 9 (nezletilost) a v § 10 (duševní porucha). K omezení nebo zbavení způsobilosti k právním úkonům dochází výlučně jen výrokem soudu.

Právnické osoby vznikají dnem, ke kterému jsou zapsány do obchodního nebo jiného zákonem určeného rejstříku, nestanoví-li zvláštní zákon o jejich vzniku něco jiného (§ 19 odst. 2 obč. zákoníku). Od data účinnosti tohoto zápisu pak mohou právnické osoby nabývat práva a povinnosti. Tato způsobilost může být omezena jen zákonem. Právní úkony právnické osoby ve všech věcech činí ti, kteří k tomu jsou oprávněni smlouvou o zřízení právnické osoby, zakládací listinou nebo zákonem (statutární orgány). Rovněž za ni mohou činit právní úkony i jiní její pracovníci nebo členové, pokud je to stanoveno ve vnitřních předpisech právnické osoby nebo je to vzhledem k jejich pracovnímu zařazení obvyklé. Překročí-li tyto osoby

⁶⁾ Látal, J. *Poškozený v trestním řízení a rozhodování o náhradě škody v adhezním řízení*. Praha : Příručky Ministerstva spravedlnosti, 1994, str. 13.

své oprávnění, vznikají práva a povinnosti právnické osobě jen pokud se právní úkon týká předmětu činnosti právnické osoby a jen tehdy, jde-li o překročení, o kterém druhý účastník mohl vědět (§ 20 obč. zákoníku). Právnické osoby rovněž mohou jednat prostřednictvím svých zástupců. Ve své praxi jsem se doposud setkala zejména s poškozenými obchodními společnostmi, tj. právnickými osobami, které se dle obchodního zákoníku zapisují do obchodního rejstříku a jsou tedy v souladu s § 2 odst. 2 písm. a) obch. zákoníku podnikateli. Odpověď na otázku, kdo činí právní úkony jménem obchodních společností, můžeme najít ve IV. díle I. hlavy obch. zákoníku (§ 13 – 16), který obsahuje úpravu jednání podnikatele, jež navazuje na občanskoprávní úpravu obsaženou v obč. zákoníku. Občanský i obchodní zákoník rozlišují jednání přímé a jednání nepřímé, když přímým jednáním podnikatele – právnické osoby - je jednání jejího statutárního orgánu, tzn. že právní úkony učiněné statutárním orgánem jsou právními úkony právnické osoby. Nepřímé jednání podnikatele, a to jak fyzické, tak právnické osoby, je pak jednání, při kterém projevuje vůli zástupce, a to jménem a s důsledky pro zastoupeného. Pro jednotlivé obchodní společnosti je statutární orgán určen v ustanoveních obch. zákoníku týkajících se té které obchodní společnosti, jde-li o jiné právnické osoby, pak jejich statutární orgán bývá zpravidla určen zvláštním zákonem, který upravuje založení a postavení této právnické osoby, příp. není-li určení statutárního orgánu provedeno zákonem, je možno takové určení najít ve smlouvě o zřízení právnické osoby či v zakládací listině.

Účastníkem občanskoprávních vztahů může být i stát, mající pak v takovémto vztahu stejné postavení jako kterýkoliv jiný subjekt. Za stát před soudem v občanskoprávních vztazích jedná pracovník toho státního orgánu, jehož se věc týká nebo pověřený pracovník jiného státního orgánu.⁷⁾ Výše uvedené pak samozřejmě platí i v případě, uplatňuje-li stát jakožto poškozený svá práva v trestním řízení.

⁷⁾ Šámal, P. a kol. *Trestní řád. Komentář. 1.díl.* 6. vydání. Praha : C.H.Beck, 2008, str. 318.

2.3 Zastupování poškozeného - zákonný zástupce, opatrovník, právní nástupce poškozeného, zmocněnec, společný zmocněnec

Je-li poškozený zbaven způsobilosti k právním úkonům nebo je-li jeho způsobilost k právním úkonům omezena, vykonává práva poškozeného jeho zákonný zástupce (§ 45 odst. 1 tr. řádu). Odpověď na otázku, kdo je zákonným zástupcem poškozeného, nám dávají předpisy občanskoprávní, zejména občanský zákoník a zákon o rodině. Dle ustanovení § 45 odst. 1 tr. řádu vykonává zákonný zástupce procesní oprávnění každého poškozeného, jehož způsobilost k právním úkonům je omezena, tedy i nezletilého. Nezletilí totiž nemají ve smyslu § 8 a 9 obč. zákoníku způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu, proto musí jejich práva v trestním řízení vykonávat zákonný zástupce. Zákon neumožňuje nezletilým poškozeným vykonávat práva poškozených osobně a ani vedle svého zákonného zástupce.⁸⁾ Práva zákonného zástupce však zanikají, nabyli-li nezletilý během trestního řízení zletilosti. Zákonnými zástupci nezletilého jsou jeho rodiče (nikoliv však rodiče nevlastní). Ti jej zastupují při právních úkonech, ke kterým není plně způsobilý (§ 36 zákona o rodině). Dítě může být zastoupeno kterýmkoliv z rodičů, který je způsobilý k právním úkonům v plném rozsahu a nebyl zbaven rodičovských práv. Ustanovení § 37 odst. 1 zákona o rodině pak říká, že žádný z rodičů nemůže zastoupit své dítě, jde-li o právní úkony ve věcech, při nichž by mohlo dojít ke střetu zájmů mezi rodiči a dítětem nebo ke střetu zájmů dětí těchto rodičů. Taková kolize například nastane, spáchá-li jeden z rodičů trestný čin ke škodě vlastního nezletilého dítěte. Druhý z rodičů pak vzhledem k možnosti střetu zájmu nemůže vykonávat práva nezletilého poškozeného (R 13/1987 – I. Sb. rozh. tr.). Nebude-li moci žádný z rodičů takto dítě zastupovat, ustanoví soud dítěti tzv. kolizního opatrovníka, kterým zpravidla bývá orgán sociálně-právní ochrany dětí, a tento pak dítě zastupuje v řízení nebo při určitém právním úkonu.

⁸⁾ Látal, J. *Poškozený v trestním řízení a rozhodování o náhradě škody v adhezním řízení*. Praha : Příručky Ministerstva spravedlnosti, 1994, str. 13.

V praxi běžně dochází k situacím, že zákonný zástupce nemůže práva poškozeného vykonávat, ať už pro dlouhodobou nemoc či hospitalizaci v nemocnici, pobyt v cizině, výše zmíněnou kolizi zájmů nebo z nějakého dalšího závažného důvodu. Hrozí-li v takovém případě nebezpečí z prodlení, ustanoví předseda senátu a v přípravném řízení státní zástupce k výkonu práv poškozeného opatrovníka. Rozhodnutí o jeho ustanovení má formu usnesení, proti němuž je přípustná stížnost, avšak bez odkladného účinku. Jsou-li splněny podmínky pro ustanovení tohoto opatrovníka, předseda senátu nebo státní zástupce v přípravném řízení tak učiní z úřední povinnosti.

Třetí odstavec § 45 tr. řádu se vztahuje k osobě právního nástupce poškozeného. Na toho přecházejí práva, jenž trestní řád přiznává poškozenému, jedná-li se o uplatnění nároku na náhradu škody podle § 43 odst. 3 tr. řádu. Jsou zde míněny především případy úmrtí poškozeného – fyzické osoby, stejné však platí i pro zánik právnické osoby či přechod nebo převod práv právnické osoby na jinou právnickou osobu. Právním nástupcem poškozené fyzické osoby v případě její smrti jsou její dědicové, a o tom, zda se skutečně jedná o její právní nástupce či ne, se soud vždy musí na podkladě důkazů přesvědčit (R 16/1993-III. Sb. rozh. tr.). Soud také zjišťuje, kdo z dědiců pokračuje v právech poškozeného, vystupuje-li jich v konkrétní věci několik. Pokud by ověřování těchto okolností bylo nad rámec trestního stíhání a přesahovalo by jeho potřeby, v takovém případě soud odkáže právního nástupce (dědice), kteří učinili návrh podle § 43 odst. 3 tr. řádu, na řízení ve věcech občanskoprávních.⁹⁾ Je nerozhodné, zda smrt poškozeného, popř. zánik právnické osoby, nastaly před zahájením trestního řízení nebo v jeho průběhu. Právního nástupce v obou případech pokračuje v právech poškozeného, přičemž přímo vstupuje do jeho práv. Nárok na náhradu škody přechází na právního nástupce poškozeného zásadně v tom rozsahu, v jakém náležel poškozenému v okamžiku jeho smrti (R 22/2006 Sb. rozh. tr.). Uplatnil-li tedy poškozený nárok na náhradu škody, nemusí ho již znovu právního nástupce uplatňovat, ale musí dát jasně a srozumitelně

⁹⁾ Látal, J. *Poškozený v trestním řízení a rozhodování o náhradě škody v adhezním řízení*. Praha : Příručky Ministerstva spravedlnosti, 1994, str. 19-20.

najevo, že hodlá ve výkonu práv poškozeného pokračovat.¹⁰⁾ Výše uvedené se však v žádném případě neuplatní u ryze osobních nároků spjatých pouze s osobou poškozeného (bolestné či ztížení společenského uplatnění), tyto jeho smrtí zanikají.

Na základě smlouvy o zastoupení (např. smlouvy příkazní nebo mandátní) a udělené plné moci je oprávněn v trestním řízení zastupovat poškozeného zmocněnec. Tím může být jen osoba, jejíž způsobilost k právním úkonům není omezena, přičemž trestní řád vylučuje, aby při hlavním líčení a veřejném zasedání jako zmocněnec vystupoval ten, kdo je k němu předvolán jako svědek, znalec nebo tlumočník (§ 50 odst. 2 tr. řádu). V přípravném či vykonávacím řízení pak ale tyto funkce nejsou překážkou postavení zmocněnce. O zmocněnce se nejedná v případě, kdy nelze hovořit pojmově o zastoupení ve vlastním smyslu, neboť za poškozeného, který je právnickou osobou, jedná statutární orgán, její členové nebo pracovníci¹¹⁾, jak bylo popsáno v předchozí podkapitole. Právnická osoba, je-li osobou poškozenou, se samozřejmě také může nechat zastupovat zmocněncem. Jsou-li v trestním řízení projednávány utajované informace, musí být zmocněnec dle § 51b odst. 1 tr. řádu předem poučen podle zvláštního právního předpisu, kterým je zákon č. 412/2005 Sb., o ochraně utajovaných informací a o bezpečnostní způsobilosti. Nemá-li poškozený způsobilost k právním úkonům vůbec nebo nemá-li ji v plné míře, má právo zvolit mu zmocněnce jeho zákonný zástupce. Zmocněncem nejčastěji bývá advokát, kterého si poškozený zvolí, ačkoliv právní úprava žádný požadavek vysokoškolského právnického vzdělání nevyžaduje. Zmocněnec poškozeného je oprávněn činit za poškozeného návrhy a podávat za něj žádosti a opravné prostředky; je též oprávněn zúčastnit se všech úkonů, kterých se může zúčastnit poškozený (§ 51 tr. řádu). Je-li poškozený zastoupen zmocněncem, pak práva, která mu podle § 43 odst. 1, 3 tr. řádu náleží, přísluší vykonávat právě tomuto zmocněnci,

¹⁰⁾ Šámal, P. a kol. *Trestní řád. Komentář. 1. díl.* 6. vydání. Praha : C.H.Beck, 2008, str. 335.

¹¹⁾ Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J. *Poškozený a adhezní řízení v České republice.* Praha : C.H.Beck, 2007, str. 289.

nikoliv poškozenému osobně. Toto však neplatí, podrobuje-li se poškozený jako svědek určitým úkonům dokazování (např. výslech svědka či rekognice) nebo nejde-li o výkon práv poškozeného. Zmocněnci se rovněž doručují veškeré písemnosti, s výjimkou výzev, aby poškozený něco osobně konal, pouze zmocněnec se vyrozmívá o hlavním líčení, popř. o veřejném zasedání v řízení o odvolání.

Náklady vzniklé v souvislosti s přibráním zmocněnce je povinen poškozenému, kterému byl alespoň zčásti přiznán nárok na náhradu škody, nahradit odsouzený, jemuž byla povinnost k náhradě škody uložena. Dle § 154 odst. 2 tr. řádu může soud na žádost poškozeného uložit odsouzenému povinnost k náhradě nákladů souvisejících s účastí poškozeného v trestním řízení i v případě, že poškozenému nebyl přiznán nárok na náhradu škody, a to v závislosti na povaze věci a okolnostech případu. Byť by se na první pohled mohlo zdát (a nutno podotknout, že většina odborníků toto stanovisko zastává), že poškozený, který sice v trestním řízení neuplatňuje nárok na náhradu škody (ať již jej uplatňovat nechce nebo nemůže), ale je zastoupen zmocněncem a vzniknou mu tedy náklady potřebné k hájení jeho práv, nemá žádnou možnost, jak své náklady na odsouzeném vymoci (neboť toto z dikce ust. § 154 odst. 2 tr. řádu jednoznačně nevyplývá), já osobně se přikláním k názoru, že výkladem souvisejícího ust. § 155 odst. 2 tr. řádu („jiné náklady související s účastí poškozeného v trestním řízení“) můžeme dojít k závěru, že této možnosti zbaven není, neboť náklady spojené s účastí poškozeného v trestním řízení je třeba posuzovat v širším rozsahu než jen náklady potřebné k účelnému uplatnění jeho nároku na náhradu škody v adhezním řízení.¹²⁾ Jedná se o náklady spojené s výkonem oprávnění uvedených v § 43 jak v odst. 1, tak v odst. 3 tr. řádu. Ovšem, jak správně poukazují někteří autoři, při akceptaci tohoto názoru by bylo nutné rozšířit v zákoně okruh osob, kterým se doručuje rozsudek, také o poškozeného, který neuplatnil nárok na náhradu škody¹³⁾, neboť o povinnosti odsouzeného

¹²⁾ Šámal, P. a kol. *Trestní řád. Komentář. 1. díl.* 6. vydání. Praha : C.H.Beck, 2008, str. 1159.

¹³⁾ Gřivna, T., Gřivnová, P. Určení výše odměny advokáta jako zmocněnce poškozeného v trestním řízení. *Bulletin advokacie*, 2005, č. 11-12, str. 48.

nahradit poškozenému náklady potřebné k účelnému uplatňování nároku na náhradu škody v trestním řízení nebo jiné náklady související s účastí poškozeného v trestním řízení je možno rozhodnout pouze na návrh poškozeného, který byl podán do jednoho roku od právní moci odsuzujícího rozsudku (§ 155 odst. 2 tr. řádu). Výše uvedené stanovisko zastávám zejména proto, že nevidím důvod, proč by měla existovat nerovnost mezi poškozenými s nárokem na náhradu škody a bez něj, když dle čl. 37 odst. 2 Listiny základních práv a svobod má každý právo na právní pomoc v řízení před soudy od počátku řízení. Tedy i poškozený, který v trestním řízení uplatňuje „pouze“ další práva, jež mu trestní řád přiznává (mimo uplatňování nároku na náhradu škody), může být zastoupen zmocněncem a náklady mu vzniklé s jeho přibráním by mu měly být v případě vynesení odsuzujícího rozsudku odsouzeným nahrazeny.

Ustanovením § 51a tr. řádu bylo postavení poškozeného významně posíleno. Stalo se tak novelou trestního řádu provedenou zákonem č. 265/2001 Sb., která zcela novým způsobem upravila nárok nemajetného poškozeného na právní pomoc poskytovanou zmocněncem bezplatně nebo za sníženou odměnu, jestliže to odůvodňují jeho majetkové poměry a uplatnil-li poškozený nárok na náhradu škody.¹⁴⁾ Dalším nezbytným předpokladem je potom skutečnost, že zastoupení zmocněncem nebude vzhledem k povaze uplatňované škody nebo její výši zřejmě nadbytečné (o nadbytečnosti můžeme hovořit např. pokud by se jednalo o zcela jednoduchý případ nevyžadující důkladnější právní posouzení, výše škody by byla jednoznačně zjistitelná, příp. by byla natolik nízká, že náklady na přibrání zmocněnce by požadovanou výši náhrady škody přesáhly apod.). O návrhu poškozeného rozhodne předseda senátu soudu, který koná řízení v prvním stupni, a v přípravném řízení soudce, usnesením, proti kterému je přípustná stížnost, jež má odkladný účinek. Rozhodne-li předseda senátu či soudce o návrhu poškozeného kladně, ustanoví zároveň poškozenému jako zmocněnce advokáta. Náklady vzniklé s jeho přibráním hradí stát. Poškozený musí svou nemajetnost prokázat např. předložením

¹⁴⁾ Šámal, P. a kol. *Trestní řád. Komentář. 1.díl.* 6. vydání. Praha : C.H.Beck, 2008, str. 358.

dokladů, jenž osvědčují, že nemá dostatek prostředků na úhradu odměny a nákladů zmocněnce. Takovými doklady mohou být výpis z jeho bankovního účtu, potvrzení příslušného úřadu práce, že je zařazen do evidence uchazečů o zaměstnání nebo i čestné prohlášení poškozeného, že nevlastní žádný další majetek. Neosvědčí-li poškozený, že nemá dostatek prostředků, náležitým způsobem, soud jeho návrh zamítne (povinností soudu v tomto případě není potřebné údaje a doklady získávat vlastní aktivitou, je plně na poškozeném, aby prokázal jím tvrzené skutečnosti). Pominou-li důvody, které vedly k ustanovení zmocněnce poškozeného, nebo nemůže-li z důležitých důvodů zmocněnec poškozeného nadále zastupovat, rozhodne soud i bez návrhu o zproštění povinnosti zastupovat poškozeného. Domnívám se, že ustanovení § 51a tr. řádu opět není zcela spravedlivé ke skupině poškozených, kteří buď nemají nárok na náhradu škody a nebo jej neuplatňují. Zákon zcela bezdůvodně předpokládá, že budou-li tito poškození uplatňovat pouze svá procesní práva podle § 43 odst. 1 tr. řádu, budou tak činit zpravidla osobně.¹⁵⁾ Možné to samozřejmě je, ale nikde není vyloučeno, že právní pomoc potřebovat budou, ostatně na ni mají stejné právo jako poškození uplatňující nárok na náhradu škody. Měli by proto mít i stejné právo získat ji bezplatně.

Jak bylo již zmíněno výše, zmocněncem bývá v praxi nejčastěji advokát (ať již jako zmocněnec zvolený či ustanovený soudem). Proto se v posledních letech stává předmětem četných diskuzí problematika určení výše odměny zmocněnce advokáta za zastupování poškozeného v trestním řízení. V případě zmocněnce ustanoveného soudem, má tento nárok na odměnu a náhradu hotových výdajů vůči státu, a to za podmínek § 151 odst. 2, 3 tr. řádu (tj. stejně jako ustanovený obhájce). V případě zmocněnce zvoleného, hradí mu odměnu advokáta, jeho hotové výdaje a cestovní výdaje i náhradu za promeškaný čas poškozený, u něhož se tyto výdaje pak považují za účelně vynaložené náklady související s účastí poškozeného v trestním řízení, a poškozený je může následně vůči odsouzenému uplatnit u soudu, který ve věci rozhodl v prvním stupni. Jedná se tedy o dva odlišné nároky,

¹⁵⁾ Šámal, P. a kol. *Trestní řád. Komentář. 1.díl.* 6. vydání. Praha : C.H.Beck, 2008, str. 358.

kteře je třeba u soudu uplatnit pod sankcí prekluze do jednoho roku, v prvém případě běží lhůta od dne, kdy se zmocněnec dověděl, že povinnost zastupovat poškozeného skončila, ve druhém případě od právní moci odsuzujícího rozsudku. V každém případě je třeba odměnu zmocněnce advokáta přesně stanovit. Trestní řád však neobsahuje žádné ustanovení, které by výslovně upravovalo odměnu a náhradu hotových výdajů zvoleného zmocněnce, o odměně a náhradě hotových výdajů ustanoveného zmocněnce se hovoří pouze v § 151 odst. 6 tr. řádu, který odkazuje na přiměřené užití ustanovení týkajících se účtování odměny ustanoveného obhájce. Poměrně složitým způsobem tak dojdeme k závěru, že při výpočtu odměny a náhrady hotových výdajů zmocněnce advokáta je nutno – stejně jako u advokáta obhájce - vycházet z vyhl. Ministerstva spravedlnosti č. 177/1996 Sb., o odměnách advokátů a náhradách advokátů za poskytování právních služeb (advokátní tarif), přičemž dle § 1 odst. 2, 3 advok. tarifu pak bude na místě použít ustanovení o mimosmluvní odměně (neboť se náhrada nákladů řízení přiznává klientovi rozhodnutím soudu). Ve vztahu mezi poškozeným a jím zvoleným zmocněncem advokátem pak samozřejmě záleží na jejich domluvě, zda bude advokát poskytovat své právní služby za odměnu sjednanou (tzv. smluvní odměna dle § 1 odst. 1 advok. tarifu), případně zda se i zde užije ustanovení o mimosmluvní odměně, advokát je však povinen svého klienta (poškozeného) upozornit, v případě, že s ním jedná o smluvní odměně, že soud jeho odměnu a náhradu hotových výdajů určí dle ustanovení advok. tarifu o mimosmluvní odměně (§ 1 odst. 2 in fine advok. tarifu). Ačkoliv byl vývoj judikatury v této otázce dosti bouřlivý, novelou advokátního tarifu provedenou vyhl. 276/2006 Sb. byl s účinností od 1.9.2006 do jeho § 10 vložen odst. 5, podle kterého při zastupování poškozeného v trestním řízení ve věci náhrady škody, jež byla poškozenému způsobena trestným činem, se považuje za tarifní hodnotu částka 10.000,- Kč; pokud byla poškozenému přisouzena jako náhrada škody peněžní částka převyšující 10.000,- Kč, považuje se za tarifní hodnotu tato peněžní částka. Sazba mimosmluvní odměny za jeden úkon právní služby vykonaný advokátem jako zmocněncem poškozeného tedy činí

min. 1.500,- Kč (§ 7 advok. tarifu). K této částce je pak nutno připočíst ještě 300,- Kč režijní paušál/1 úkon právní služby (§ 13 odst. 3 advok. tarifu) a případnou DPH z výše uvedených částek, je-li advokát plátcem DPH. Doposud zastávaný právní názor, že při stanovení odměny za úkon právní služby vykonaný advokátem jako zmocněncem poškozeného se vychází ze sazby mimosmluvní odměny stanovené pro obhajobu v trestním řízení, tzn. že se užije § 10 odst. 2, 3 advok. tarifu (R 2/2006 Sb. rozh. tr.), je tedy od 1.9.2006 vzhledem k výslovné úpravě v advok. tarifu nepoužitelný. Nicméně z tr. řádu ani z advok. tarifu zcela jasně nevyplývá, z jaké částky má soud vycházet při stanovování výše odměny v případě, bude-li použit postup podle § 154 odst. 2 tr. řádu, příp. se jedná o poškozeného, který byl se svým nárokem na náhradu škody odkázán dle § 229 odst. 1 tr. řádu na řízení ve věcech občanskoprávních, nebo o poškozeného, který vůbec nárok na náhradu škody v trestním řízení neuplatňoval, kdy ačkoliv by soud poškozenému žádný nárok na náhradu škody nepřiznal, obviněnému by uhradit poškozenému náklady řízení uložil. V tomto případě by dle mého názoru mohlo být použito analogie ustan. § 10 odst. 5 věty před středníkem advok. tarifu.

Ideálem každého státu je, aby jeho trestní řízení bylo co nejefektivnější, rychlé a finančně ne příliš náročné. Zvláště v poslední době však dochází k páchání trestných činů (např. sériové krádeže automobilů nebo některá podvodná jednání na finančních trzích apod.), při kterých je poškozen větší okruh osob. A jelikož je nutné respektovat procesní práva všech poškozených, nároky na financování státem se obrovsky zvyšují a popřen je často i samotný účel trestního řízení. Proto již výše zmiňovaná novela z roku 2001 přinesla nové ustanovení § 44 odst. 2 tr. řádu (původní znění odstavce druhého bylo nálezem Ústavního soudu č. 77/2001 Sb. zrušeno), kterým byl do tr. řádu zaveden institut společného zmocněnce. Nová úprava tak obsahuje specifický způsob uplatnění práv poškozeného v případech, kdy je počet poškozených mimořádně vysoký a jednotlivým výkonem jejich práv by mohl být ohrožen rychlý průběh trestního stíhání. Jde o jakýsi kompromis mezi potřebami trestního

řízení a oprávněným zájmem poškozeného na náhradu škody způsobené trestným činem.¹⁶⁾ Za této situace je oprávněn předseda senátu a v přípravném řízení soudce na návrh státního zástupce rozhodnout, že poškození mohou svá práva v trestním řízení uplatňovat jen prostřednictvím společného zmocněnce, kterého si zvolí. Rozhodnutí, které má formu usnesení, proti němuž není přípustné podání stížnosti (což je vzhledem k vysokému počtu poškozených logicky jediné možné řešení, chceme-li plně dostat zásadě rychlosti tr. řízení), oznámí v řízení před soudem soud a v přípravném řízení státní zástupce poškozeným, kteří již uplatnili nárok na náhradu škody; ostatním poškozeným rozhodnutí oznámí při prvním úkonu trestního řízení, ke kterému se předvolávají nebo o kterém se vyrozumívají. Obě podmínky, tedy mimořádně vysoký počet poškozených a reálné ohrožení rychlosti průběhu trestního stíhání, musí být splněny současně. Společným zmocněncem může být každý za podmínek § 50 odst. 2 tr. řádu. Nemusí se jednat o advokáta, zato je možné, aby jím byla i osoba, která je současně jedním z poškozených. Bude-li rozhodnuto o tom, že poškození mohou svá práva v trestním řízení uplatňovat pouze prostřednictvím společného zmocněnce, musí si jej zvolit sami. A vzhledem k tomu, že se nejedná o ustanovení zmocněnce poškozeného ve smyslu § 51a tr. řádu, stát není v tomto případě povinen hradit náklady zmocněnce podle § 151 tr. řádu (R 4/2005 Sb. rozh. tr.). Výběr zmocněnců je plně v rukou poškozených, zákon pouze výslovně omezuje jejich maximální počet na šest. Přesáhne-li celkový počet společných zmocněnců hranici šesti osob a poškození se mezi sebou o výběru nedohodnou, provede výběr s přihlédnutím k zájmům poškozených soud. V praxi to pak vypadá tak, že soud vybere šestici zmocněnců a po tomto výběru je nutno vyčkat, až si poškození sami určí, který z vybraných zmocněnců je bude zastupovat.¹⁷⁾ Pokud si poškození žádného společného zmocněnce nezvolí, nemohou potom svá procesní práva v trestním

¹⁶⁾ Jelínek, J. Postavení poškozeného v trestním řízení – možnosti zdokonalení právní úpravy nejsou vyčerpány. *Kriminalistika*, 2003, č. 2, str. 114.

¹⁷⁾ Čeplová, V. Výše odměn zmocněnce v adhezním řízení v případech mimořádně vysokého počtu poškozených (§ 44 odst. 2 TrŘ) – nový druh trestu? *Trestněprávní revue*, 2008, č. 4, str. 114.

řízení uplatňovat. Společný zmocněnec poškozených vykonává v trestním řízení všechna jejich práva (mimo úkonů, při kterých je nutná jejich osobní účast), včetně uplatnění nároku na náhradu škody. Zásadním nedostatkem této právní úpravy je však neurčitost ve vztahu k termínu mimořádně vysoký počet poškozených, neboť zákon žádnou kvantifikaci tohoto počtu, případně jeho způsob určení nestanovuje, což může způsobovat nejednotný výklad tohoto pojmu. Zda je počet mimořádně vysoký je nutno posuzovat vždy s ohledem na okolnosti konkrétního případu. Přijetím jednoznačných kritérií, např. dle názoru prof. Jelínka buď přesnou kvantifikací dosud neurčitého pojmu mimořádně vysoký počet, nebo vázáním účasti poškozeného na určitý rozsah újmy, kterou utrpěl¹⁸⁾, by byly stanoveny jasné podmínky aplikace institutu společného zmocněnce a tím odstraněna neurčitost.

¹⁸⁾ Jelínek, J. Postavení poškozeného v trestním řízení – možnosti zdokonalení právní úpravy nejsou vyčerpány. *Kriminalistika*, 2003, č. 2, str. 115.

3. Pojem oběti trestného činu

3.1 Poškozený vs. oběť trestného činu

Termín poškozený bývá velmi často zaměňován, a to zvláště mezi laiky, kteří s problematikou trestního řízení nepřišli do styku, s výrazem oběť trestného činu. Zatímco pojem poškozený je typicky neutrální právnícký terminus technicus, má pojem oběť určitý emocionální a eticky hodnotící náboj.¹⁹⁾ V zásadě je nutné rozlišovat 3 kategorie pojmů: pojem poškozený jako součást trestněprocesní úpravy (§ 43 n. tr. řádu), pojem oběť trestné činnosti jako speciální pojem, který byl do českého právního řádu zaveden zákonem č. 209/1997 Sb., o poskytování peněžité pomoci obětem trestné činnosti a o změně a doplnění některých zákonů, a v neposlední řadě pojem oběť trestného činu jako pojem kriminologický, resp. viktimologický, nikoliv právnícký. Za samostatnou kategorii se někdy považuje i vymezení pojmu oběť jak vyplývá z různých mezinárodních smluv a dokumentů. Vzhledem k tomu, že bych se chtěla v převážné části této kapitoly zabývat právě viktimologickým pojetím oběti trestného činu, budu se ve zbytku této podkapitoly zabývat jen rozdílnostmi prvních dvou uvedených pojmů a teoretickými názory na jejich šíři a vymezení.

Pojem oběť trestné činnosti byl do českého právního řádu zaveden až s účinností výše zmiňovaného zákona č. 209/1997 Sb., která nastala 1.1.1998. Dle § 2 odst. 1 tohoto zákona se obětí rozumí fyzická osoba, které v důsledku trestného činu vznikla škoda na zdraví. Za oběť se považuje i osoba pozůstalá po oběti, která v důsledku trestného činu zemřela, byla-li rodičem, manželem nebo dítětem zemřelého a současně s ním v době jeho smrti žila v domácnosti, nebo osoba, které zemřelý poskytoval nebo byl povinen poskytovat výživu (§ 2 odst. 2 zákona č. 209/1997 Sb.). Oproti pojetí poškozeného v trestním řádu jsou zde patrné jisté odlišnosti, které mezi erudovanými právníky nastolují názorovou nejednotnost, jenž je

¹⁹⁾ Osmančík, O., Rozum, J. *K problematice obětí zločinu*. Praha : Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1993, str. 2.

však způsobena z převážné části pouze různými úhly pohledu na danou problematiku. Někteří autoři zastávají názor, že pojem oběť je širší než pojem poškozený hlavně proto, že nezahrnuje jen osoby, které utrpěly nějakou újmu v přímé souvislosti s trestným činem, ale i osoby, u nichž k takové újmě došlo zprostředkovaně.²⁰⁾ Takovými osobami pak můžou být např. nejbližší členové rodiny přímé oběti nebo osoby na její výživě závislé. Šířeji je v jejich pojetí chápána i škoda způsobená oběti, která zahrnuje i psychické újmy a strádání, včetně omezení základních práv, spojené s následným trestním řízením. Jiná skupina odborníků naopak zastává názor, že ze zákonného vymezení pojmu oběť trestné činnosti jednoznačně vyplývá, že jde o pojem užší než pojem poškozeného vymezený v trestním řádu, neboť se zde obětí rozumí pouze fyzická osoba, které vznikla škoda na zdraví, zatímco pojem poškozeného je širší potud, že zahrnuje také osobu právnickou a osobu, které byla způsobena majetková, morální nebo jiná škoda.²¹⁾ Názory obou skupin jsou víceméně opodstatněné, je ale nutné si stanovit jasná hlediska, podle kterých budeme oba pojmy posuzovat, např. jasná kritéria subjektu (fyzická osoba/ právnická osoba; přímá oběť/zprostředkovaná oběť) nebo škody (jen škoda způsobená na zdraví – i jiná škoda). Základní rozdíl spočívá především v tom, že pojem poškozený charakterizuje procesní postavení toho, komu byla trestným činem způsobena újma a zajištění jeho oprávnění v trestním řízení, zatímco pro oběť je charakteristický vznik újmy a následné zhoršení sociálního postavení, rozhodujícím je tedy aspekt sociální.

3.2 Viktimologické pojetí oběti trestného činu

Kriminalita je jedním z průvodních fenoménů současné společnosti. Ve většině zemí má masovou podobu a svým obětím přináší velké fyzické, psychické, finanční a emocionální ztráty.²²⁾

²⁰⁾ Musil, J., Kratochvíl, V., Šámal, P. a kol. *Kurs trestního práva. Trestní právo procesní*. 3. přepracované a doplněné vydání. Praha : C.H.Beck, 2007, str. 270.

²¹⁾ Jelínek, J. *Poškozený v českém trestním řízení*. Praha : Karolinum, 1998, str. 31-32.

²²⁾ Válková, J. *Výzkum obětí trestného činu v České republice*. Praha : Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1998, str. 3.

Riziko, že se člověk sám nebo někdo jemu blízký stane obětí trestného činu, je dnes mnohem větší než v minulosti, zejména ve větších městech. S rostoucí zločinností narůstá počet těch, kteří mají osobní zkušenost s tímto negativním, všestranně škodlivým jevem. Odborníci z oboru kriminologie se snaží objasnit zdroje a příčiny rostoucí kriminality a hledají co nejúčinnější způsoby její kontroly. Přitom ale podstatně méně pozornosti věnují obětem, které se stávají cíli kriminálních aktivit. Trestní legislativa jednotlivých zemí se omezuje na problematiku poškozených a většinou pojem oběť nezná. To vede v důsledku k tomu, že se nedostatečně daří uspokojovat celou šíři zájmů a potřeb obětí, které fakticky často nejsou ani známy. A přitom jsou to právě oběti, které jsou důležitým zdrojem informací o trestném činu a můžou tak přispět k úspěšnosti trestního stíhání.

Vědeckým způsobem zkoumá oběti trestných činů viktimologie. Bezprostředním podnětem vzniku této relativně mladé vědní disciplíny (formovat se začala teprve v 50. letech 20. stol.) byly hrůzné následky, které za sebou zanechala 2. světová válka. Dalším zdrojem bylo zjištění, že trestní právo ani společenské instituce se v podstatě vůbec nezajímaly o osud obětí, které se tak fakticky ocitly na vedlejší koleji, ačkoliv např. v předfeudální a raně feudální době to byla právě oběť, která hrála při trestání zločince aktivní roli. Za zakladatele moderní viktimologie se považují izraelský advokát Benjamin Mendelsohn, americký psychiatr Frederic Wertham a německý kriminolog Hans von Hentig.²³⁾ Viktimologie jako součást kriminologické vědy je vědní obor, který se zabývá osobností oběti trestného činu, rolí oběti v genezi trestného činu, způsoby, jak pomoci oběti po trestném činu, a způsoby, jak se vyhnout poškození trestným činem. V rámci viktimologie jako vědecké disciplíny se pozornost odborníků zaměřuje na velké množství různých problémů, ve kterých se prolínají právní, psychologické, sociologické, kriminologické a další aspekty. Význam viktimologie je nemalý. Její výsledky jsou důležitým podkladem pro činnost orgánů činných v trestním řízení, a

²³⁾ Novotný, O., Zapletal, J. *Základy kriminologie*. Praha : Karolinum, 1993, str. 51.

proto může přispět ke zlepšení postavení obětí a zejména k potírání a prevenci kriminality.

Samotný pojem oběti není chápán jednotně. V nejširším pojetí se obětí rozumí člověk nebo skupina lidí, kteří utrpěli jakoukoliv újmu v důsledku vnější či vnitřní události, tedy nejen v souvislosti s trestným činem, ale např. i v důsledku války nebo živelní pohromy. V užším pojetí jsou to fyzické a právnické osoby poškozené trestným činem na majetku, těle, cti nebo na jiných právech. V nejužším pojetí je obětí konkrétní člověk, který utrpěl trestným činem jakoukoliv újmu.²⁴⁾ I osobu, která je objektivně poškozena, ale subjektivně žádnou újmu nepociťuje, je nutno pokládat za oběť. Srovnáme-li tato pojetí, můžeme pozorovat jistou souvislost mezi užším pojetím oběti a vymezením poškozeného v trestním řádu. První ucelená mezinárodní definice oběti byla přijata na VII. kongresu OSN o prevenci a zločinnosti a zacházení s provinilci, který se konal v roce 1985 v Miláně. Podle textu deklarace na tomto kongresu přijaté se za oběti zločinu považují osoby, kterým byla individuálně nebo kolektivně způsobena škoda, tj. újma tělesná a psychická i emocionální strádání, materiální škoda nebo značná újma na jejich základních právech, jednáním nebo opomenutím, které je v rozporu s příslušnými trestními zákony, včetně zákonů zakazujících zneužití moci.²⁵⁾ Příímým obětí by pak podle textu této deklarace měli být postaveni naroveň i ti, kteří se vystavili nebezpečí a pokusili se oběti pomoci, či se jinak snažili odvrátit hrozící útok a sami přitom utrpěli újmu, popř. se ocitli v jiném obtížném postavení.²⁶⁾

Jedním z hlavních cílů viktimologie by mělo být odstranění rizikových faktorů pro potencionální oběti, případně poznání viktimogenních situací a míst. Problematika viktimnosti je obecně velmi zajímavá. Viktimnost ve své podstatě vyjadřuje jakousi náchylnost, předurčenost jedince stát se obětí trestného činu.

²⁴⁾ Novotný, O., Zapletal, J. *Základy kriminologie*. Praha : Karolinum, 1993, str. 51.

²⁵⁾ Osmančík, O., Rozum, J. *K problematice obětí zločinu*. Praha : Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1993, str. 1.

²⁶⁾ Osmančík, O., Rozum, J. *K problematice obětí zločinu*. Praha : Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1993, str. 5.

Odborníci rozlišují tři skupiny faktorů, které ovlivňují úroveň viktimnosti. První skupinu tvoří faktory sociální, kterými mohou být sociální postavení, pozice v rodině či profese. Mezi rizikové profese patří např. obsluha čerpacích stanic, policisté, vězeňský personál nebo hlídači. Druhou skupinou jsou faktory osobnostní, kdy určité specifické psychické vlastnosti jedince mohou výrazně zvyšovat jeho míru viktimnosti, typicky např. lehkomyšlnost stopařek či důvěřivost starých lidí. Do třetí skupiny viktimogenních faktorů jsou zahrnovány faktory behaviorální související s určitým rizikovým chováním potencionálních obětí. Zvýšeně ohroženy jsou osoby projevující se odchylnými nebo patologickými způsoby chování.²⁷⁾ Obzvláště jsou-li spojovány s určitou společností negativně vnímanou skupinou – homosexuálové, narkomani, prostitutky, je pravděpodobnost, že se stanou obětí kriminálního útoku, několikanásobně vyšší. Taktéž je ale velmi důležité vyhýbat se místům a časovým okamžikům, se kterými je spojeno velké riziko ohrožení. Proto je lepší nechodit večer temnými parky, nenechávat ležet na předním sedadle automobilu peněženku nebo hlídat si ve vestibulech veřejné dopravy svá zavazadla.

Proces přeměny potencionální oběti v oběť skutečnou se nazývá viktimizace. Tento proces, při kterém dochází k poškození a způsobování újmy, je děj velmi složitý, skládající se z několika fází. Jde o soubor silně stresujících událostí, na které se člověk nemůže nijak připravit a je velmi obtížné se s nimi racionálně vypořádat. V zásadě se rozlišují dvě fáze viktimizace – primární a sekundární. V souvislosti s psychologickým zkoumáním problému, jak se jedinec vyrovnává s prožitou kritickou událostí a vlastní vzniklou újmou, se zavádí ještě třetí fáze, tj. terciární viktimizace.²⁸⁾ Primární viktimizace má přímou souvislost s jednáním pachatele, dochází ke vzniku primární újmy – fyzické, finanční či emocionální - jakožto bezprostřední následek trestného činu. Sekundární viktimizace navazuje na viktimizaci primární a souvisí jak s navazujícím trestním řízením a postupem orgánů činných v trestním řízení, tak s reakcí

²⁷⁾ Novotný, O., Zapletal, J. *Základy kriminologie*. Praha : Karolinum, 1993, str. 53.

²⁸⁾ Čírtková, L. *Policejní psychologie*. 3. vydání. Praha : Portál, 2000, str. 182.

okolí. Je tedy výsledkem reakce institucí a jednotlivců na oběť. Sekundární rány bývají výlučně psychologického charakteru a projevují se u oběti jako pocity nespravedlnosti, izolace, nedůstojnosti, nejistoty a ztráty víry v pomoc společnosti. Často jsou pro oběť mnohem tíživější než újma způsobená samotným trestným činem. Za terciární viktimizaci se označuje špatný psychický stav oběti, která není schopna vyrovnat se s prožitým traumatem, ačkoliv již například došlo k uzdravení nebo odškodnění. Dochází k zcela zásadní změně v psychice člověka, prožitá událost může vést až k posttraumatické stresové poruše, jejíž následky si jedinec nese po celý život. Pro lepší představu je tyto základní fáze viktimizace možno demonstrovat na příkladu znásilněné mladistvé dívky. Vlastním aktem znásilnění vzniká u této dívky primární fyzická, a v tomto případě jistě i silně citová újma. Poté, je-li trestný čin ohlášen a zahájeno trestní stíhání pachatele, u ní dochází vlivem probíhajícího řízení, které s sebou přináší řadu pro ni ponižujících vyšetřovacích úkonů a nekončících otázek, kdy se jí prožitý silně negativní zážitek neustále vrací (a to často i vlivem špatného přístupu nejbližší rodiny), ke zhoršení psychického stavu, dívka se cítí zneuctěná, uzavře se do sebe. Terciární viktimizace mívá u obětí tohoto typu různé podoby, přičemž dle názorů znalců z oboru psychiatrie u labilnějších jedinců může následovat rozvinutí posttraumatické stresové poruchy, jejímž projevem může být až naprostý odklon od mužského pohlaví, nebo naopak i reakce zcela opačná, a to časté vyhledávání sexuálních kontaktů s opačným pohlavím.

Úkolem viktimologie je především zjistit, jakou roli v procesu viktimizace sehrává samotná oběť. Za tímto účelem zkoumá vztah pachatele a oběti, který může být buď objektivní (oběť bydlí v pachatelově sousedství) nebo subjektivní (pachatele a oběť pojí např. rodinné pouto, láska, přátelství), a také chování oběti, neboť svým chováním před činem, v jeho průběhu či po činu oběť ovlivňuje jak příčinu, tak samotný průběh trestného činu i možnost odhalení pachatele. Osoba, které bylo trestným činem ublíženo, si mnohokrát ani neuvědomuje, že ke vzniku nezákonného jednání ze strany

pachatele přispěla např. svou neopatrností (nezabezpečení vozidla proti krádeži), lehkomyšlností (vpuštění nedůvěryhodných osob k sobě do bytu) či podceňováním rizika (cestování autostopem).

3.3 Trauma oběti (psychologický dopad zločinu na oběť)

Stát se obětí některého trestného činu nebo být vystaven takovému riziku se v dnešní době stává běžným rysem života většiny lidí ve většině zemí světa. Každý člověk je však individuální a reaguje na vzniklou situaci odlišně. To, co je pro jednoho jednoduché a snadno zvládnutelné, pro jiného je složitým problémem. Někdy díky svým povahovým vlastnostem ke vzniku problémů sami přispíváme, jindy může jít o pouhou náhodu, např. se shodou okolností vyskytujeme na určitém místě a v důsledku toho se staneme obětí např. dopravní nehody, krádeže, loupeže či jiného druhu násilí. Mimořádnost takové situace, nemožnost nějak ji předvídat, připravit se na ni a hlavně její nahodilost, nezaviněnost a také míra fyzického a psychického utrpení, které poškozená osoba prožívá, vedou ve svých důsledcích k duševnímu traumatu, které většinou po určitém čase odezní, ale v mimořádných případech poznamená člověka na celý život.²⁹⁾ Takto vzniklé trauma může zcela narušit životní perspektivy jedince, destabilizovat jeho osobnost a přivodit labilitu jeho psychiky. Často také dochází k narušení vzájemných vztahů mezi příbuznými, přáteli či spolupracovníky a obětí, a to buď uzavřením se před okolím ze strany oběti nebo nepochopením a nezvládnutím situace ze strany blízkých příbuzných a přátel. Mezi nejčastější psychické a fyzické reakce obětí trestných činů patří pocit viny, ztráta sebedůvěry, pocit neskutečnosti, pocit zneuctění, strach z opakování trestného činu, pocit nejistoty, zhoršení paměti, zhoršení rozumových schopností, snížení koncentrace pozornosti, náladovost, tělesná slabost, srdeční potíže, žaludeční potíže, bolesti hlavy, plačtivost a mnohé další.³⁰⁾

Na krizovou událost, jakou bezesporu trestný čin je, jsou reakce individuálně rozdílné v závislosti na povaze člověka. Reakce na

²⁹⁾ Vyhlídalová, P. *Trauma oběti trestného činu*. 2. vydání. Praha : MJF, 1998, str. 3.

³⁰⁾ Vyhlídalová, P. *Trauma oběti trestného činu*. 2. vydání. Praha : MJF, 1998, str. 7-8.

traumatizující situaci ale zpravidla probíhá ve třech na sebe navazujících fázích. První fáze – šok, náraz – nastává bezprostředně po útoku. Je provázena zmateným chováním nebo naopak ztrnutím, ztuhnutím strachem. Poškozený se cítí a jedná zmateně. Je zaskočen kritickou událostí, nemůže uvěřit tomu, co právě prožil. Toto období může trvat od několika hodin po několik dní – délka je individuálně odlišná, stejně jako u všech následujících fází. V druhé fázi – reakce, nastupující adaptace – se oběť začíná s událostí postupně vyrovnávat. Projevují se u ní první pokusy o rozumový pohled na situaci. Adaptace na prožitou událost je postupná, člověk se jen pomalu smiřuje se vzniklou situací. Původní pocity zoufalství a smutku jsou nahrazovány pochopením a rozumovým zpracováním celé události.³¹⁾ U obětí se zde můžeme setkat se dvěma tendencemi chování, které se v průběhu adaptační fáze střídají, i proto jsou pro tuto fázi typické časté výkyvy nálad. Oběti se buď k prožité události stále znovu vracejí a chtějí o ní mluvit, a nebo naopak odmítají o činu hovořit a stahují se do sebe. Toto období může u obětí závažných trestných činů trvat až jeden rok. Podstatou třetí fáze – konečná adaptace, nová orientace – je psychická reorganizace osobnosti oběti. City člověka už nejsou plně vázány na kritický incident, vzpomínky ztrácejí svůj emocionální náboj, často se objevuje bagatelizace celé události. Oběť se postupně vrací ke svému více méně běžnému způsobu života. Na prožité trauma však nikdy zcela nezapomene.

3.4 Pomoc obětem

Nejlepší prevencí duševního traumatu je harmonický, plný život. Pro oběti bývají velice důležité reakce jejich okolí na vzniklou situaci, jejich pochopení a ohleduplnost. Podpora nejbližšího okolí v době těsně po činu může totiž výrazně ovlivnit a urychlit, nebo naopak při nevhodných reakcích zpomalit, návrat oběti do normálního života. Univerzální návod, jak účinně pomoci v konkrétním případě, neexistuje. Existují však určitá obecná doporučení, které by okolí

³¹⁾ Vyhlídalová, P. *Trauma obětí trestného činu*. 2. vydání. Praha : MJF, 1998, str. 9.

oběti mělo respektovat. V první řadě oběť nelitujeme, neboť tak můžeme nevědomky prohlubovat její subjektivní pocity o míře postižení.³²⁾ Vhodné je zvolit odpovídající formu projevení soucitu, při které oběť získá pocit opory. Oběti samozřejmě nic nevyčítáme. K takovéto reakci dochází zejména mezi nejbližšími osobami v rodině. Blízké okolí by však mělo být oběti oporou, nikoliv ji odsoudit. Poškozená osoba by měla vědět, že stát se obětí trestného činu není její hanbou nebo chybou. Oběti také nemá smysl cokoli vyvracet a vymlouvat, zejména v prvních hodinách po činu. Vhodnější je nechat jejím emocím volný průchod, nechat ji vypovídat se. A mezi nejdůležitější formu pomoci ze strany blízkého okolí patří vytvořit oběti zázemí, je totiž důležité, aby člověk, který se stal obětí trestného činu, věděl, že má vedle sebe někoho, kdo je mu oporou a kdo ví, co mu pomáhá nebo naopak škodí. Chybným krokem osob nejbližších oběti je zaujmout strategii ignorování faktu trestného činu. Tzn. že s obětí komunikují, jako by se nic nestalo, vyhýbají se hovorům o citlivých tématech a vybízejí ji k tomu, aby na událost zapomněla.³³⁾ Tato strategie je však naprosto nevhodná a zpomaluje u oběti proces vyrovnávání se s prožitým traumatem.

Bezprostředně po činu se oběť nachází zpravidla ve velmi těžkém duševním šoku, není schopna racionálně jednat a uvažovat, často bývá zraněna. V takových případech je vhodné využít různých forem psychologické, příp. psychiatrické péče či sociální pomoci. K tomuto účelu bývají vypracovávány nejrůznější léčebné a sociální programy krizové intervence. Jejich smyslem je překonat krizové období, předejít tomu, aby všechny nepříznivé následky viktimizace byly minimalizovány a aby u oběti nedošlo k sekundární viktimizaci. Pomoc obětem poskytují různé státní i nestátní dobrovolné organizace, na které se oběti mohou v konkrétních případech obrátit. Asi nejznámější je Bílý kruh bezpečí – sdružení pro pomoc obětem zločinu, které ve svých poradnách poskytuje odbornou, bezplatnou a diskrétní pomoc obětem a svědkům trestných činů. BKB byl založen

³²⁾ Vyhlídalová, P. *Trauma obětí trestného činu*. 2. vydání. Praha : MJF, 1998, str. 11.

³³⁾ Čírtková, L. *Policejní psychologie*. 3. vydání. Praha : Portál, 2000, str. 189.

v roce 1991 a v současné době má pobočky v sedmi českých a moravských městech – v Praze, Brně, Ostravě, Olomouci, Pardubicích, Plzni a Liberci. Dalšími organizacemi jsou např. ROSA či Elektra, které tvoří Koordinační kruh prevence násilí na ženách. Ze státních institucí se této problematice věnuje např. Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Význam všech těchto institucí je nesporný. Tím, že se zabývají speciálně oběťmi trestných činů a mají s nimi bezprostřední zkušenosti, jsou o této problematice detailně informovány a upozorňují na nedostatky v zákonech týkajících se obětí a násilí. Podávají tak často podněty k úpravám současných znění zákonů vztahujících se k poškozeným osobám a navrhují vylepšení doposud uplatňovaných způsobů zacházení s nimi.³⁴⁾ Důkazem toho, jak moc je činnost takovýchto poraden a organizací důležitá a prospěšná, je i projekt „Specializované komplexní poradenství obětem trestných činů“, který organizuje Probační a mediační služba společně s Asociací občanských poraden. Iniciátorem tohoto projektu bylo Ministerstvo spravedlnosti ČR a Ministerstvo vnitra ČR. Pilotní fáze tohoto projektu byla realizována v období září 2006 – červen 2008 a vzhledem k jejímu úspěchu bylo v srpnu roku 2008 rozhodnuto o jeho pokračování, přičemž nyní je projekt naplánován do roku 2012. Hlavním záměrem celého projektu je posílit a zkvalitnit nabídku služeb pro oběti trestných činů a domácího násilí prostřednictvím školicích programů pro odborníky pracujícími s oběťmi, poskytování specializovaného komplexního poradenství obětem, vytvoření informačních materiálů pro oběti, jejich blízké i zaměstnavatele či informování veřejnosti o problematice obětí trestných činů a domácího násilí.³⁵⁾ K prvním poradnám v Brně, Berouně a Třebíči se v další fázi připojily poradny v Českých Budějovicích, Frýdku – Místku, Mostě, Náchodu, Pardubicích, Rokycanech a Zlíně, postupně by se síť poraden poskytujících kvalitní a potřebné služby obětem měla ještě rozrůstat.

³⁴⁾ Martinková, M., Marešová, A. Oběti trestné činnosti v České republice očima kriminologů. Trestní právo, 2002, č. 1, str. 2.

³⁵⁾ <http://www.obcanskeporadny.cz/content/blogcategory/21/45/> [cit. 19.3.2009].

3.5 Možnosti ochrany oběti v trestním řízení v současné a budoucí právní úpravě

Jak již bylo naznačeno výše, je to právě probíhající trestní řízení, které může psychický stav oběti výrazně zhoršit. Stávající trestní řád totiž nezohledňuje specifickou situaci oběti z hlediska psychické či morální újmy, která jí trestným činem vznikla. Oběť je chápána buď jako svědek, tedy důkazní prostředek, nebo jako poškozený, jenž je subjektem adhezního řízení a domáhá se odškodnění své majetkové újmy či škody na zdraví.³⁶⁾ Přitom šetření práv oběti v trestním řízení a ochrana její psychické integrity by měla být v právním státě jednou z priorit orgánů činných v trestním řízení. V souvislosti s tímto je také dle mého názoru nutné poukázat na fakt, že ačkoliv je poškozený trestním řádem definován mimo jiné jako osoba, které byla trestným činem způsobena morální újma, o způsobu, resp. vůbec možnosti, jak získat za tuto morální újmu v trestním řízení náhradu, již trestní řád neříká ničeho. Ve skutečnosti je tak význam morální škody zatlačen do pozadí.

Tohoto pro oběti trestných činů neúnosného stavu si byli zřejmě vědomi i tvůrci věcného záměru nového trestního řádu, který by měl směřovat k výraznému posílení práv poškozeného v trestním řízení vymezením nové základní zásady zajištění práv poškozených a ochrany jejich postavení. Dle tvůrců věcného záměru má zavedením této nové zásady dojít k prohloubení ochrany práv poškozených jako výraz úsilí poskytnout poškozenému vyšší standardy pro hájení jeho práv a oprávněných zájmů. Vzhledem k obsahovému zaměření této kapitoly na oběť trestného činu z pohledu viktimologického, budou navrhované změny v procesním postavení poškozených rozebrány v kapitole následující, na tomto místě bych pouze vyzdvihla, že nově bude mít ten, komu byla trestným činem způsobena morální či jiná škoda, nárok na přiměřené morální zadostiučinění v adhezním řízení formou určité paušální částky. Nicméně nejedná se pouze o

³⁶⁾ Kristková, V., Langhansová, H. Legislativní možnosti ochrany před sekundární viktimizací. *Trestněprávní revue*, 2008, č. 3, str. 65.

zdokonalení procesních práv poškozeného jakožto subjektu a strany trestního řízení (tj. ve smyslu § 43 a n. současného tr. řádu). V souvislosti s novým trestním řádem se totiž předpokládá i přijetí samostatného zákona o obětech trestné činnosti, který by komplexně upravil práva obětí trestných činů, jež nemají procesní charakter (ochrana před sekundární viktimizací, právo na informace, poradenství apod.),³⁷⁾ což vnímám jako velmi pozitivní krok. Mám za to, že komplexní úprava práv obětí ve speciálním zákoně odděleně od trestního řádu bude přínosná, neboť specifické potřeby obětí trestných činů značně přesahují možnosti trestního řádu.

Nový zákon o obětech trestné činnosti by měl zahrnovat ucelenou úpravu problematiky obětí trestné činnosti, od vytváření a podpory služeb pro poskytování pomoci obětem trestných činů, prevence, pomoc obětem, včetně okamžité pomoci zajišťující ochranu, útočiště, materiální, lékařskou, psychologickou a sociální pomoc, přes proškolení soudců a ostatních orgánů činných v trestním řízení v této oblasti, dělení obětí na zvlášť ohrožené a ostatní, ochranu osobních údajů obětí včetně ochrany soukromí a osobní bezpečnosti, ochranu před sekundární viktimizací, po informování obětí a odškodňování obětí trestné činnosti.³⁸⁾

V zájmu šetrného přístupu k obětem trestné činnosti a snahy více reflektovat jejich specifické postavení v trestním řízení nezbyvá než doufat, že navrhovaná rekodifikace trestního práva procesního vč. zmiňovaného zákona o obětech trestné činnosti, jimiž chce Česká republika sladit svou právní úpravu s řadou mezinárodních dokumentů věnujících se obětem trestných činů (např. rámcové rozhodnutí Rady Evropské unie o postavení obětí v trestním řízení 2001/220/SVV či Doporučení Rady Evropy č. R(85)11 o postavení oběti v rámci trestního práva a trestního procesu), úspěšně projdou legislativním procesem a stanou se platnou, účinnou a v praxi následně realizovanou součástí českého právního řádu.

³⁷⁾ <http://portal.justice.cz/justice2/ms/ms.aspx?o=23&j=33&k=4980&d=281460> [cit. 22.3.2009]

³⁸⁾ *Věcný záměr trestního řádu – hlavní principy navrhované rekodifikace trestního práva procesního*, str. 29 [cit. 22.3.2009]. Dostupné na <http://portal.justice.cz/justice2/ms/ms.aspx?o=23&j=33&k=4980&d=281460>.

3.6 Odškodňování obětí trestných činů ze státních prostředků dle zákona č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti

Otázka kompenzace škod způsobených oběti se stala v České republice zejména v 90. letech minulého století velmi diskutovaným problémem, a to i díky vlivu různých evropských či mezinárodních úprav (např. Evropská úmluva o kompenzaci obětí násilných trestných činů z roku 1983 nebo Deklarace OSN o základních principech spravedlnosti pro oběti zločinu a zneužití moci přijatá v roce 1985). Většina těchto úprav vycházela a vychází ze základní teze, že o odčinění křivd a o náhradu škody způsobené oběti by se měl přičinit především pachatel. Ne vždy je ale objektivně možné se takovéto náhrady domoci, např. proto, že pachatel je nemajetný, není znám nebo se vyhýbá trestnímu stíhání. Oběť se pak často dostává do neřešitelné sociální situace, čímž se může ještě zhoršit její již tak špatný psychický stav. Vzhledem k tomuto neutěšenému a pro oběti nespravedlivému stavu se v odborné veřejnosti objevily názory, že by v takovýchto případech měl převzít povinnost kompenzace stát. Bylo argumentováno tím, že stát má odpovědnost vůči oběti vyplývající z jeho selhání zabránit trestnému činu, neboť občané svěřili státu odpovědnost za svou bezpečnost a ten je odpovědný za jejich ochranu před kriminalitou.³⁹⁾ Proto pokud se oběti nedostalo odškodnění přímo od pachatele, je povinností státu jí pomoci a škodu alespoň částečně nahradit.

Z výše uvedených argumentů vychází i česká právní úprava, která byla přijata v červenci roku 1997. Zákon č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti a o změně a doplnění některých zákonů, je prvním českým právním předpisem, který se zabývá odškodňováním obětí trestných činů a jak už jsem se zmínila v první podkapitole této části, zavádí do právního řádu pojem oběť, jež se tam dosud nevyskytoval. Zakotvuje podmínky, za nichž stát poskytne finanční pomoc na částečné odškodnění těch, kterým

³⁹⁾ Jelínek, J. *Poškozený v českém trestním řízení*. Praha : Karolinum, 1998, str. 116.

v důsledku trestného činu byla způsobena vážnější újma na zdraví a kteří objektivně nemají možnost v přijatelné lhůtě dosáhnout náhrady škody na pachateli.⁴⁰⁾ Účelem tohoto zákona je především reagovat na okamžité potřeby oběti, když případná náhrada škody od pachatele může přijít až po několika letech. Zákon č. 209/1997 Sb. nabyt účinnosti 1.1.1998 a od té doby byl již dvakrát novelizován, a to zákonem č. 265/2001 Sb., který zvýšil mimo jiné horní hranici odškodnění na 150.000,- Kč (z původních 60.000,- Kč), a zákonem č. 204/2006 Sb., který upravil poskytování pomoci obětem trestných činů v přeshraničních případech.

Zákonodárci se snažili přijmout takovou úpravu, ve které by odškodňování obětí mělo jasně a pevně stanovený rámec a pravidla, za kterých je možné jej uplatňovat. Předně stát při splnění zákonných podmínek poskytne pomoc jen při vážnějších újmách na zdraví. Majetková újma vzniklá trestným činem se ze strany státu neodškodňuje. Oběť by měla sama aktivně přispívat k odhalení a odsouzení pachatele, proto stát poskytuje pomoc pouze na částečné odškodnění. Při stanovení výše pomoci se vychází z výše neuhrazené škody, hledí se ale zároveň i na další kritéria, jež odůvodňují potřebnost pomoci. Aby se předešlo zneužití, obsahuje zákon důvody, za nichž stát pomoc neposkytne. Jelikož smysl má pouze pomoc včasná, měl by i celý proces posuzování žádosti být rychlý a jednoduchý. A konečně stát má právo na vrácení vyplacené pomoci s tím, že se tohoto práva s ohledem na sociální situaci oběti může vzdát.⁴¹⁾

Jsou-li splněny všechny zákonné podmínky, vzniká oběti na pomoc od státu nárok. Dle § 2 odst. 3 zákona č. 209/1997 Sb. pomoc spočívá v jednorázovém poskytnutí peněžité částky k překlenutí zhoršení sociální situace způsobené oběti trestným činem. Podmínkou je vznik vážnější újmy na zdraví (tedy újmy, u níž celková výše bodového hodnocení za bolest dosáhne hodnoty alespoň 100 bodů –

⁴⁰⁾ Král, V. *Odškodňování obětí trestné činnosti. Zákony s poznámkami*. Praha : C.H.Beck, 1998, str. VII.

⁴¹⁾ Jelínek, J. *Poškozený v českém trestním řízení*. Praha : Karolinum, 1998, str. 154.

dle vyhlášky Ministerstva zdravotnictví číslo 440/2001 Sb., o odškodňování bolesti a ztížení společenského uplatnění) nebo smrt v příčinné souvislosti s trestným činem, resp. pokusem trestného činu, a skutečnost, že škoda nebyla oběti dosud plně uhrazena. Pomoc poskytnutá státem je de facto chápána jako náhrada za plnění, jež měl poskytnout pachatel daného trestného činu, proto se poskytne, jestliže bylo o vině pachatele rozhodnuto odsuzujícím rozsudkem nebo rozsudkem, kterým byl pachatel pro nepřičetnost zproštěn obžaloby (§ 5 odst. 1 zákona č. 209/1997 Sb.). Podmínkou přiznání pomoci nemusí být existence pravomocného odsuzujícího rozsudku. Pokud bychom toto neakceptovali, byla by pomoc často vyplácena až s velkou časovou prodlevou, čímž by ztratila svůj význam, nebo by ji v mnoha případech nebylo možno vůbec poskytnout. Žadatel nemusí pro uplatnění nároku vyčkávat výsledku trestního řízení, stačí, učinil-li v souladu s trestním řádem trestní oznámení. Nebude-li trestní stíhání ani zahájeno, neboť pachatel není znám nebo ho není možné obvinít, anebo brání-li trestnímu stíhání nějaká zákonná překážka, bude odškodnění poskytnuto, nebudou-li na základě výsledků šetření orgánů činných v trestním řízení důvodné pochybnosti o tom, že se stal trestný čin, v důsledku kterého byla oběti způsobena škoda na zdraví (§ 5 odst. 2 citovaného zákona).

Zákon také taxativně vyjmenovává situace, za kterých stát pomoc neposkytne. Nárok na pomoc nemá oběť, která je stíhána jako spoluobviněná osoba či účastník trestného činu, kterým byla způsobena škoda na zdraví. Stejně je bez nároku i poškozená osoba, která nedala souhlas s trestním stíháním pachatele nebo jej vzala zpět, či neposkytla orgánům činným v trestním řízení potřebnou součinnost například tím, že nepodala včas trestní oznámení či odmítla vypovídat. Domnívám se, že zakotvením těchto negativních podmínek se v mnoha případech předešlo zneužití institutu státního odškodnění oběti, které by jinak bez jasně daných mantinelů bylo nasnadě.

Stát (resp. jeho jménem Ministerstvo spravedlnosti) poskytuje pomoc ve výši, která se rovná pouze části vzniklé újmy. Zde se tedy projevuje vliv aktivní úlohy oběti na odhalení a dopadení pachatele.

Peněžitá pomoc zahrnuje náhradu za ztrátu na výdělku, náhradu nákladů léčení nebo náhradu nákladů na výživu pozůstalým při úmrtí a náklady pohřbu, přičemž při stanovování její výše se přihlíží i k výdělku, který oběti ujde v budoucnu. Prokáže-li oběť uvedené ztráty včetně jejich výše, pak je pomoc poskytnuta v takové výši, aby je pokryla, jinak se pomoc stanoví paušální částkou 25.000,- Kč. Vždy se ale sníží o všechny částky, které již oběť obdržela z titulu náhrady škody. Pomoc však nesmí přesáhnout ve svém součtu částku 150.000,- Kč (§ 7 odst. 1 písm. a) zákona č. 209/1997 Sb.). U osob pozůstalých po oběti, která v důsledku trestného činu zemřela, se pomoc poskytuje v paušální částce 150.000,- Kč, maximálně může jít v součtu o sumu 450.000,- Kč, je-li však obětí více než tři, poskytovaná částka se u každé oběti přiměřeně krátí. Úprava zcela koresponduje s principem, že oběti by mělo být poskytnuto plnění jen v určitém rozsahu, neboť není jeho smyslem fakticky kompenzovat celou vzniklou škodu.⁴²⁾ Úkolem státu je pouze přispět ke zlepšení sociální situace oběti, ne zajistit úplnou nápravu. Vzhledem k sociální situaci oběti, k míře, v jaké spoluzavinila vznik škody a k tomu zda a jakým způsobem využila všech zákonných prostředků k uplatnění nároku na náhradu škody, pak soud může stanovenou pomoc snížit, event. nepřiznat.

Povinnost státu poskytnout peněžitou pomoc je vždy podmíněna žádostí oběti, nevzniká tedy přímo ze zákona. Žádost musí oběť podat nejpozději ve lhůtě jednoho roku ode dne, kdy se dozvěděla o škodě způsobené trestným činem, jinak svůj nárok na peněžitou pomoc definitivně ztratí, neboť jde o lhůtu prekluzivní. Žádost musí obsahovat náležitosti stanovené v § 10 citovaného zákona a je třeba k ní připojit poslední rozhodnutí orgánu činného v trestním řízení v konkrétní věci nebo alespoň označit orgán, který o daném trestném činu konal řízení naposledy. Oběť musí uvést a dostatečně doložit údaje o vzniklé škodě, o jejím rozsahu a dále údaje o svých majetkových a výdělkových poměrech, přičemž tyto mohou být

⁴²⁾ Král, V. *Odškodňování obětí trestné činnosti. Zákony s poznámkami*. Praha : C.H.Beck, 1998, str. 31.

nahrazeny čestným prohlášením. Ministerstvo spravedlnosti pak má tři měsíce, aby žádost posoudilo a rozhodlo. Zákon je koncipován tak, že na jeho základě vzniká občanskoprávní vztah mezi obětí a státem, který v tomto vztahu nevystupuje v mocenském postavení, ale pouze jako strana občanskoprávního vztahu.⁴³⁾ Proto i samotný postup Ministerstva spravedlnosti při posuzování žádosti nemůžeme nazvat řízením v pravém slova smyslu, nejedná se o řízení správní ani o řízení trestní, ale jde o občanskoprávní „řízení“ sui genesis,⁴⁴⁾ které se vyznačuje rychlým a neformálním způsobem projednání nároku. Vzhledem k výše uvedenému nebude ministerstvo ve věci vydávat rozhodnutí, ale žádosti buď vyhoví a pomoc poskytne nebo žadateli sdělí důvody, pro které pomoc poskytnout nelze. Otázkou zůstává, zda skutečnost, že oběť musí doložit značné množství dokumentů a informací, které v konkrétním případě ani nemusí mít u sebe, resp. nemusí o jejich existenci vůbec vědět, nezpůsobuje neefektivnost celého systému. Naštěstí se po více než deseti letech aplikační praxe ukazuje, že systém je nastaven opravdu tak, aby nároky obětí byly uspokojovány co nejrychleji a s kladným výsledkem.

Jak jsem již uvedla v předchozím odstavci, při splnění podmínek zákona č. 209/1997 Sb. vzniká právní vztah mezi obětí a státem. Tento nový vztah stojí absolutně mimo vztah oběť-pachatel, nijak jej neovlivňuje a ani nevzniká žádný nový vztah státu k pachateli trestného činu. Výše škody, na níž má oběť vůči pachateli nárok, zůstává po výplatě peněžité pomoci od státu stále stejná. Oběti ovšem vzniká za podmínek stanovených v § 12 zákona č. 209/1997 Sb. povinnost ve stanovené lhůtě pomoc nebo její část státu vrátit, pokud se tohoto Ministerstvo spravedlnosti nevzdalo. Účel tohoto ustanovení je zřejmý – státem poskytnutá peněžité pomoc má sloužit pouze ke zlepšení sociální situace oběti, zabezpečit ji v nejbližší době po trestném činu, kdy jí škoda ještě nebyla uhrazena pachatelem. Proto je oběť povinna do pěti let od poskytnutí pomoci vrátit státu v rozsahu

⁴³⁾ Král, V. *Odškodňování obětí trestné činnosti. Zákony s poznámkami*. Praha : C.H.Beck, 1998, str. 38.

⁴⁴⁾ Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J. *Poškozený a adhezní řízení v České republice*. Praha : C.H.Beck, 2007, str. 617.

poskytnutého plnění to, co obdržela na náhradě škody. Pokud tedy oběť ve lhůtě pěti let na náhradě škody od pachatele nic neobdržela, pak povinnost vrátit státu poskytnutou pomoc nemá. Nutno zdůraznit, že pokud stát svůj nárok na vrácení pomoci do dvou let od uplynutí lhůty pěti let neuplatní, jeho právo tím zanikne. Ministerstvo spravedlnosti, požádá-li o to oběť, se také může vzdát práva na vrácení poskytnuté pomoci, a to vzhledem k sociální situaci, ve které se oběť nachází, k celkové výši škody i obdržené náhrady. Činí tak jednostranným právním úkonem, na jehož provedení však oběť nemá jakýkoliv nárok. Ale vzhledem k sociální funkci, kterou má tento zákonný institut plnit, není hlavní prioritou státu poskytnuté peníze požadovat zpět.

Právní úprava státem poskytovaného odškodnění obětí, kterou Česká republika přijala, plně koresponduje s úpravami v jiných evropských zemích a je v souladu s požadavky teoretiků i odborníků na danou problematiku. Bohužel ale i přesto, že orgány činné v trestním řízení jsou povinny v řízení o trestném činu, v jehož důsledku vznikla škoda na zdraví nebo smrt, oběti speciálně poučit o podmínkách, za nichž je možno o poskytnutí pomoci žádat, je i dle mých zkušeností tento specifický institut veřejnosti stále málo znám a tudíž využíván. Oběti sice poučeny bývají (bohužel ne však v každém případě), nicméně ze strany orgánů činných v trestním řízení je toto poučení často bráno jako pouhý formalismus, tudíž se stává, že poškození poskytnutému poučení naprosto nerozumí, nedokáží rozlišit poučení oběti ve smyslu zákona č. 209/1997 Sb. a poučení poškozeného ve smyslu § 43 a n. tr. řádu, a jelikož se často bojí osoby poskytující poučení zeptat na podrobnější informace, raději mlčí a tohoto svého zákonného oprávnění nevyužijí. Bylo by proto na místě zvolit důraznější formu informování a osvěty, případně změnit postoj orgánů činných v trestním řízení k obětem, které jsou často chápány z jejich strany jen jako objekty jejich pracovní činnosti, na bytosti, jejichž základní práva byla porušena a je nutno je obnovit.

4. Procesní oprávnění poškozeného a jejich uplatnění v trestním řízení

4.1 Poškozený jako strana trestního řízení

Strany trestního řízení jsou nejdůležitější subjekty trestního řízení, na jejichž postavení záleží zákonodárci do té míry, že jim určil zvláštní procesní práva, zejména vystupovat vlastním jménem v řízení před soudem, aktivně se řízení účastnit, uplatňovat své procesní návrhy nebo podávat opravné prostředky.⁴⁵⁾ Zákonné vymezení pojmu strana trestního řízení obsahuje trestní řád, podle jehož § 12 odst. 6 se stranou rozumí ten, proti němuž se vede trestní řízení, zúčastněná osoba a poškozený a v trestním řízení před soudem též státní zástupce; stejné postavení jako strana má i jiná osoba, na jejíž návrh nebo žádost se řízení vede nebo která podala opravný prostředek.

Trestní řád tedy přiznává postavení strany i poškozenému, čímž mu je umožněno aktivně se účastnit trestního řízení a přispívat tak ke správnému a zákonnému rozhodnutí ve věci. Je tomu tak proto, že mu byla trestným činem, který je předmětem daného řízení, způsobena újma, byla porušena jeho práva a zájmy. Ty je nutno reparovat a zajistit jejich ochranu do budoucnosti. Poškozenému je umožněno v řízení aktivně vystupovat bez ohledu na to, zda může v trestním řízení uplatnit nárok na náhradu škody nebo nikoliv.

Ačkoliv je poškozený naukou zařazován k orgánům vykonávajícím žalobní funkci a v procesu stojí na straně obžaloby, jde o stranu zcela samostatnou a nezávislou na ostatních stranách trestního řízení, s nimiž má zásadně rovnocenné postavení. Poškozený není orgánem zastupujícím v trestním řízení veřejnou obžalobu, řízení před soudem je možné jen na základě obžaloby, kterou podává a před soudem zastupuje státní zástupce. A i když by se mohlo zdát, že jsou zájmy státního zástupce a poškozeného totožné (a v jistém směru vskutku jsou), tak např. v otázce hodnocení skutkové stavu a jeho právního posouzení či při hodnocení oprávněnosti uplatněného nároku na náhradu škody se mohou i velmi výrazně odlišovat. Na rozdíl od

⁴⁵⁾ Jelínek, J. a kol. *Trestní právo procesní*. 5. aktualizované vydání. Praha : Linde, 2007. str. 167.

státního zástupce nemusí poškozený v trestním řízení vystupovat nestranně a nezájatě, může proto uvádět a prokazovat jen to, co jednoznačně svědčí proti obviněnému. Poškozený také není oprávněn k jakýmkoliv dispozicím s obžalobou (podání, zpětvzetí, rozšíření o nový skutek, připojení se k obžalobě).

Účast poškozeného na řízení není povinná, nelze ho k ní tedy žádným způsobem nutit. Od 1.1.2002 se může poškozený svých procesních práv, které mu trestní řád přiznává, vzdát, a to výslovným prohlášením sděleným orgánu činnému v trestním řízení. O této problematice bude blíže pojednáno v páté části této kapitoly.

Dle § 44 odst. 1 tr. řádu nemůže oprávnění poškozeného vykonávat ten, kdo je v trestním řízení stíhán jako spoluobviněný, byť by byl některým trestným činem spoluobviněného skutečně poškozen a vznikla mu případně i majetková škoda.⁴⁶⁾ Toto ustanovení má oporu ve faktu, že poškozený a obviněný jsou stranami trestního řízení s protichůdnými zájmy. Poškozený je v podstatě občanskoprávním odpůrcem obviněného, který mu způsobil škodu, a svá práva vykonává v tomto řízení proti obviněnému. Není proto možné, aby se v jednom řízení soustřeďovala práva obviněného i poškozeného v téže osobě. Bylo-li by však trestní řízení proti spoluobviněnému vyloučeno ze společného řízení, anebo vedlo-li by se od počátku zvlášť, nejednalo by se už o spoluobviněné a osoba, která je v jednom řízení obviněným, by byla oprávněna vystupovat v jiném řízení jako poškozený se všemi procesními právy. Pro protichůdnost zájmů je neslučitelné i postavení poškozeného a zúčastněné osoby, také znalec by byl vyloučen pro poměr k věci.

4.2 Poškozený jako svědek v trestním řízení

Postavení poškozeného je poměrně komplikované v tom, že je nejen stranou trestního procesu s celou řadou procesních oprávnění, ale zároveň i nositelem důkazů, protože je to velmi často právě poškozený, který má bezprostřední poznatky o spáchaném trestném

⁴⁶⁾ Šámal, P. a kol. *Trestní řád. Komentář. 1.díl.* 6. vydání. Praha : C.H.Beck, 2008, str. 314.

činu a je schopen vypovídat o skutečnostech, které přímo pozoroval a vnímal. Poškozený tak velmi často vystupuje v trestním řízení ve funkci svědka, jeho specifická pozice není na překážku tomu, aby byl jako svědek vyslechnut. Je však nutné, aby orgány činné v trestním řízení k této okolnosti přihlížely, a to ve všech stádiích trestního stíhání. Mnohdy totiž dochází ke kolizi mezi postavením poškozeného jako strany trestního řízení a zároveň jako svědka. Navíc zatímco u většiny běžných svědků se dá přepokládat, že budou schopni vypovídat bez osobního zájmu na výsledku vyšetřování, u svědka – poškozeného toto můžeme očekávat jen stěží, naopak je velmi pravděpodobné, že ve snaze pomstít se pachateli (a přivodit mu tak co nejvyšší trest) si bude poškozený svou výpověď vědomě „přilepšovat“. Opomenout bychom neměli ani psychický stav poškozeného, kdy je možné, že v důsledku strachu či úzkosti dojde ke zkreslení určitých poškozeným vnímaných skutečností, příp. poškozený celý zážitek ze své mysli vytěsní.

Osoba, která je poškozeným a zároveň svědkem, musí být v přípravném řízení poučena jak o právech poškozeného, tak o právech svědka. Jedná-li se o poškozeného s nárokem na náhradu škody, musí být jeho případný návrh, že uplatňuje nárok na náhradu škody, řádně zaprotokolován. V přípravném řízení je také možno ze závažných důvodů – existuje-li možnost ohrožení či zmaření přípravného řízení - omezit právo poškozeného nahlížet do spisu, činit si z něj výpisky a poznámky a pořizovat si na své náklady jeho kopii (§ 65 odst. 1,2 tr. řádu). Jedním z těchto závažných důvodů je u poškozeného právě ta skutečnost, že jej bude nutno vyslechnout jako důležitého svědka a nahlédnutím do spisu by mohla být důkazní hodnota jeho svědecké výpovědi snížena. Proto je v každém konkrétním případě nutné, aby si příslušné orgány činné v trestním řízení ujasnily, v jakém postavení se poškozený nachází, aby tak zbytečně nedošlo k omezení zákonem mu přiznaných procesních oprávnění, nebo naopak, aby jejich nečinností nebyl zmařen přínos poškozeného pro výsledek trestního řízení.

V řízení před soudem musí být poškozený, který je zároveň svědkem, řádně vyrozuměn o hlavním líčení jako poškozený, předvolán jako svědek a musí mu být doručen opis obžaloby. Přitom je

nutno zároveň vyzvat poškozeného, aby včas sdělil návrhy na provedení dalších důkazů u hlavního líčení a uvedl okolnosti, které mají být těmito důkazy objasněny.⁴⁷⁾ Zapotřebí je také dotázat se poškozeného, zda navrhuje uložit obžalovanému povinnost k náhradě škody a v jakém rozsahu. Očividným případem kolize mezi postavením poškozeného a svědka v trestním řízení je ustanovení § 209 odst. 1 tr. řádu, podle kterého předseda senátu dbá o to, aby svědek ještě nevyslechnutý nebyl přítomen při výslechu obžalovaného a jiných svědků. Je tak jasně viditelná snaha zamezit možnému ovlivnění svědecké výpovědi přítomností na hlavním líčení dříve, než byla výpověď realizována. Avšak uvědomíme-li si, že právo být přítomen hlavnímu líčení po celou dobu a klást vyslýchaným otázky je jedním z procesních práv, které poškozenému trestní řád přiznává k hájení jeho zájmů, a že výslech poškozeného jako svědka by neměl být v rozporu s možností uplatňování jakýchkoliv práv poškozeného, nastává zde určitý rozpor, který judikatura řeší přednostním výsledkem poškozeného, jež je zároveň svědkem, zpravidla ihned po výslechu obžalovaného. Při hodnocení jeho svědecké výpovědi by pak mělo být bráno v úvahu její možné ovlivnění znalostmi získanými při výkonu práv poškozeného, např. možností poškozeného nahlížet do spisu (R III/1967 Sb. rozh. tr.).

Na závěr této podkapitoly bych chtěla upozornit na to, že uplatňování procesních oprávnění poškozeného je od povinnosti svědčit, jak je tato stanovena v § 97 tr. řádu, nutno zásadně odlišovat, jelikož při podávání svědecké výpovědi nevystupuje poškozený jako strana trestního řízení, ale jako svědek. Proto také může být ke splnění své povinnosti svědčit (ve smyslu § 97 tr. řádu) donucen pořádkovou pokutou (§ 66 odst. 1 tr. řádu) či předvedením (§ 98 tr. řádu).

4.3 Procesní práva poškozeného

Trestní řád poskytuje poškozenému poměrně široký okruh procesních práv, která by měl mít možnost uplatnit v průběhu trestního

⁴⁷⁾ Jelínek, J. *Poškozený v českém trestním řízení*. Praha : Karolinum, 1998, str. 47.

řízení, a tím efektivně a účelně hájit své zájmy a domoci se úspěšně svých nároků. Procesní práva poškozeného směřují jednak k dosažení morální satisfakce spočívající v odsouzení pachatele, dále ke smírnému urovnání sporu v rámci narovnání a také k přiznání nároku na náhradu škody v adhezním řízení.⁴⁸⁾ Rámcově jsou tato jeho oprávnění upravena v sedmém, osmém a devátém oddílu druhé hlavy trestního řádu (§§ 43-51b tr. řádu), detailněji jsou však zachycena i na jiných místech trestního řádu. Jejich ústavní základ můžeme najít v Listině základních práv a svobod, zejména v článku 37.

Význam postavení poškozeného a jeho procesních práv v trestním řízení je pak prohlouben v zákoně č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů. Zákonodárce zde v § 3 odst. 7 výslovně zakotvil zásadu uspokojení zájmů poškozeného jako jednu ze základních zásad řízení. Tato v sobě obsahuje požadavek, aby řízení podle výše citovaného zákona směřovalo k tomu, aby poškozený dosáhl náhrady škody způsobené protiprávním činem, nebo aby se mu dostalo jiného přiměřeného zadostiučinění. Uvedená zásada se prolíná celým zákonem a nachází své vyjádření v nejrůznějších ustanoveních, kdy je orgánům činným v trestním řízení ve všech stádiích ukládáno, aby dbaly zájmů poškozeného a jejich uspokojování. Dle mého názoru dokazuje tato nová úprava snahu státu zlepšit postavení poškozeného a urychlit napravení trestným činem způsobené škody.

Ve druhé kapitole této práce jsem uvedla, že český trestní řád rozlišuje dvě kategorie poškozených. Od jejich klasifikace se pak odvíjí i základní rozdělení procesních práv, která jim náleží. Obě skupiny poškozených jsou nadány obecnými procesními právy, která náleží každému poškozenému bez rozdílu, jsou jim všem společná. Zatímco poškození bez nároku na náhradu škody disponují pouze těmito obecnými právy, poškození s nárokem na náhradu škody mají mimo ně i právo být subjektem adhezního řízení a náleží jim s tímto právem spojená procesní oprávnění.

⁴⁸⁾ Jelínek, J. *Poškozený v českém trestním řízení*. Praha : Karolinum, 1998, str. 41.

Poškozenému, jež je vtažen do trestního řízení, je zpravidla při jeho prvním kontaktu s orgány činnými v trestním řízení (ve většině případů je prvním orgánem Policie ČR) předloženo tzv. poučení poškozeného v trestním řízení. V praxi to vypadá tak, že orgán činný v trestním řízení osobu ústně poučí a zběžně jí vysvětlí obsah jejích procesních oprávnění, přičemž zároveň předloží poškozenému toto poučení v písemné podobě, aby jej na důkaz, že obsahu poučení porozuměl, podepsal. Základní poučení orgánů činných v trestním řízení zní:

V trestní věci ... proti ... pro trestný čin ... podle § ... tr. zákona máte jako poškozený následující práva:

Podle § 43 odst. 1 tr. řádu bylo-li vám trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková, morální nebo jiná škoda, máte právo činit návrhy na doplnění dokazování, nahlížet do spisů, činit si výpisky a poznámky a na svoje náklady pořizovat kopie spisů a jejich částí (§ 65 odst. 1 tr. řádu), zúčastnit se hlavního líčení a veřejného zasedání konaného o odvolání a před skončením řízení se k věci vyjádřit.

Podle § 43 odst. 2 tr. řádu se za poškozeného nepovažuje ten, kdo se sice cítí být trestným činem morálně nebo jinak poškozen, avšak vzniklá újma není způsobena zaviněním pachatele nebo její vznik není v příčinné souvislosti s trestným činem.

Podle § 43 odst. 3 tr. řádu pokud máte jako poškozený podle zákona proti obviněnému nárok na náhradu škody, jež vám byla trestným činem způsobena, jste oprávněn také navrhnout, aby soud v odsuzujícím rozsudku uložil obžalovanému povinnost nahradit tuto škodu. Návrh je třeba učinit nejpozději u hlavního líčení před zahájením dokazování (§ 206 odst. 2 tr. řádu). Z návrhu musí být patrné, z jakých důvodů a v jaké výši nárok na náhradu škody uplatňujete. Podle § 44 odst. 3 tr. řádu návrh nelze podat, bylo-li o nároku již rozhodnuto v občanskoprávním nebo jiném příslušném řízení.

Podle § 43 odst. 4 tr. řádu se můžete výslovným prohlášením sděleným orgánů činných v trestním řízení vzdát procesních práv, které Vám tento zákon jak poškozenému přiznává.

Podle § 44 odst. 1 tr. řádu oprávnění poškozeného nemůže vykonávat ten, kdo je v trestním řízení stíhán jako spoluobviněný.

Je-li počet poškozených mimořádně vysoký a jednotlivým výkonem jejich práv by mohl být ohrožen rychlý průběh trestního stíhání, rozhodne předseda senátu a v přípravném řízení na návrh státního zástupce soudce, že poškození mohou svá práva v trestním řízení uplatňovat pouze prostřednictvím společného zmocněnce, kterého si zvolí. Jestliže by celkový počet zvolených zmocněnců

vzrostl na více než šest a poškození se mezi sebou o výběru nedohodnou, provede výběr s přihlédnutím k zájmům poškozených soud. Společný zmocněnec vykonává práva poškozených, které zastupuje, včetně uplatnění nároku na náhradu škody v trestním řízení (§ 44 odst. 2 tr. řádu).

Podle § 44a tr. řádu shledá-li orgán činný v trestním řízení, že poškozenému nebo svědkovi hrozí nebezpečí v souvislosti s pobytem obviněného nebo odsouzeného na svobodě, poučí poškozeného nebo svědka o možnosti žádat informace o tom, že obviněný byl propuštěn z vazby nebo z ní uprchl, nebo odsouzený byl propuštěn z výkonu trestu odnětí svobody nebo z něj uprchl. Poškozený nebo svědek může žádost podat u soudu a v přípravném řízení u státního zástupce. Pokud je odsouzený ve výkonu trestu odnětí svobody, podává se žádost soudu, který rozhodoval v prvním stupni.

Podle § 45 odst. 1 tr. řádu je-li poškozená osoba zbavena způsobilosti k právním úkonům nebo je-li její způsobilost k právním úkonům omezena, může vykonávat její práva poškozeného zákonný zástupce. Jde-li o uplatnění nároku na náhradu škody (§ 43 odst. 3 tr. řádu), přecházejí práva, která tento zákon přiznává poškozenému, i na jeho právního nástupce.

Podle § 45a tr. řádu se Vám veškeré písemnosti doručují na adresu, kterou uvedete. Máte-li zmocněnce, doručuje se pouze jemu, to neplatí, pokud se Vám zasílá výzva, abyste osobně něco vykonal.

Podle § 47 odst. 1,2 tr. řádu máte právo navrhnout státnímu zástupci nebo soudu, aby uspokojení Vašeho nároku na náhradu škody způsobené trestným činem bylo zajištěno na majetku obviněného, máte-li důvodnou obavu, že uspokojení tohoto nároku bude zmařeno nebo ztěžováno.

Podle § 47 odst. 3 tr. řádu, pokud je Vám známo, že obviněný je vlastníkem nemovitosti nebo má některou movitou věc umístěnou mimo místo jeho trvalého nebo jiného pobytu, uveďte podle možností již v návrhu na zajištění svého nároku na náhradu škody, kde taková věc je.

Podle § 50 tr. řádu se můžete jako poškozený dát zastupovat zmocněncem. Zmocněncem může být jen osoba, jejíž způsobilost k právním úkonům není omezena. Při hlavním líčení a při veřejném zasedání nemůže být zmocněncem ten, kdo je k němu předvolán jako svědek, znalec nebo tlumočník. V trestním řízení, ve kterém jsou probírány utajované skutečnosti chráněné zvláštním zákonem, může být zmocněncem pouze určená osoba podle zvláštního zákona nebo osoba podle takového zákona poučená.

Podle § 51 tr. řádu je zmocněnec poškozeného oprávněn činit za poškozeného návrhy a podávat za něj žádosti a opravné prostředky; je též oprávněn zúčastnit se všech úkonů, kterých se může zúčastnit poškozený.

Podle § 51a tr. řádu osvědčíte-li jako poškozený, který uplatnil v souladu se zákonem nárok na náhradu škody, že nemáte dostatek prostředků, abyste si hradil náklady vzniklé s přibráním zmocněnce, rozhodne na Váš návrh předseda

senátu soudu, který koná řízení v prvním stupni, a v přípravném řízení soudce, že máte nárok na právní pomoc poskytovanou zmocněncem bezplatně nebo za sníženou odměnu. To neplatí pokud vzhledem k povaze uplatňované náhrady škody nebo její výši by zastoupení zmocněncem bylo zřejmě nadbytečné.

Podle § 51a odst. 2 tr.řádu návrh na takové rozhodnutí včetně příloh, jimiž prokazujete jeho důvodnost, podáváte v přípravném řízení soudu prostřednictvím státního zástupce.

Byl-li Vám přiznán nárok na právní pomoc poskytovanou zmocněncem bezplatně nebo za sníženou odměnu, můžete podle § 151a odst. 1 tr. řádu žádat, aby předseda senátu a v přípravném řízení státní zástupce rozhodl o tom, že stát ponese náklady na znalecký posudek, který jako poškozený vyžádáte. Takové žádosti však nelze vyhovět, jestliže takový důkaz není pro objasnění věci zřejmě potřebný nebo stejný úkon k prokázání téže skutečnosti již vyžádal orgán činný v trestním řízení.

Podle § 65 tr. řádu máte právo nahlížet do spisu, s výjimkou protokolu o hlasování a osobních údajů svědka podle § 55 odst. 2 tr. řádu, činit si z nich výpisky a poznámky a pořizovat si na své náklady kopie spisů a jejich částí. V přípravném řízení může státní zástupce nebo policejní orgán právo nahlédnout do spisů a spolu s tím ostatní práva uvedená v § 65 odst. 1 tr. řádu ze závažných důvodů odepřít.

Podle § 157a odst. 1 tr. řádu máte právo kdykoliv v průběhu přípravného řízení žádat státního zástupce, aby byly odstraněny průtahy v řízení nebo závady v postupu policejního orgánu. Tato žádost není vázána lhůtou. O výsledku přezkoumání musí být žadatel vyrozuměn.

Jelikož občas bývám jako obhájce/zmocněnec (v substituci za svého školitele – advokáta) při těchto úkonech trestního řízení přítomna, mohu s plným svědomím říct, že ve většině případů nestačí poškození výklad osoby poskytující poučení vnímat, natož aby mu porozuměli, a čas, který je jim poskytnut k přečtení písemného vyhotovení poučení (které obsahuje jen laikovi téměř nic neříkající výňatky z jednotlivých ustanovení tr. řádu), je tak krátký, že podpis pod ním je často opravdu ryze formální (ve snaze nezdržovat a nepůsobit v trestním řízení jakékoliv potíže). Důsledkem toho je, že poškození vůbec netuší, jaké prostředky mají k dispozici k hájení svých zájmů, a jsou tak z jejich úspěšného uplatnění vyloučeni.

Byť ve většině případů stojím procesně na straně osoby podezřelé/obviněné ze spáchání trestného činu, problematika obětí trestných činů, poškozených a jejich procesních práv mne velmi

zajímá a ve své budoucí praxi bych se této problematice chtěla věnovat. I proto se v následujícím textu pokusím jednak jednotlivá oprávnění rozebrat tak, aby si případní poškození byli schopni udělat představu, o jakých právech je vlastně orgán činný v trestním řízení poučuje, resp. na jaká oprávnění a na jaké zacházení mají podle trestního řádu v trestním řízení nárok a co je obsahem těchto procesních oprávnění, a zároveň i zdůvodnit, proč jsou některá z nich pouze formální a v praxi poškozenými často ku škodě věci nevykonávaná. Některá procesní oprávnění (např. dle § 44 či § 45 tr. řádu) již byla detailněji rozebrána v předchozích kapitolách této práce, proto se jimi již nadále nebudu zabývat.

4.3.1 Procesní oprávnění společná všem poškozeným

Jelikož je to právě poškozený, který logicky bývá o trestném činu nejdetailněji a nejdříve informován, disponuje, stejně jako každá jiná fyzická nebo právnická osoba, právem dát podnět k trestnímu stíhání, jemuž pak odpovídá povinnost všech orgánů činných v trestním řízení přijmout jeho oznámení o skutečnostech nasvědčujících tomu, že byl spáchán trestný čin (§ 158 odst. 2 tr. řádu). Trestní oznámení lze učinit písemně, ústně do protokolu, v elektronické podobě podepsané elektronicky podle zvláštních předpisů (tj. se zaručeným elektronickým podpisem), telegraficky, telefaxem nebo dálkopisem, tedy jako každé jiné podání. Ačkoliv to § 158 odst. 2 tr. řádu výslovně nestanoví, povinnost přijímat oznámení o trestných činech má i soud, který dle § 59 odst. 6 tr. řádu pouze sepíše protokol o trestním oznámení učiněném ústně a poté ho ihned zašle příslušnému státnímu zástupci.

Základním předpokladem pro účelné využití všech procesních oprávnění, která poškozenému trestní řád poskytuje, je tedy znalost těchto oprávnění poškozeným. Orgány činné v trestním řízení jsou povinny poškozeného v každém stádiu trestního řízení o jeho právech náležitě poučit a poskytnout mu plnou možnost k jejich uplatnění (§ 46 tr. řádu). Problémem je však již zmíněná formálnost tohoto poučení, kdy poškozený sice bývá orgány činnými v trestním řízení

poučen, avšak toto poučení často spočívá v tom, že mu jsou jeho práva pouze přečtena či mu je předložen tiskopis s jejich výčtem, aniž by mu byl obsah jeho oprávnění blíže vysvětlen. Je tomu tak proto, že orgány činné v trestním řízení poškozeného za stranu fakticky nepovažují a jeho aktivnější účast nepřipouštějí a všemožně se jí brání.⁴⁹⁾ Tento pasivní přístup orgánů činných v trestním řízení vede ve svých důsledcích k porušování ústavní zásady rovnosti stran před soudem (čl. 37 odst. 3 Listiny základních práv a svobod), což jistě k upevňování zákonnosti v našem státě nepřispívá. Navíc nedostatek poučení poškozeného sice je vadou řízení, ne však vadou podstatnou, jež by odůvodňovala zrušení rozsudku v odvolacím řízení (R 29/1974 Sb. rozh. tr.). Jde-li o rozsah poučovací povinnosti, vztahuje se tato jen na procesní oprávnění poškozeného (R 2/1970 Sb. rozh. tr.), realizována je v přípravném řízení policejním orgánem a státním zástupcem, v řízení před soudem pak předsedou senátu či samosoudcem. V každém jednotlivém případě je nutné přizpůsobit poučení poškozeného jeho konkrétnímu postavení v dané věci, kdy obsahově rozdílné je poučení např. u poškozeného pouze s právy podle § 43 odst. 1 tr. řádu a poškozeného i s právy podle § 43 odst. 3 tr. řádu. Speciálním případem poučovací povinnosti je poučení oběti o možnosti a podmínkách žádosti o poskytnutí peněžité pomoci od státu dle § 14 zákona č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti, stejně jako poučení dle § 51b tr. řádu, který byl do trestního řádu nově včleněn v souvislosti se zákonem č. 412/2005 Sb., o ochraně utajovaných informací a o bezpečnostní způsobilosti.

S každým poškozeným se při provádění úkonů trestního řízení musí zacházet tak, jak to vyžaduje význam a výchovný účel trestního řízení. Zejména má právo na to, aby byla šetřena jeho osobnost a ústavou zaručená práva. Děje se tak například odůvodněným vyloučením veřejnosti při hlavním líčení – jsou-li ohroženy utajované informace, mravnost, nerušený průběh jednání či bezpečnost nebo jiný důležitý zájem svědků (§ 200 odst. 1 tr. řádu), zvláště šetrným

⁴⁹⁾ Bednář, J. *Postavení poškozeného v trestním řízení zejména s přihlédnutím k novým institutům trestního řádu*. Praha : Univerzita Karlova, 1998, str. 12.

výslechem některých poškozených – svědků mladších 15 let (§ 102 odst. 1 tr. řádu), nebo šetrným poskytováním informací o trestním řízení v souladu s trestním řádem (§ 8a, 8b tr. řádu). Novou úpravu poskytování informací o trestním řízení ze strany orgánů činných v trestním řízení přinesla novela trestního řádu provedená zákonem č. 52/2009 Sb., která s účinností od 1.4.2009 výrazně posiluje ochranu osobních údajů a soukromí poškozeného, čímž mimo jiné zabraňuje rozvinutí tzv. sekundární viktimizace. Hlavním smyslem této úpravy je ochrana poškozeného před neodůvodněným zveřejňováním údajů o něm. Orgány činné v trestním řízení nově nesmějí v přípravném řízení zveřejnit informace, na základě kterých by bylo možno zjistit totožnost poškozeného (v nezbytném rozsahu mohou být tyto informace zveřejněny pouze pro účely pátrání po osobách nebo pro dosažení účelu trestního řízení - § 8a odst. 1 tr. řádu, když takto získané informace nesmějí být nikomu dále poskytnuty - § 8b odst. 1 tr. řádu), přičemž zvlášť má být dbáno na ochranu osobních údajů a soukromí osob mladších 18 let (§ 8a odst. 2 tr. řádu). Zcela nový § 8b tr. řádu pak poskytuje ochranu některým zvlášť ohroženým skupinám poškozených - osobám mladším 18 let nebo osobám, vůči kterým byl spáchán trestný čin kuplířství, šíření pornografie, nebo některý z trestných činů proti životu a zdraví, svobodě a lidské důstojnosti, nebo proti rodině a mládeži. V těchto případech nesmí nikdo v souvislosti s trestnými činy spáchanými na těchto poškozených jakýmkoliv způsobem zveřejnit informace identifikující poškozeného (§ 8b odst. 2 tr. řádu). Zakázáno je rovněž zveřejnění obrazových snímků, obrazových a zvukových záznamů nebo jiných informací o průběhu hlavního líčení nebo veřejného zasedání, které by umožnily zjištění totožnosti těchto poškozených (§ 8b odst. 3 tr. řádu), a zveřejnění pravomocného rozsudku ve sdělovacích prostředcích s uvedením jména, příjmení a bydliště poškozeného (§ 8b odst. 4 tr. řádu). Za neoprávněné zveřejnění údajů o oběti trestného činu budou postihovány fyzické i právnické osoby, přičemž za uvedený přestupek/správní delikt (dle zákona o ochraně osobních údajů) bude možné uložit podle závažnosti dopadů zveřejnění a podle okolností

případu pokutu až do výše 1 milionu Kč, resp. 5 milionů Kč bude-li předmětný přestupek/správní delikt spáchán tiskem, filmem, rozhlasem, televizí, veřejně přístupnou počítačovou sítí nebo jiným obdobně účinným způsobem (§ 44a, 45a z.č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů). V odst. 5 § 8b tr. řádu jsou pak zakotveny výjimky z výše uvedeného zákazu zveřejňování informací, když tento zákaz nebude platit např. dá-li poškozený ke zveřejnění informací o své osobě předchozí písemný souhlas.

Každý poškozený je před orgány činnými v trestním řízení oprávněn používat svého mateřského jazyka, což vyplývá z ustan. § 2 odst. 14 tr. řádu a čl. 37 odst. 4 Listiny základních práv a svobod.

§ 43 odst. 1 tr. řádu obsahuje výčet obecných procesních oprávnění společných všem poškozeným. Jedním z nich je i právo poškozeného činit návrhy na doplnění dokazování. Tyto může poškozený činit ve všech stádiích trestního řízení (tj. v přípravném řízení, v hlavním líčení i ve veřejném zasedání o odvolání). Podle § 89 odst. 2 tr. řádu je pak poškozený oprávněn důkaz vyhledat, předložit nebo navrhnout jeho provedení, čímž se sám aktivně podílí na procesu dokazování a napomáhá tak k co nejúplnějšímu zjištění skutkového stavu věci a správnému rozhodnutí. Výrazné negativum, a v podstatě i částečnou negaci práva poškozeného činit návrhy na doplnění dokazování, však shledávám v tom, že není zákonem uložena povinnost policejního orgánu vyrozumět poškozeného o ukončení vyšetřování. Přitom obviněnému a jeho obhájci se ukončení vyšetřování oznamuje a je jim umožněno v přiměřené době prostudovat spisy a učinit návrhy na doplnění dokazování (§166 odst. 1 tr. řádu). Poškozený se tak nedoví o ukončení vyšetřování, neseznámí se s nashromážděným důkazním materiálem, a tudíž nenavrhne doplnění dokazování o případné chybějící důkazy. V tomto směru by měla být právní úprava doplněna o povinnost policejního orgánu vyrozumět poškozeného o ukončení vyšetřování, čímž by bylo přispěno k možnosti poškozeného účinně svých práv využívat.

Dalším významným právem poškozeného, jeho zákonného zástupce či zmocněnce, je právo nahlížet do spisů, s výjimkou

protokolu o hlasování a osobních údajů svědka dle § 55 odst. 2 tr. řádu (§ 65 odst. 1 tr. řádu). Stejně jako ostatní procesní strany si poškozený může ze spisu činit výpisky a poznámky a na své náklady si pořizovat jeho kopii, čímž zjistí potřebné informace o skutkovém i právním stavu věci a získá podklady pro uplatnění nároku na náhradu škody, případně jiný další postup ve věci. Toto právo může být poškozenému státním zástupcem nebo policejním orgánem odepřeno, ale pouze v přípravném řízení a jen ze závažných důvodů, zejména hrozí-li ohrožení či zmaření výsledků přípravného řízení. Za závažný důvod se považuje, jak jsem již uvedla v podkapitole 4.2, např. skutečnost, že poškozeného bude třeba v konkrétní věci vyslechnout jako svědka a nahlédnutím do spisu by došlo ke snížení důkazní hodnoty jeho svědecké výpovědi. Důvody pro odepření je třeba zkoumat v každé konkrétní věci zvlášť a odepření musí být vždy řádně zdůvodněno. Státní zástupce je povinen urychleně přezkoumat na žádost poškozeného, jemuž bylo toto právo odepřeno policejním orgánem, opodstatněnost tohoto odepření. Odepřel-li však nahlédnutí do spisu sám státní zástupce, nemá poškozený jako odmítnutá osoba právo žádat přezkoumání závažnosti důvodů odmítnutí, v čemž vidím jistý nedostatek této úpravy. V řízení před soudem nelze poškozenému právo do spisu nahlédnout odepřít. Při praktické realizaci tohoto práva ze strany poškozeného a obviněného je opět zakotvena hluboká nerovnováha, stejně jako při právu poškozeného činit návrhy na doplnění dokazování. Nemusí-li být totiž poškozený informován o skončení vyšetřování, nedozví se o jeho ukončení, neseznámí se se spisem a je tak proti obviněnému značně znevýhodněn, protože se nedostane k pro něj důležitým informacím a nemůže tak odpovídajícím způsobem uplatnit své nároky. V odborné literatuře se také vedou diskuse o tom, zda právo nahlížet do spisu náleží poškozenému již v době před zahájením trestního stíhání. Ačkoliv trestní řád tuto možnost neupravuje, neboť ve svém § 65 odst. 2 hovoří pouze o přípravném řízení, z čehož pak bývá mylně dovozováno, že před zahájením přípravného řízení nelze právo nahlížet do spisu vůbec vykonávat, tedy ani ze strany poškozeného, přikláním se k názoru

Chytila, který dochází k závěru, že má-li poškozený v přípravném řízení právo nahlížet do spisu, tím spíše jej musí mít již před zahájením trestního stíhání, neboť jeho významným právem je mimo jiné nárok na náhradu škody a ten nemůže uplatnit jinak, než včasným nahlédnutím do spisu, aby si opatřil podklady pro tento nárok.⁵⁰⁾ Pádny argumentem, proč je třeba umožnit poškozenému nahlédnout do spisu ještě před zahájením trestního stíhání, je také jeho oprávnění podat stížnost proti usnesení státního zástupce o odložení věci (§ 159a odst. 6 tr. řádu), proto je nezbytné, aby měl případným nahlédnutím do spisu možnost zjistit potřebné informace a získat tak pro případnou stížnost podklady.

Neméně důležité je i další procesní oprávnění poškozeného, které mu § 43 odst. 1 přiznává, a to právo zúčastnit se hlavního líčení a veřejného zasedání konaného o odvolání. Vždyť nebylo-li by mu garantováno právo aktivní účasti na řízení, nemohl by uplatňovat ani další svoje práva, čímž by došlo k popření všech principů trestního řízení. Účast poškozeného na řízení není povinná, jedná se pouze o jeho právo, nikoliv povinnost, takže záleží jen na jeho úvaze, zda se řízení účastní či ne. Účast na hlavním líčení mu ale nemůže být odepřena. Právu poškozeného odpovídá povinnost soudu poškozeného o době a místě konání hlavního líčení vyrozumět nejméně tři dny předem (§ 198 odst. 1,2 tr. řádu). Tímto je zajištěna potřebná doba pro jeho náležitou přípravu. K tomu, aby se poškozený mohl hlavního líčení aktivně zúčastnit, je nutné, aby mu soud nejpozději s předvoláním k hlavnímu líčení nebo s vyrozuměním o něm, doručil opis obžaloby, je-li mu znám jeho pobyt nebo sídlo (§ 196 odst. 3 tr. řádu). Přitom je třeba poškozeného ve smyslu § 196 odst. 2 tr. řádu vyzvat, aby včas sdělil soudu návrhy na provedení dalších důkazů a současně uvedl okolnosti, které mají být těmito důkazy objasněny.⁵¹⁾ Je-li poškozený zastoupen zmocněncem, a orgánům činným v trestním řízení je tato skutečnost z doložené plné moci známa, vyrozumívá se o hlavním líčení pouze zmocněnec, mimo případy, kdy je poškozený

⁵⁰⁾ Chytil, R. Právo poškozeného nahlížet do spisů. *Trestní právo*, 2000, č. 10, str. 13.

⁵¹⁾ Bednář, J. *Postavení poškozeného v trestním řízení zejména s přihlédnutím k novým institutům trestního řádu*. Praha : Univerzita Karlova, 1998, str. 23.

předvoláván k hlavnímu líčení jako svědek. Takové předvolání se pak posílá přímo poškozenému. Jelikož je poškozený o konání hlavního líčení pouze vyrozumíván (nejedná-li se o jeho předvolání jako svědka) a jeho účast na něm není povinná, nese si veškeré náklady spojené s jeho účastí na hlavním líčení sám, tj. nenáleží mu ani jízdné, ani náhrada ušlé mzdy. Obdobně se poškozený vyrozumívá o nařízení veřejného zasedání o odvolání, opět při zachování alespoň tří denní lhůty k přípravě (§ 233 tr. řádu).

Jak v hlavním líčení, tak ve veřejném zasedání o odvolání, má poškozený v souladu s § 215 odst. 1 tr. řádu se souhlasem předsedy senátu právo klást vyslýchaným otázky, a to zpravidla tehdy, když předseda senátu své dotazy skončil a když už nemají otázek členové senátu. Poškozený tak může vlastní iniciativou spolupůsobit při objasňování okolností, které ze svého hlediska považuje za významné. Nicméně toto ustanovení je v praxi realizované jen velmi zřídka, protože přítomnost poškozeného na hlavním líčení je stále spíše výjimečným jevem, byť se situace rok od roku zlepšuje. S právem klást svědkovi otázky souvisí rovněž právo stran žádat, aby jim bylo umožněno provést výslech svědka (§ 215 odst. 2 tr. řádu). Toto právo je však k dispozici pouze státnímu zástupci, obžalovanému a jeho obhájci, což považuji za zásadní porušení rovnosti účastníků řízení. Podobnou nerovnost v právech poškozeného a obviněného můžeme nalézt v úpravě výslechu svědka v přípravném řízení. Poškozený ani obviněný se nemohou domáhat, aby byli přítomni tomuto výslechu, ale zatímco za obviněného se může výslechu v přípravném řízení zúčastnit jeho obhájce, zmocněnec poškozeného tímto právem nedisponuje. Poškozený tak nemá v tomto směru žádnou možnost přípravné řízení ovlivňovat.

Pokud se poškozený hlavního líčení zúčastní, má před jeho skončením možnost se k věci vyjádřit, hovoříme zde o tzv. právu pronést závěrečnou řeč. Toto právo je zakotveno v § 216 tr. řádu. Je-li poškozený zastoupen zmocněncem, pronáší tuto závěrečnou řeč zmocněnec, jinak promluví sám poškozený (nicméně i když má poškozený zmocněnce, který závěrečnou řeč přednesl, může pak sám

zmocněncovu řeč doplnit). Oprávnění pronést závěrečnou řeč mají všechny strany trestního řízení, nejprve vždy promluví státní zástupce, pořadí dalších stran určí předseda senátu. Obsah závěrečné řeči není trestním řádem nijak určen ani omezen, poškozený se v ní zpravidla zabývá zdůvodněním svého nároku na náhradu škody a zhodnocuje nashromážděné důkazy, které jeho nárok podporují. Ohledně posuzování viny a trestu při závěrečné řeči, shodují se s názorem Látala a Mandáka, že je-li základním předpokladem pro přiznání nároku na náhradu škody odsuzující výrok o vině, pak uplatňuje-li poškozený nárok na náhradu škody, má mít možnost vyjádřit se k otázce viny, protože opodstatněnost jeho nároku je třeba odvozovat od skutku obviněného, který je předmětem řízení a který je soud povinen právně posoudit.⁵²⁾ I při tomto oprávnění poškozeného nacházíme nerovnost jeho postavení oproti postavení obviněného. Poškozený nemůže mluvit jako poslední a nemůže ani přednést poslední slovo (toto právo je v § 217 tr. řádu přiznáno pouze obžalovanému), rovněž nemůže pronést repliku. Ta je umožněna pouze obhájci, popřípadě obžalovanému, pokud se státní zástupce znovu ujal slova po jeho závěrečné řeči. Poškozený je tak znevýhodněn v situaci, kdy obviněný nebo jeho obhájce, v úmyslu vyhnout se náhradě škody, podávají v řízení účelové informace, které jeho nárok oslabují, avšak poškozený se jim již nemůže nijak bránit.

Veškeré písemnosti určené poškozenému se doručují na adresu, kterou poškozený uvede (§ 45a tr. řádu). Adresu pro doručování poškozený zpravidla uvádí do protokolu o prvním úkonu trestního řízení, přičemž ji musí výslovně označit jako adresu pro účely doručování. Pokud je poškozený zastoupen zmocněncem, doručují se písemnosti pro poškozeného pouze tomuto zmocněnci, to však neplatí v případě výzvy, aby poškozený něco osobně vykonal (např. dostavil se k podání svědecké výpovědi, vydal určitou věc apod.). S doručováním souvisí také další oprávnění poškozeného zakotvené v § 64 odst. 1 písm. b) tr. řádu, aby mu byly do vlastních rukou

⁵²⁾ Látal, J. *Poškozený v trestním řízení a rozhodování o náhradě škody v adhezním řízení*. Praha : Příručky Ministerstva spravedlnosti, 1994, str. 38.

doručeny opisy rozhodnutí, proti kterým může podat opravný prostředek.

V neposlední řadě má poškozený právo kdykoliv v průběhu přípravného řízení žádat státního zástupce, aby byly odstraněny průtahy v řízení nebo závady v postupu policejního orgánu (§ 157a odst.1 tr. řádu). Jeho žádost musí být státním zástupcem neprodleně vyřízena a žadatel musí být o výsledku přezkoumání vyrozuměn. Žádat může poškozený také o odstranění průtahů nebo závad v postupu státního zástupce konajícího vyšetřování – dle § 161 odst. 3 tr. řádu (§ 157a odst. 2 tr. řádu). Tuto žádost vyřizuje státní zástupce bezprostředně vyššího státního zastupitelství. Žádost podle § 157a tr. řádu není opravným prostředkem, není proto omezena žádnou lhůtou.

Výše uvedený přehled procesních práv poškozeného není v žádném případě komplexní, neboť jednotlivá jeho práva se prolínají celým trestním řádem a jeho ustanoveními. Např. v § 159a odst. 5 tr. řádu je zakotveno právo každého poškozeného (je-li znám) na doručení usnesení o odložení věci, proti kterému může poškozený podat stížnost s odkladným účinkem (§ 159a odst. 6 tr. řádu). Smyslem této úpravy je posílit práva poškozeného ve stádiu postupu před zahájením trestního stíhání,⁵³⁾ neboť pro poškozeného může mít odložení věci značný význam z hlediska možnosti realizovat jeho procesní práva, včetně uplatnění nároku na náhradu škody. Stížnost s odkladným účinkem je poškozený oprávněn podat i proti usnesení státního zástupce v přípravném řízení o postoupení věci jinému orgánu (§ 171 odst. 2 tr. řádu) a o zastavení trestního stíhání (§ 172 odst. 3 tr. řádu), neboť tato usnesení se mu také povinně oznamují (je-li znám). Je mu tak dána možnost významným způsobem ovlivnit průběh a výsledek přípravného řízení. Stížnosti proti stejným rozhodnutím soudu ve stádiu řízení před soudem ale poškozený podat nemůže. Zcela nelogicky pak poškozený nemá právo podat stížnost proti usnesení státního zástupce o přerušení trestního stíhání v přípravném řízení, o přerušení trestního stíhání se poškozený pouze přípisem vyrozumívá (§ 173 odst. 3 tr. řádu). Domnívám se, že i v tomto případě může státní

⁵³⁾ Šámal, P. a kol. *Trestní řád. Komentář. 1.díl.* 6. vydání. Praha : C.H.Beck, 2008, str. 1271.

zástupce významným způsobem zasáhnout do práv poškozeného a tento by tudíž měl mít možnost se takovým zásahům bránit.

K ochraně poškozeného slouží dále i jeho právo na informace o obviněném ve smyslu § 44a tr. řádu. O tomto jeho oprávnění, stejně jako o možnosti poškozeného vzdát se svých procesních práv, bude podrobněji pojednáno v několika dalších podkapitolách této části, neboť je považuji pro poškozeného za natolik specifické a důležité, že by o nich mělo být pojednáno samostatně. Zcela samostatná kapitola pak bude věnována možnosti poškozeného vyjádřit souhlas/nesouhlas s trestním stíháním pachatele.

4.3.2 Práva poškozených s nárokem na náhradu škody

Poškozenému, kterému byla trestným činem obviněného způsobena majetková škoda a který tak má právo být subjektem adhezního řízení a žádat náhradu této škody, přiznává trestní řád mimo výše uvedených procesních oprávnění i specifická práva spojená s uplatňováním jeho nároku na náhradu škody. Vzhledem k tomu, že u této skupiny poškozených vystupuje kromě morálního zadostiučinění do popředí i odčinění majetkové újmy, jsou i oprávnění, která vyplývají z jejich postavení, silnější a kvalitnější než u druhé skupiny poškozených.

Poškozený má zejména právo uplatnit proti obviněnému nárok na náhradu majetkové škody a navrhnout, aby soud uložil obžalovanému v odsuzujícím rozsudku povinnost tuto škodu nahradit (§ 43 odst. 3 tr. řádu). Tento nárok může uplatnit kdykoliv v průběhu trestního řízení, nejpozději však do zahájení dokazování v hlavním líčení.⁵⁴⁾ Z návrhu musí být patrné, z jakých důvodů a v jaké výši poškozený svůj nárok uplatňuje.

V souvislosti s hlavním líčením je stanovena povinnost soudu upozornit poškozeného ve vyrozumění o hlavním líčení na to, že nedostaví-li se k hlavnímu líčení, bude o jeho nároku rozhodnuto na podkladě jeho vlastních návrhů obsažených ve spisu nebo došlých

⁵⁴⁾ Šámal, P. a kol. *Trestní řád. Komentář. 1.díl.* 6. vydání. Praha : C.H.Beck, 2008, str. 313.

soudu do doby, než se přikročí k dokazování (§ 198 odst. 2 tr. řádu). Svým způsobem tato úprava přispívá k hospodárnosti a rychlosti trestního řízení, když pro poškozeného, který svůj nárok na náhradu škody již řádně specifikoval co důvodu i výše v přípravném řízení a svou účast u hlavního líčení již nepovažuje za nutnou (typicky u krádeží mobilních telefonů, autorádií apod.), může být někdy nadbytečné, aby se účastnil celého hlavního líčení.

S výše uvedenou povinností pak souvisí i právo poškozeného na postup dle § 206 odst. 2 tr. řádu, podle kterého by se měl předseda senátu dotázat poškozeného po přednesení obžaloby v hlavním líčení, zda navrhuje, aby obžalovanému byla uložena povinnost k náhradě škody způsobené trestným činem a v jakém rozsahu (předseda senátu učiní tento dotaz na poškozeného, který je přítomen u hlavního líčení, i když ten již dříve v trestním řízení uplatnil řádně svůj nárok na náhradu škody). Opomenutí předsedy senátu vyzvat přítomného poškozeného k uplatnění nároku na náhradu škody by pak mohlo být hodnoceno jako porušení ustanovení o řízení předcházejícím rozsudku, kterým bylo způsobeno, že v rozsudku chybí výrok o náhradě škody, čímž by byl dán důvod k oprávněnému odvolání poškozeného ve smyslu § 246 odst. 2 tr. řádu.⁵⁵⁾ Pokud se poškozený k hlavnímu líčení nedostaví a je-li jeho návrh ve spise již obsažen, předseda senátu jej přečte ze spisu.

Existuje-li důvodná obava, že by uspokojení nároku poškozeného na náhradu škody bylo mařeno či ztěžováno, disponuje poškozený (a státní zástupce) právem učinit návrh na zajištění tohoto nároku na majetku obviněného ve smyslu ustanovení § 47 tr. řádu, právem být vyrozuměn o takovém zajištění a právem podat stížnost s odkladným účinkem proti rozhodnutí (usnesení) o jeho zrušení nebo omezení či vynětí věci ze zajištění.

Uplatnil-li poškozený nárok na náhradu škody, musí mu soud doručit opis rozsudku (§ 130 odst. 1 tr. řádu), a to i když byl jeho vyhlášení přítomen. Taktéž je nutné doručit poškozenému opis trestního příkazu (§ 314 f odst. 2 tr. řádu).

⁵⁵⁾ Šámal, P. a kol. *Trestní řád. Komentář. II.díl.* 6. vydání. Praha : C.H.Beck, 2008, str. 1638.

Rozsudek soudu prvního stupně může poškozený napadnout odvoláním, o kterém rozhoduje nadřízený soud (krajský či vrchní). Právo poškozeného odvolat se je však oproti ostatním stranám trestního řízení výrazně omezeno, neboť jím disponuje pouze poškozený, jež je subjektem adhezního řízení, tedy uplatnil-li v trestním řízení svůj nárok na náhradu škody řádně a včas (R 32/2003 Sb. rozh. tr.), když odvolat se může pouze pro nesprávnost výroku o náhradě škody (§ 246 odst. 1 písm. d) tr. řádu), resp. proto, že takový výrok učiněn nebyl, nebo že bylo porušeno ustanovení o řízení mu předcházející a toto porušení mohlo způsobit, že výrok je nesprávný nebo že chybí (§ 246 odst. 2 tr. řádu). Odvolat se lze i proti výroku, kterým soud poškozeného odkázal s jeho nárokem na náhradu škody na občanskoprávní řízení, samozřejmě nikoliv v případě, byl-li obžalovaný obžaloby zproštěn (R 43/1967 Sb. rozh. tr.). Poškozený není oprávněn podat odvolání proti výrokům o vině a trestu, ačkoliv se ho výrazně dotýkají (např. soud může na základě špatně zjištěného skutkového stavu nesprávně rozhodnout o otázce viny, v důsledku čehož je vadným i výrok o náhradě škody). Odvolání, jenž by výlučně směřovalo proti těmto výrokům, by bylo podle § 253 odst. 1 tr. řádu soudem zamítnuto jako podané neoprávněnou osobou (R 1/1982-II. Sb. rozh. tr.).

Podal-li poškozený odvolání, přísluší mu jeho ústní přednes. Stejně jako má poškozený při hlavním líčení právo pronést závěrečnou řeč, při veřejném zasedání o odvolání má poškozený před skončením věci právo přednést tzv. konečný návrh (§ 235 odst. 3 tr. řádu).

Za další zásadní nedostatek současné právní úpravy ve vztahu k opravným prostředkům, jimiž může poškozený disponovat, považuji nemožnost poškozeného podat odpor v případech, kdy o podané obžalobě a uplatněném nároku na náhradu škody rozhodl samosoudce trestním příkazem (§ 314g odst. 1 tr. řádu). Ten vydává samosoudce bez projednání věci v hlavním líčení, pouze na základě podkladů zjištěných ze spisu. Poškozený tak sice může uplatnit nárok na náhradu škody, ale pokud již byl výrok o náhradě škody v trestním příkazu učiněn, není oprávněn podat proti trestnímu příkazu odpor.

Dle některých odborníků toto omezení poškozeného vyplývá z faktu, že pokud by podal odpor pouze poškozený, nabyly by oddělitelné výroky o vině a trestu právní moci a další řízení by bylo konáno pouze o náhradě škody, což není v souladu s účelem trestního řízení,⁵⁶⁾ nicméně dle mého názoru je v tomto ustanovení tr. řádu výrazně porušena Listinou garantovaná rovnost procesních stran.

Taktéž ve vztahu k mimořádným opravným prostředkům je role poškozeného eliminována. Není osobou oprávněnou podat dovolání (§ 265d odst. 1 tr. řádu), nemůže ani dle § 280 odst. 2 tr. řádu podat návrh na povolení obnovy řízení v neprospěch obviněného (může pouze za určitých podmínek podat stížnost proti usnesení soudu, jímž byla povolena obnova řízení na základě návrhu některé jiné oprávněné osoby výslovně ve výroku o přiznaném nároku poškozeného na náhradu škody – R 21/1991-II. Sb. rozh. tr.). Poškozenému taktéž nepřísluší právo podání stížnosti pro porušení zákona, neboť její podání je v pravomoci pouze ministra spravedlnosti (§ 266 odst. 1 tr. řádu). Role poškozeného je tak minimalizována na pouhou iniciaci těchto mimořádných opravných prostředků. Domnívám se, že by se zákonodárci v této oblasti měli nad dosavadní úpravou zamyslet a vhodnými opatřeními výrazně posílit pozici poškozeného.

Byl-li poškozenému alespoň zčásti přiznán nárok na náhradu škody, poskytuje mu § 154 odst. 1 tr. řádu vůči odsouzenému právo na náhradu nákladů potřebných k účelnému uplatnění jeho nároku na náhradu škody v trestním řízení, včetně nákladů vzniklých přibráním zmocněnce. Je tedy stanovena zákonná povinnost odsouzeného nahradit poškozenému náklady. Novela trestního řádu provedená zákonem č. 283/2004 Sb. zakotvila od 1.7.2004 v odstavci druhém § 154 možnost poškozeného navrhnout soudu, aby mu odsouzený uhradil náklady související s jeho účastí v trestním řízení, i když mu nárok na náhradu škody přiznán nebyl. Soud mu pak může a nemusí vyhovět, vždy podle povahy věci a okolností daného případu. Návrh na náhradu nákladů souvisejících s účastí poškozeného v trestním řízení musí obsahovat konkrétní zdůvodněné vyčíslení

⁵⁶⁾ Šámal, P. a kol. *Trestní řád. Komentář. II.díl.* 6. vydání. Praha : C.H.Beck, 2008, str. 2389.

vzniklých nákladů a poškozený je povinen jej podat do jednoho roku od právní moc odsuzujícího rozsudku (uplynutím této lhůty jeho nárok zaniká). Znovu upozorňuji na to, že dle některých autorů je možné toto ustanovení ve spojení s ust. § 155 odst. 2 tr. řádu interpretovat tak, že návrh na náhradu nákladů řízení může poškozený s úspěchem podat nejen tehdy, jestliže uplatnil nárok na náhradu škody, i když tento mu nebyl přiznán, ale i v případech, kdy nárok na náhradu škody v adhezním řízení vůbec neuplatnil⁵⁷⁾ (ať již proto, že nechtěl nebo nemohl). Domnívám se, že celé ust. § 154 tr. řádu je k poškozenému velice spravedlivé, neboť nevidím důvod v tom, aby si poškozený sám nesl náklady na svou účast v trestním řízení, které se vede jen díky nezákonnému jednání obviněného, jímž zasáhnul do práv poškozeného, a ten se svou účastí v řízení jen domáhá ochrany svých zájmů.

Nemajetný poškozený, který uplatnil nárok na náhradu škody, má oproti poškozenému, který nemůže uplatnit nárok na náhradu škody způsobené trestným činem a nebo nárok neuplatnil, navíc nárok na bezplatné zastoupení, resp. zastoupení za sníženou odměnu, jak už o tom bylo detailněji pojednáno ve druhé kapitole této práce, podkapitole 2.3. Nemajetný poškozený, který má nárok na ustanovení zmocněnce, může také žádat, aby stát nesl náklady na znalecký posudek, který si poškozený vyžádá, je-li takový důkaz potřebný k objasnění věci. Znovu opakuji, že vůči poškozeným, kteří neuplatnili nebo nemohou uplatnit nárok na náhradu škody, mi připadá tato úprava značně nespravedlivá a nepřiměřeně tvrdá.

V posledních letech se v praxi při řešení méně závažných, skutkově i právně jednodušších trestních věcí osvědčilo užívání určitých alternativních forem trestního řízení, kdy nedojde ke standardnímu projednání věci formou hlavního líčení, ale za splnění zákonem stanovených podmínek dojde k vyřešení věci specifickým způsobem, aniž by byla vyslovena vina a uložen trest, příp. trestní opatření u mladistvých pachatelů. Tyto tzv. procesní odklony jsou prostředkem, který slouží k usmíření mezi pachatelem trestného činu a jeho obětí (poškozeným) a k tomu, aby pachatel

⁵⁷⁾ Šámal, P. a kol. *Trestní řád. Komentář. I. díl.* 6. vydání. Praha : C.H.Beck, 2008, str. 1159.

odčinil škodlivé následky svého protiprávního jednání. Znamenají tak posílení práv poškozeného, který nemusí čekat na skončení trestního stíhání, popř. spoléhat na složité a zdlouhavé soudní vymáhání náhrady škody v občanskoprávním řízení.⁵⁸⁾ Ve vztahu k těmto odklonům tak má poškozený právo uzavřít s obviněným dohodu o náhradě škody způsobené trestným činem, která je nutná k podmíněnému zastavení trestního stíhání dle § 307 tr. řádu a může vést i k úplnému zastavení trestního stíhání (§ 308 tr. řádu). Dále může poškozený podat stížnost s odkladným účinkem proti usnesení o podmíněném zastavení trestního stíhání (§ 307 odst. 5 tr. řádu), proti usnesení o tom, že se obviněný ve zkušební době podmíněného zastavení trestního stíhání osvědčil (§ 308 odst. 4 tr. řádu) a proti usnesení o schválení narovnání (§ 309 odst. 2 tr. řádu), když pouze se souhlasem poškozeného může být o schválení narovnání rozhodnuto (§ 309 odst. 1 tr. řádu). Proti usnesení soudu pro mládež nebo státního zástupce o odstoupení od trestního stíhání mladistvého (dle § 70 zákona o soudnictví ve věcech mládeže) však ku škodě věci poškozený stížnost podat nemůže (o tomto se poškozený pouze vyrozumívá), jediným nástrojem, jak může poškozený ovlivnit rozhodnutí o odstoupení od trestního stíhání mladistvého, je tak jeho souhlas s rozsahem a způsobem svého odškodnění.

4.4 Právo poškozeného žádat informace o pobytu obviněného nebo odsouzeného na svobodě

Podle poznatků různých nestátních či jiných organizací zaměřujících se na ochranu obětí trestných činů, je situace, kdy se pachatel trestné činnosti, zejména násilné, vrací zpět k oběti v úmyslu jí znovu ublížit a pomstít se za její svědectví, jež ho pomohlo usvědčit, poměrně častá. Díky tomu mnozí svědkové z obavy o život svůj a svých blízkých odmítají v řízení vypovídat. Základním předpokladem pro to, aby si mohl poškozený nebo svědek sám či za pomoci jiných osob zajistit svoji bezpečnost, je to, že se včas

⁵⁸⁾ Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J. *Poškozený a adhezní řízení v České republice*. Praha : C.H.Beck, 2007, str. 559.

a věrohodně dozví o tom, že pachatel byl propuštěn z vazby nebo z výkonu trestu odnětí svobody, nebo odtud uprchl. Proto v návaznosti na Rámcové rozhodnutí Rady Evropské unie ze dne 15.3.2001 o postavení oběti v trestním řízení (2001/220/JVV) a na potřeby praxe byla vytvořena v trestním řádu zákonnou novelou č. 283/2004 Sb. základní právní úprava informování poškozených a svědků.⁵⁹⁾

Nové ustanovení § 44a tr. řádu od 1.7.2004 umožňuje, aby poškozený nebo svědek, kterému hrozí nebezpečí v souvislosti s pobytem obviněného nebo odsouzeného na svobodě, mohl žádat o poskytnutí informace o tom, že obviněný byl propuštěn z vazby nebo z ní uprchl, nebo že odsouzený byl propuštěn z výkonu trestu odnětí svobody nebo z něj uprchl. Díky těmto informacím se pak může chránit např. proti případnému útoku propuštěného nebo uprchlého násilníka. Shledá-li orgán činný v trestním řízení, že poškozenému nebo svědkovi hrozí nebezpečí v souvislosti s pobytem obviněného nebo odsouzeného na svobodě, poučí poškozeného o možnosti žádat informace o propuštění/uprchnutí obviněného/odsouzeného z vazby/z výkonu trestu odnětí svobody (§ 44a odst.1 tr. řádu). Žádost se podává u soudu a v přípravném řízení u státního zástupce (§ 44a odst. 2 tr. řádu).

Dojde-li posléze k situaci předpokládané ustanovením § 44a odst. 1 tr. řádu, je třeba poškozeného či svědka neprodleně informovat. V případě propuštění/útěku obviněného z vazby je povinen tak učinit orgán činný v trestním řízení, který v té době řízení vede, a to ihned ten den, kdy k této skutečnosti došlo. Jde-li o propuštění/útěk odsouzeného z výkonu trestu odnětí svobody, vyrozumí o tomto písemně poškozeného či svědka věznice, v níž odsouzený vykonává trest odnětí svobody, a to rovněž bezodkladně, nejpozději následující den po předmětné události.

Byť zákonodárci, vedeni snahou po zvýšení ochrany poškozeného, tímto ustanovením jistě rozšířili procesní práva poškozeného, nepovažují úpravu jimi přijatou za příliš šťastnou, neboť

⁵⁹⁾ Vantuch, P. K informování poškozených a svědků trestného činu o odsouzeném (obviněném). *Trestněprávní revue*, 2005, č. 1, str. 15.

způsobuje jisté aplikační a interpretační problémy. Za prvé o tom, zda poškozenému skutečně hrozí nebezpečí či nikoliv nerozhoduje on sám, nýbrž orgány činné v trestním řízení. Kdy poškozenému nebo svědkovi takové nebezpečí hrozí, musí příslušný orgán činný v trestním řízení vyhodnotit na základě konkrétních okolností případu i osoby obviněného či odsouzeného,⁶⁰⁾ přičemž se zde mají na mysli např. případy dlouhodobých neřešených a neřešitelných konfliktů mezi pachatelem a poškozeným nebo hrozí-li násilné ovlivňování svědeckých výpovědí ze strany pachatele apod. Za druhé informace se zatím poskytují jen na žádost poškozeného nebo svědka. Ale může takovou žádost podat každý poškozený nebo jen ohrožený poškozený poučený orgány činnými v trestním řízení podle § 44a odst. 1 tr. řádu? Zastánci užšího výkladu opravňují k podání žádosti pouze poučeného poškozeného, já však (stejně jako doc. Pavel Vantuch) zastávám výklad širší, a to že žádost o poskytnutí informací může podat kterýkoliv poškozený nebo svědek, jemuž hrozí nebezpečí v souvislosti s pobytem obviněného nebo odsouzeného na svobodě, tedy i ten, který o možnosti žádat informace nebyl poučen.⁶¹⁾ Vždyť to, že poškozený chce požádat o informaci, pramení z nebezpečí, které mu hrozí, a ne z poučení orgánu činného v trestním řízení. V tomto smyslu by měla být do budoucna úprava v § 44a tr. řádu změněna. Navíc by bylo přínosné stanovit pro orgány činné v trestním řízení povinnost informovat ohroženého poškozeného z vlastní iniciativy a nečekat na jeho žádost. Domnívám se, že takto by se ještě více posílila garance bezpečnosti poškozeného, který by tak mohl získat pocit jistoty a důvěry v právní řád, který jej má ochránit.

4.5 Vzdání se procesních práv

Trestní řád přiznává poškozenému relativně široká procesní oprávnění, ale nikde nestanoví povinnost, aby poškozený svá práva vykonával. Poškozený může od výkonu svých oprávnění upustit a

⁶⁰⁾ Šámal, P. a kol. *Trestní řád. Komentář. I. díl.* 6. vydání. Praha : C.H.Beck, 2008, str. 332.

⁶¹⁾ Vantuch, P. K informování poškozených a svědků trestného činu o odsouzeném (obviněném). *Trestněprávní revue*, 2005, č. 1, str. 16.

nelze ho k nim jakkoliv nutit.⁶²⁾ Vzdání se procesních práv musí být dle § 43 odst. 4 tr. řádu učiněno vůči příslušnému orgánu činnému v trestním řízení výslovným prohlášením poškozeného, zásadně tedy nepostačí konkludentní projev vůle. Po tomto výslovném prohlášení se nadále vychází z toho, jako by poškozený ve věci vůbec nevystupoval. Nicméně i když se poškozený svých procesních práv nevzdá postupem podle § 43 odst. 4 tr. řádu, fakticky je vykonávat nemusí.

Smyslem ustanovení § 43 odst. 4, které bylo do trestního řádu zakotveno novelou provedenou zákonem č. 265/2001 Sb., je umožnit poškozenému, aby tímto úkonem omezil styk s trestním řízením na nezbytné minimum, čímž se nebude ještě více prohlubovat traumatizující zážitek, který mu přinesla trestná činnost pachatele.

Poškozený se může vzdát pouze práv procesní povahy, ustanovení se tedy nevztahuje na hmotněprávní oprávnění. Co se týče rozsahu, v jakém se poškozený může vzdát svých práv, plně se ztotožňuji s názorem prof. Jelínka, že se poškozený může vzdát buď všech procesních práv, anebo i jen některých.⁶³⁾ Kolektiv autorů kolem prof. Šámala se naopak domnívá, že poškozený se nemůže vzdát jen části svých práv, mimo jiné proto, že takový postup zákon nepředpokládá.⁶⁴⁾ Nicméně mám za to, že tento jejich názor není dostatečně podložený, a navíc si v jistém ohledu protiřečí, když v případě zpětvzetí vzdání se práv poškozeným takovýto postup vzhledem k neexistenci zákonného vyloučení připouští (i zde zákon takovou situaci vůbec neřeší). Prohlášení o vzdání se svých práv je oprávněn vzít poškozený zpět (opět výslovným prohlášením sděleným orgánu činnému v trestním řízení) a svá práva může začít od této chvíle (nikoliv zpětně!) znovu uplatňovat.

4.6 Práva poškozeného v budoucí právní úpravě

⁶²⁾ Jelínek, J. Poškozený a náhrada škody po novele trestního řádu 2001. *Kriminalistika*, 2002, č. 1, str. 34

⁶³⁾ Jelínek, J. a kol. *Trestní zákon a trestní řád. Poznámkové vydání s judikaturou*. 26. aktualizované vydání. Praha : Linde, 2008, str. 435.

⁶⁴⁾ Šámal, P. a kol. *Trestní řád. Komentář. I. díl*. 6. vydání. Praha : C.H.Beck, 2008, str. 319.

Legislativní rada vlády schválila dne 31.7.2008 věcný záměr nového trestního řádu z dílny ministerstva spravedlnosti. Mezi základní principy připravované rekodifikace trestního práva procesního patří mimo jiné výrazné posílení procesních práv poškozeného a zvýšení ochrany obětí trestných činů, jejichž práva (neprocesního charakteru) budou komplexně nově upravena samostatným zvláštním zákonem o obětech trestných činů. V trestním řádu by pak měla být obsažena jen nezbytná ustanovení procesní povahy týkající se pojmu poškozeného, jeho procesních práv, zajištění nároku na náhradu škody atd.⁶⁵⁾

Nově bude poškozený vymezen nejen jako ten, komu bylo trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková, morální nebo jiná škoda, ale také jako ten, na jehož úkor se jiná osoba bezdůvodně obohatila. O tom, zda je či není určitá osoba poškozeným, se rozhodne – vzniknou-li pochybnosti a na návrh dotčené osoby – v přípravném řízení usnesením, proti kterému bude přípustná stížnost (bez odkladného účinku). Zde vidím velký posun od právního stavu *de lege lata*, neboť nyní se osoba, které nebylo orgánem činným v trestním řízení přiznáno postavení poškozeného, nemůže tomuto postupu nijak bránit (vznikly-li o jejím statusu nějaké pochybnosti).

Poškozený bude moci v adhezním řízení požadovat nejen náhradu škody, jako je tomu dosud, ale nově také vydání bezdůvodného obohacení, a ten komu byla způsobena morální nebo jiná škoda i náhradu morálního zadostiučinění v penězích. Toto přiměřené morální zadostiučinění se bude poskytovat formou paušálních částek náhrad stanovených prováděcím právním předpisem, a to tehdy, bude-li průběh řízení před soudem poskytovat pro vyslovení povinnosti k takové náhradě dostatečný podklad (bez nutnosti složitějšího dokazování).

Věcný záměr nového trestního řádu také počítá s rozšířením informační povinnosti orgánů činných v trestním řízení vůči poškozenému. Poškozený bude mít právo na to, aby při prvním

⁶⁵⁾ *Věcný záměr trestního řádu – hlavní principy navrhované rekodifikace trestního práva procesního*, str. 4 [cit. 29.3.2009]. Dostupné na <http://portal.justice.cz/justice2/ms/ms.aspx?o=23&j=33&k=4980&d=281460>.

kontaktem s orgánem činným v trestním řízení obdržel v písemné formě informace o jeho právech v trestním řízení a o organizacích na pomoc obětem trestných činů a službách jimi poskytovaných.⁶⁶⁾ V souvislosti s novelou trestního řádu provedenou zákonem č. 41/2009 Sb. bude mít s účinností od 1.1.2010 poškozený, kterému hrozí nebezpečí v souvislosti s pobytem obviněného nebo odsouzeného na svobodě, právo také na informace o propuštění odsouzeného z výkonu ochranného léčení nebo zabezpečovací detence.

Napraveny by měly být též další z nedostatků současné právní úpravy, kdy věcný záměr trestního řádu počítá např. s možností poškozeného podat odpor proti trestnímu příkazu nebo stížnost proti usnesení o postoupení věci a o zastavení trestního stíhání v rámci předběžného projednání obžaloby. Zjednodušená by měla být i úprava řízení ve věcech s mimořádně vysokým počtem poškozených.

O úmyslu tvůrců věcného záměru trestního řádu zvýšit ochranu poškozených (obětí trestných činů) svědčí i zavedení možnosti poškozeného podat v řízení před soudem návrh na vydání předběžného opatření (v přípravném řízení pak učinit podnět k vydání takového opatření). Podmínkou pro jejich uložení bude dostatečně odůvodněné podezření ze spáchání úmyslného trestného činu a potřeba ochrany poškozeného (příp. jemu blízkých osob) nebo společnosti z hlediska nebezpečí pokračování nebo opakování trestné činnosti pachatele. Předběžné opatření bude moci nařídit jen soud a v přípravném řízení státní zástupce nebo s jeho předchozím souhlasem policejní orgán. Proti jejich rozhodnutím bude přípustná stížnost (bez odkladného účinku). Jako předběžná opatření bude možno uložit např. zákaz styku s poškozeným nebo jeho vyhledávání, zákaz styku s konkrétně vymezenými osobami a jejich vyhledávání, zákaz návštěv konkrétně vymezených míst, akcí, zařízení nebo jiných prostředí, příkaz zdržovat se v místě svého pobytu, příkaz nezdržovat se na určitém místě, zákaz vycestovat za hranice České republiky a další.⁶⁷⁾

⁶⁶⁾ *Věcný záměr zákona o trestním řízení soudním (trestní řád)*, str. 30 [cit. 30.3.2009]. Dostupné na <<http://portal.justice.cz/justice2/ms/ms.aspx?o=23&j=33&k=4980&d=281460>>.

⁶⁷⁾ *Věcný záměr zákona o trestním řízení soudním (trestní řád)*, str. 40 [cit. 30.3.2009] Dostupné na <<http://portal.justice.cz/justice2/ms/ms.aspx?o=23&j=33&k=4980&d=281460>>.

Mým úmyslem bylo v této kapitole podat přehled základních procesních oprávnění, která jsou trestním řádem (a nejen jím) poškozenému dána k dispozici, aby proti obviněnému hájil svá dotčená práva a zájmy a dosáhl tak náhrady jemu vzniklé škody či alespoň jakési morální satisfakce ve formě odsouzení pachatele. To, že mu zákon taková práva poskytuje, neznamená však, že jsou jím vždy vykonávaná, ba naopak, často je mimo jiné i díky neochotě orgánů činných v trestním řízení z jejich uplatnění vyloučen. Také jsem myslím dostatečně poukázala na skutečnost, že ačkoliv jsou práva poškozeného novelami trestního řádu neustále rozšiřována, obviněný je proti němu i nadále výrazně zvýhodněn a dbáno je stále ještě více na jeho práva, čímž je porušena rovnost stran v řízení. Přitom by stačily i jen drobné změny, např. dát poškozenému možnost podat odpor proti trestnímu příkazu nebo zavést povinnost vyšetřovatele vyrozumět poškozeného o ukončení vyšetřování, a nerovnováha by se snížila. Orgány činné v trestním řízení by také neměly činit rozdíly mezi poškozenými jakožto subjekty adhezního řízení a poškozenými bez nároku na náhradu škody, kteří bývají často úplně opomíjeni, ačkoliv i oni mohou mít zájem a právo sledovat průběh trestního řízení a zasahovat do něj v rámci svých oprávnění.

Věcný záměr nového trestního řádu obsahuje mnoho institutů, prostřednictvím kterých by mělo dojít k výraznému posílení práv poškozeného v trestním řízení a zlepšení postavení oběti. Doufejme, že připravovaná rekodifikace trestního práva procesního opravdu toto deklarované posílení práv poškozených přinese, tak jak je to předpokládáno věcným záměrem.

5. Trestní stíhání se souhlasem poškozeného

5.1 Smysl zavedení institutu trestního stíhání se souhlasem poškozeného

Až do 30.6.1990 byly orgány činné v trestním řízení povinny stíhat z úřední povinnosti všechny trestné činy, o kterých se dozvěděly, a to bez ohledu na stanovisko poškozeného, příp. i přes jeho nesouhlas, což bylo projevem základní zásady ovládající trestní řízení, a to zásady oficiality (§ 2 odst. 4 tr. řádu), resp. zásady legality ve vztahu ke státnímu zástupci.

Zásadní průlom do těchto dvou základních zásad přinesla novela trestního řádu provedená zákonem č. 178/1990 Sb., která do trestního řádu zavedla institut souhlasu poškozeného s trestním stíháním, přičemž zohlednila situace, kdy by trestním stíháním byl pro poškozeného narušen zájem na ochraně jeho rodinných vztahů. Základním smyslem této nové právní úpravy bylo úsilí zamezit nežádoucím vedlejším efektům probíhajícího trestního stíhání. Podstatou zmiňovaného institutu totiž je, že trestní stíhání za taxativně vypočtené trestné činy je podmíněno až do stadia odvolacího řízení souhlasem poškozeného, pokud mezi pachatelem a poškozeným je příbuzenský nebo obdobný vztah vymezený zákonem.⁶⁸⁾ Tímto se však nic nemění na principech obžalovací zásady, neboť i nadále je možno trestní stíhání vést jen tehdy, podal-li státní zástupce obžalobu, pouze on je totiž k jejímu podání oprávněn (poškozený obžalobu podat nemůže a s výjimkou ustanovení § 163 a 163a tr. řádu nemůže ani vyjádřit souhlas či nesouhlas s trestním stíháním nebo zasahovat do otázky ukládání trestů či jiných sankcí).

5.2 Krátký historický exkurs

Zakotvením institutu souhlasu poškozeného s trestním stíháním do českého trestního řádu byly vytvořeny tzv. delikty se svolením, tj. trestné činy, pro které lze zahájit trestní stíhání, event. v již

⁶⁸⁾ Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J. *Poškozený a adhezní řízení v České republice*. Praha : C.H.Beck, 2007, str. 517.

zahájeném trestním stíhání pokračovat, jen se souhlasem poškozeného.⁶⁹⁾ Nová právní úprava tak svým způsobem navazovala na starší rakouskou právní úpravu (trestní zákoník z roku 1852 a trestní řád z roku 1873), která rozlišovala tzv. trestné činy veřejnožalobné a soukromožalobné, když jejich hlavním rozlišovacím znakem bylo, na čí podnět bylo trestní stíhání zahajováno (veřejný žalobce – státní zástupce/ soukromý žalobce – zpravidla osoba nebo instituce poškozená trestným činem). Ačkoliv byly soukromé zásahy do trestního stíhání přiznávány rakouským právem jen velmi výjimečně (pravidlem tedy bylo trestní stíhání z úřední povinnosti), stíhání některých veřejnožalobních deliktů se vyznačovalo určitými prvky soukromých zásahů.⁷⁰⁾ Podle rozsahu, v jakém byly zohledňovány soukromé zájmy na stíhání některých trestných činů, se rozlišovaly delikty návrhové a delikty stíhané ku zmocnění. V obou případech byl žalobcem tzv. žalobce veřejný, ale při návrhových deliktech musel vždy vyčkat návrhu toho, komu bylo trestným činem ublíženo, a při deliktech stíhaných ku zmocnění byl státní zástupce obžalobu oprávněn podat, příp. v trestním stíhání pokračovat, jen tehdy, měl-li k tomu svolení dotčené osoby. Soukromá žaloba pak spočívala v tom, že žalobní právo bylo dáno plně do rukou osoby, které bylo ublíženo trestným činem, a tato s ním mohla zcela volně disponovat. U takto soukromě stíhaných trestných činů tedy výrazně převažoval silný soukromý zájem na nestíhání nad slabým veřejným zájmem na stíhání. Vrátime-li se k povaze institutu souhlasu poškozeného s trestním stíháním obsaženého v současném českém trestním právu, pak jej můžeme přirovnat k tzv. deliktům stíhaným ke zmocnění, jak je upravovala starší rakouská právní úprava platná na našem území.

5.3 Podmínky uplatnění dispozičního oprávnění poškozeného dle § 163 tr. řádu

§ 163 odst. 1 tr. řádu váže přípustnost trestního stíhání v něm taxativně vyjmenovaných trestných činů na souhlas poškozeného

⁶⁹⁾ Jelínek, J. *Poškozený v českém trestním řízení*. Praha : Karolinum, 1998, str. 90.

⁷⁰⁾ Jelínek, J. *Poškozený v českém trestním řízení*. Praha : Karolinum, 1998, str. 90.

v případě, že trestní stíhání je vedeno proti tomu, kdo je ve vztahu k poškozenému osobou, vůči níž by měl poškozený jako svědek právo odepřít výpověď (§ 100 odst. 2 tr. řádu). Vzájemný poměr pachatele a poškozeného, musí existovat v době, kdy se trestní stíhání vede (tj. až do pravomocného skončení věci), nikoliv v době, kdy byl trestný čin spáchán. Výjimkou je pak trestný čin znásilnění podle § 241 odst. 1,2 tr. zákona, u kterého je zákonem připuštěna možnost odepřít souhlas k trestnímu stíhání vzhledem k manželskému poměru, partnerskému poměru nebo poměru druha a družky, jenž trvá jak v době, kdy se trestní stíhání vede, tak v době spáchání trestního činu. Výše uvedené platí i pro trestný čin opilství podle § 201a tr. zákona, vykazuje-li jinak znaky skutkové podstaty některého z těchto trestných činů. Zákonodárce tak zohlednil skutečnost, že v důsledku spáchání trestného činu a odsouzení za něj jsou často vedle pachatele fakticky postiženy i tyto další osoby,⁷¹⁾ u nichž zpravidla dochází k újmě sociální, ekonomické a emocionální. Osobami, vůči kterým má poškozený jako svědek právo odepřít výpověď ve smyslu § 100 odst. 2 tr. řádu jsou kromě jeho manžela, partnera a druha také příbuzní v pokolení přímém, sourozenci, osvojitelé, osvojenci a jiné osoby v poměru rodinném nebo obdobném, jejichž újmu by poškozený právem pociťoval jako újmu vlastní. Pojmem poměr obdobný rodinnému se blíže zabývalo rozhodnutí Krajského soudu v Českých Budějovicích ve věci sp.zn. 4 To 935/1994, když tento soud uzavřel, že za takový poměr by bylo možné považovat např. poměr druha a družky, poměr sešvagřených osob, poměr jednoho z rodičů k nevlastnímu dítěti, pokud žije s tímto dítětem ve společné domácnosti, poměr občana k dítěti, které mu bylo svěřeno do výchovy, poměr pěstouna k dítěti apod. Současně tento vzájemný poměr mezi uvedenými osobami musí být natolik pevný, hluboký a intenzivní, že by újmu, kterou by utrpěla jedna z nich, druhá právem pociťovala jako újmu vlastní.⁷²⁾ Krajský soud v tomto rozhodnutí zcela správně

⁷¹⁾ Vantuch, P. Trestní stíhání se souhlasem poškozeného, nebo na jeho návrh? *Právní praxe*, 1994, č. 3, str. 151.

⁷²⁾ Jelínek, J. *Poškozený v českém trestním řízení*. Praha : Karolinum, 1998, str. 102.

vyložil, že za tento poměr nelze považovat intimní vztah dvou spolu v jedné domácnosti nežijících osob (přičemž oba aktéři měli vlastní rodiny), bez hlubšího citu a bez snahy o jeho další upevnění, navíc který v době rozhodování o skutku již neexistoval. Shodně jako prof. Jelínek se vyslovuji proti extenzivnímu výkladu pojmu poměr obdobný rodinnému, neboť se domnívám, že by v praxi mohl být zneužíván v tom smyslu, že by část pachatelů unikala trestnímu stíhání právě pod záminkou poměru obdobného rodinnému, ačkoliv by ve skutečnosti vztah poškozeného a pachatele nebyl natolik intenzivní.

Souhlas poškozeného tedy představuje u vyjmenovaných trestných činů zákonnou podmínku zahájení trestního stíhání, resp. pokračování v něm. Toto jeho dispoziční právo se vztahuje na celé trestní řízení a orgány činné v trestním řízení tak za stanovených podmínek nemohou postupovat z vlastní iniciativy. V každém okamžiku tak poškozený může prohlásit (až do doby, než se odvolací soud odebere k závěrečné poradě), že s dalším stíháním pachatele nesouhlasí, čímž vytvoří důvod k zastavení trestního stíhání. Odepření souhlasu poškozeného s trestním stíháním nebo jeho vzetí zpět je důvodem jeho nepřípustnosti (§ 11 odst. 1 písm. i) tr. řádu). Jednou odepřený souhlas však již nelze znovu udělit, trestní stíhání je vyloučeno navždy, i kdyby poškozený později již trestní stíhání vyžadoval.

Povinností orgánů činných v trestním řízení je se poškozeného na to, zda dává souhlas s trestním stíháním, výslovně zeptat, a to ještě před zahájením trestního stíhání, anebo výjimečně po jeho zahájení, ihned poté, co se o ustanovením § 163 tr. řádu předpokládaném poměru dozví. Souhlas poškozeného s trestním stíháním se nepresumuje, musí být vyjádřen způsobem, který nevzbuzuje pochybnosti. Soudní praxe dovodila (R 54/2003 Sb. rozh. tr.), že takovýto souhlas musí být určitým a srozumitelným projevem vůle poškozeného adresovaným orgánu činnému v trestním řízení. Souhlas poškozeného nelze v žádném případě dovozovat konkludentně např. z podaného trestního oznámení, uplatnění nároku na náhradu škody či z jiných okolností případu. Pokud se poškozený na výzvu orgánu

činného v trestním řízení ihned nevyjádří, poskytne mu příslušný orgán podle povahy věci k vyjádření přiměřenou lhůtu, nejvýše však 30 dnů. Přitom ho musí písemně poučit, že po marném uplynutí lhůty již souhlas dát nelze (§ 163a odst. 2 tr. řádu). Je důležité, aby si poškození uvědomili, že lhůta stanovená orgánem činným v trestním řízení může být i kratší než 30 dnů (když rozhodnutí o její délce se odvíjí od složitosti a závažnosti konkrétní trestní věci a od osoby konkrétního poškozeného) a uplynutí této kratší lhůty pak s sebou nese stejný důsledek jako uplynutí maximální 30 denní lhůty. Toto zdůrazňuji především proto, že z mé praxe je mi známo několik případů, kdy poškození listiny od orgánů činných v trestním řízení ne vždy důkladně pročetli, nicméně následky pak pro ně byly konečné a ne vždy příznivé. Nebyl-li by poškozený řádně poučen o následku uplynutí lhůty k vyjádření, mohl by svůj souhlas k trestnímu stíhání dát i po uplynutí stanovené lhůty k vyjádření, a to až do doby jeho řádného poučení, resp. do uplynutí nově stanovené lhůty.

Je-li souhlas poškozeného k trestnímu stíhání dán, postupují orgány činné v trestním řízení stejně jako v řízení o trestném činu, ohledně kterého se souhlas nevyžaduje. Souhlas k trestnímu stíhání vždy konkrétní osoby pro konkrétní trestný čin, který je v souladu s dosud provedenými důkazy příslušným způsobem právně posouzen a jehož právní kvalifikace odpovídá některému z trestných činů uvedených v taxativním výčtu ustanovení § 163 odst. 1 tr. řádu,⁷³⁾ se dává buď písemně nebo ústně do protokolu. Nevzniknou-li v průběhu trestního řízení pochybnosti, není povinností soudu zjišťovat, zda souhlas poškozeného s trestním stíháním obviněného daný při zahájení trestního stíhání v řízení před soudem trvá, event. zda bude odvolán či nikoliv. Pokud poškozený sám prohlášením z vlastní vůle souhlas nevezme zpět, má se za to, že je souhlas dán (R 54/1998 Sb. rozh. tr.). Dojde-li v průběhu trestního řízení ke změně právní kvalifikace a nově by měl být pachatel stíhán pro některý z taxativně vyjmenovaných trestných činů v § 163 odst. 1 tr. řádu, u kterých je s trestním stíháním

⁷³⁾ Jelínek, J. *Poškozený v českém trestním řízení*. Praha : Karolinum, 1998, str. 104, 105.

nutný souhlas poškozeného, musí si od okamžiku změny právní kvalifikace orgány činné v trestním řízení vždy vyžádat k trestnímu stíhání pachatele souhlas poškozeného. V opačném případě by došlo k závažnému porušení pravidel ovládajících průběh trestního řízení.

5.4 Některé aplikační problémy v praxi a judikatuře

Platná právní úprava souhlasu poškozeného s trestním stíháním s sebou přináší i řadu aplikačních problémů, jejichž řešení se snaží nalézt jak teoretici trestního práva, tak justiční praxe. Jednou ze sporných je např. otázka, zda právo dát souhlas s trestním stíháním je vázáno pouze na poškozeného či zda přechází i na jeho právního nástupce. Soudy při řešení této otázky uzavřely, že udělení souhlasu k trestnímu stíhání podle § 163 odst. 1 tr. řádu je právem vážícím se pouze na osobu poškozeného a nemůže dědictvím přecházet na jeho dědice (R 54/1998 Sb. rozh. tr.). Dle úpravy v trestním řádu přecházejí na právního nástupce poškozeného pouze práva spojená s uplatněním nároku na náhradu škody. Proto nedostatek souhlasu poškozeného s trestním stíháním (např. zemřel-li poškozený dříve, než byl jeho souhlas opatřen) není možno zhojit tím, že by souhlas vyslovil jeho právní nástupce. Obdobně nemůže být právním nástupcem po smrti poškozeného vzat zpět souhlas jím předtím udělený.

Soudy se rovněž zabývaly otázkou, kdo je oprávněn dávat souhlas k trestnímu stíhání za poškozeného, který nemá plnou způsobilost k právním úkonům. V rozhodnutí Městského soudu v Praze ze dne 24.4.1991 ve věci sp.zn. 6To 57/91 (R 33/1992 Sb. rozh. tr.) odvolací soud konstatoval, že souhlas poškozeného ve smyslu § 163 tr. řádu se zahájením, příp. pokračováním trestního stíhání pro trestné činy uvedené v tomto zákonném ustanovení, je třeba považovat za právní úkon, který může učinit jen ten, kdo má plnou způsobilost k právním úkonům. V případě, že poškozený tuto plnou způsobilost k právním úkonům nemá, je třeba, aby byl zastoupen svým zákonným zástupcem. O tom, kdo je zákonným zástupcem poškozeného bylo již pojednáno v kapitole 2., podkapitole 2.3 této práce. Ve spojitosti s institutem trestního stíhání se souhlasem poškozeného je relevantní

zabývat se touto problematikou pouze ve vztahu k poškozenému mladšímu 18 let, který však již dovršil 15 let, neboť jde-li o případy dle § 163a odst. 1 písm. b) a c) (poškození zbavení/omezení ve způsobilosti k právním úkonům pro duševní chorobu nebo poruchu a poškození mladší 15 let), není souhlasu poškozeného s trestním stíháním třeba. Městský soud v Praze ve výše uvedeném rozhodnutí uzavřel, že je-li poškozeným trestným činem nezletilé dítě pachatele starší patnácti let, je třeba k vyjádření souhlasu/nesouhlasu s trestním stíháním ustanovit nezletilému dítěti opatrovníka, který k takovému vyjádření potřebuje schválení soudu (§ 176 odst. 1 o.s.ř., § 179 o.s.ř.). Tento souhlas nelze pro možný střet zájmů vyžadovat od druhého rodiče nezletilého dítěte. V případě, že nezletilý poškozený, za něhož udělil souhlas dle § 163 tr. řádu jeho zákonný zástupce nebo opatrovník, nabude posléze během trestního řízení dosažením zletilosti plné způsobilosti k právním úkonům, může vzít souhlas udělený jeho zákonným zástupcem nebo opatrovníkem zpět.

Jestliže je jediným trestným činem dotčeno více poškozených (případy, kdy jedním skutkem byl spáchán jeden trestný čin, kterým však bylo dotčeno několik osob), je nezbytné zjistit, zda se mezi nimi nacházejí poškození s dispozičním oprávněním ve smyslu § 163 tr. řádu a jak toto své právo využijí. V případech, kdy jsou všichni poškození oprávněni vyjádřit svůj souhlas či nesouhlas s trestním stíháním pachatele, totiž postačí k trestnímu stíhání souhlas i jen jednoho z nich. Vhodně se dá tento případ demonstrovat na trestném činu porušování domovní svobody dle § 238 odst. 1 tr. zákona, kde postavení poškozeného ve smyslu § 43 odst. 1 tr. zákona mají všechny osoby, které oprávněně bydlí v obydlí, do něhož pachatel vnikl (R 28/1997 Sb. rozh. tr.). Proto je také každá z nich, je-li mezi ní a pachatelem poměr předpokládaný v ustanovení § 163 odst. 1 tr. řádu, oprávněna relevantně projevit svůj souhlas či nesouhlas s trestním stíháním pachatele a pro rozhodnutí orgánů činných v trestním řízení pachatele stíhat postačí souhlas jen jedné z nich. Bydlela-li by v takovém obydlí osoba, která ač je osobou poškozenou trestným činem, nedisponuje právem vyjádřit svůj souhlas či nesouhlas

s trestním stíháním pachatele, bude obviněný pro trestný čin porušování domovní svobody stíhán, ačkoliv by ostatní oprávněné osoby svůj souhlas s trestním stíháním dle § 163 odst. 1 tr. řádu nedaly. O jiný případ se jedná, bylo-li několik osob poškozeno trestnými činy spáchanými v jednočinném souběhu (jedním skutkem bylo spácháno několik trestných činů). Došlo-li totiž určitým trestným činem k poškození jen určité osoby (a žádné jiné), která využije svého práva dle § 163 odst. 1 tr. řádu a neudělí souhlas s trestním stíháním pro ten trestný čin, kterým došlo jen k jejímu poškození, pak pro tento konkrétní trestný čin nelze trestní stíhání konat. Trestní stíhání pro trestné činy spáchané jedním skutkem lze v takovém případě vést jen pro trestný čin, ohledně něhož byl dán souhlas té osoby, která byla právě tímto trestným činem sama poškozena (R 38/1999-II. Sb. rozh. tr.). V případech, kdy jde o jednočinný souběh několika trestných činů, z nichž pouze některé nebo jen jeden vykazuje zákonné znaky trestného činu uvedeného v § 163 odst. 1 tr. řádu, a poškozený nedá souhlas k trestnímu stíhání, není možno trestní stíhání pro tyto trestné činy zastavit, nýbrž obviněnému se sdělí, že stíhaný skutek bude v důsledku nedání souhlasu poškozeným posuzován jen jako trestný čin, ohledně kterého není nutný souhlas poškozeného.⁷⁴⁾

5.5 Okolnosti vylučující uplatnění souhlasu poškozeného

V určitých případech je souhlas poškozeného s trestním stíháním irelevantní a trestní stíhání se zahájí bez ohledu na to, zda případně byl či nebyl souhlas poškozeného dán. Trestní řád zde v § 163a odst. 1 dle mého mínění velmi správně reaguje na případy některých zvlášť tíživých následků trestného činu, případně na potřebu ochrany některých ohrožených skupin poškozených. Souhlasu poškozeného s trestním stíháním pro některý z trestných činů uvedených v § 163 odst. 1 tr. řádu není třeba, byla-li takovým trestným činem způsobena smrt, poškozený není schopen dát souhlas pro duševní chorobu nebo poruchu, pro kterou byl zbaven způsobilosti k právním úkonům, nebo

⁷⁴⁾ Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J. *Poškozený a adhezní řízení v České republice*. Praha : C.H.Beck, 2007, str. 540.

pro kterou byla jeho způsobilost k právním úkonům omezena, poškozený je osobou mladší 15 let nebo je-li z okolností zřejmé, že souhlas nebyl dán nebo byl vzat zpět v tísní vyvolané výhrůžkami, nátlakem, závislostí nebo podřízeností. V dalších odstavcích bych k jednotlivým důvodům vyloučení souhlasu poškozeného s trestním stíháním uvedla ve stručnosti alespoň následující:

Eventualita smrti poškozeného, jež byla do právního řádu zavedena současně se samotným institutem souhlasu poškozeného s trestním stíháním, nečiní v praxi žádné větší problémy, když ustanovení § 163a odst. 1 písm. a) tr. řádu se vztahuje prakticky jen na trestné činy ublížení na zdraví podle § 221 odst. 1,3 a § 224 tr. zákona, výjimečně pak na trestné činy neposkytnutí pomoci podle § 207 nebo 208 tr. zákona a ohrožování pohlavní nemocí dle § 226 tr. zákona.⁷⁵⁾

Rozšíření výčtu důvodů, pro které není třeba souhlasu poškozeného, přinesla až velká novela trestního řádu provedená zákonem č. 265/2001 Sb. (s účinností od 1.1.2002). Do trestního řádu byl tak mimo jiné zakotven postup v případě, je-li poškozeným osoba pro duševní chorobu nebo poruchu zbavená/omezená ve způsobilosti k právním úkonům. Pro určení, že k trestnímu stíhání není třeba souhlasu takového poškozeného není rozhodující pouhá přítomnost duševní choroby nebo poruchy, kterou poškozený trpí, nýbrž rozhodujícím je pravomocné rozhodnutí soudu vydané v občanskoprávním řízení, kterým byl poškozený pro duševní chorobu nebo poruchu způsobilosti k právním úkonům zbaven nebo v ní alespoň omezen.

Jak již bylo zmíněno v předchozí podkapitole, souhlasu poškozeného není třeba ani v případě, je-li osobě poškozené trestným činem méně než 15 let. Názory odborníků na trestní právo se zde rozcházejí při hledání odpovědi na otázku, ke kterému časovému okamžiku se váže věk poškozeného. Zatímco jedna skupina autorů kolem prof. Šámala zaujímá stanovisko, že rozhodující je věk poškozeného v době, kdy se trestní stíhání má vést (v době zahájení

⁷⁵⁾ Šámal, P. a kol. *Trestní řád. Komentář. I. díl.* 6. vydání. Praha : C.H.Beck, 2008, str. 1325.

trestního stíhání), resp. se vede, tedy v době, kdy se řeší otázka souhlasu poškozeného s trestním stíháním,⁷⁶⁾ když dovrší-li poškozený věk 15 let kdykoliv v průběhu trestního stíhání, je třeba jej poučit a na jeho případný souhlas/nesouhlas s trestním stíháním se jej zeptat (neboť nezjištění stanoviska poškozeného v řízení vedeném o některém z trestných činů uvedených v § 163 odst. 1 tr. řádu je důvodem pro zrušení rozsudku v odvolacím řízení – R 44/07 Sb. rozh. tr.), autoři Růžička, Púry, Zezulová a další jsou toho názoru, že úprava v § 163a odst. 1 písm. c) tr. řádu se vykládá podle doby, kdy byl trestný čin spáchán (hmotněprávně), ale i podle doby, kdy se rozhoduje o zahájení trestního stíhání (procesně), tak, že pokud již v této době osoba dovršila 15 let svého věku, je oprávněna (resp. za ni její zákonný zástupce) dát souhlas k trestnímu stíhání, když základním předpokladem je vůbec to, aby poškozeným z hmotněprávního hlediska byla osoba mladší 15 let.⁷⁷⁾ Dle jejich názoru se pak u poškozeného, který dovrší 15 let až v průběhu trestního řízení následujícího po zahájení trestního stíhání, souhlas vůbec neuplatní, a tento tedy není ani oprávněn jej vzít zpět. Domnívám se, že úmyslem zákonodárců bylo tímto ustanovením ochránit zvláště zranitelnou skupinu poškozených, která se díky svému nízkému věku nedokáže adekvátně bránit útokům ze strany pachatelů trestných činů, a postavení poškozeného by tak v tomto případě mělo být dovozováno hmotněprávně, tedy podle doby spáchání skutku, nikoli z procesní úpravy.

Jediným subjektivním důvodem pro vyloučení užití institutu souhlasu poškozeného s trestním stíháním je zjištění, že souhlas nebyl dán nebo byl vzat zpět v tísní vyvolané výhružkami, nátlakem, závislostí nebo podřízeností (§ 163a odst. 1 písm. d) tr. řádu). Tísni se rozumí stav, byť přechodný, vyvolaný nepříznivými okolnostmi, kdy se utiskovaná osoba ocitá v těžkostech a nesnázích, které ovlivňují její rozhodování o souhlasu s trestním stíháním.⁷⁸⁾ Právě pro onu

⁷⁶⁾ Šámal, P. a kol. *Trestní řád. Komentář. I. díl.* 6. vydání. Praha : C.H.Beck, 2008, str. 1326.

⁷⁷⁾ Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J. *Poškozený a adhezní řízení v České republice.* Praha : C.H.Beck, 2007, str. 547.

⁷⁸⁾ Šámal, P. a kol. *Trestní řád. Komentář. I. díl.* 6. vydání. Praha : C.H.Beck, 2008, str. 1326.

subjektivnost činí toto ustanovení v praxi potíže, neboť o tom, že u poškozeného byl přítomen v tomto ustanovení předpokládaný psychický stav, který vedl k omezení volnosti jeho rozhodování, je třeba učinit odpovídající skutková zjištění, která by prokázala, že je právě alespoň z okolností zřejmé, že zde byla ona tíseň, přičemž není možné vycházet pouze z tvrzení poškozeného či údajů obviněného.

5.6 Nedostatky současné právní úpravy, návrhy de lege ferenda a nástin budoucí právní úpravy

Ačkoliv tento procesní institut, jež má poškozený k dispozici, bezesporu znamenal a znamená výrazný posun v ochraně práv poškozeného, neboť mu poskytl ochranu proti zvlášť nepříznivým dopadům, které by pro něj trestní stíhání a případné následné odsouzení jeho příbuzného mohlo mít, je nutné upozornit na některá negativa, které s sebou tento institut trestního práva přináší. Zejména u obětí násilných trestných činů, kdy pachatelé jsou z blízkého okolí, bývají poškození nezřídka vystavováni systematickému nátlaku ze strany pachatele, jeho rodiny a přátel, kteří se je snaží přesvědčit, aby vzali svůj souhlas s trestním stíháním pachatele zpět, což také vlivem tohoto nátlaku v mnoha v případech udělají a pachatelé se tak stanou pro tyto své spáchané skutky jednou provždy nestíhatelní.

Při studiu problematiky souhlasu poškozeného s trestním stíháním můžeme objevit, že jak teoretici, tak odborníci z praxe, považují některé otázky s tímto institutem spojené za přinejmenším diskutabilní. Jednou z nich je problematika stanovení okruhu v úvahu přicházejících trestných činů. Ten se totiž na první pohled zdá nahodilý, obsahuje trestné činy s různou mírou společenské nebezpečnosti, přičemž jde o činy jak úmyslné, tak nedbalostní. V taxativním výčtu v § 163 odst. 1 tr. řádu mnohdy figurují i zvlášť závažné trestné činy (např. krádež podle § 247 odst. 1,4 tr. zákona, zpronevěra podle § 248 odst. 1,4 tr. zákona, ublížení na zdraví podle § 221 odst. 1,3 tr. zákona a další), mnohé nedbalostní činy (a tedy méně závažné) zde však vůbec nejsou zastoupeny. Přitom by mělo být zařazení nedbalostních činů do tohoto okruhu přednostní, neboť při

nich často nedochází k tak závažnému ohrožení společenských zájmů jako při činech úmyslných. V tomto směru se plně ztotožňuji s názorem prof. Musila, podle něhož by se dispoziční právo poškozeného udělit souhlas s trestním stíháním mělo týkat zásadně jen typově méně závažných trestných činů, u nichž hledisko generální prevence nehraje příliš významnou roli, když u závažných trestných činů, kde potřeba individuální i generální prevence vyžaduje represivní zásah státu bez ohledu na přání oběti, je zapotřebí bezpodmínečně zachovat principy oficiality a legality.⁷⁹⁾ Bylo by proto vhodné upravit v zákoně výčet v úvahu připadajících trestných činů, a to nikoliv nutně rozšířením tohoto výčtu, na mysli mám spíše promyšlenější a logičtější výběr.

Za jiný závažný nedostatek považuji fakt, že současná koncepce trestního stíhání se souhlasem poškozeného vytváří výraznou nerovnost mezi obviněnými, protože byl-li např. trestný čin spáchán několika pachateli, pak obvinění, kteří jsou k poškozenému osobou ve smyslu § 163 odst. 1 tr. řádu, jsou oproti ostatním mnohonásobně zvýhodněni, neboť zatímco jejich trestní stíhání by bylo zastaveno, trestní stíhání ostatních obviněných bude pokračovat dále.

Problémem je také to, že zákonodárce váže dispoziční právo poškozeného s trestním řízením pouze na existenci příbuzenského (či jiného obdobného) poměru poškozeného a pachatele, a to jak už bylo výše zmíněno i u zvlášť závažných úmyslných trestných činů, avšak u méně závažných trestných činů poškozený svůj zájem či nezájem na trestním stíhání pachatele bez příbuzenského poměru vyjádřit nemůže. Tato vázanost na příbuzenský poměr však paradoxně může poškozovat samotnou oběť trestného činu. Řešením hojně podporovaným odborníky na trestní právo (např. prof. Jelínkem či doc. Vantuchem) by mohlo být zavedení trestního stíhání nedbalostních trestných činů na návrh poškozeného bez existence příbuzenského poměru, tj. zakotvení tzv. návrhových deliktů, u nichž je dispoziční právo závislé výlučně jen na rozhodnutí poškozeného. Osobně jsem pro řešení, kdy

⁷⁹⁾ Musil, J. Má být omezeno dispoziční právo poškozeného udělit souhlas s trestním stíháním podle § 163 TrŘ? *Trestní právo*, 2003, č.12, str. 13.

by u závažnějších úmyslných trestných činů s vysokým stupněm společenské nebezpečnosti nebyla poškozenému dispozice s trestním řízením vůbec umožněna, trestní stíhání vybraných trestných činů (zejména nedbalostních) by bylo zavedeno pouze na návrh poškozeného (bez vazby na jeho příbuzenský poměr k pachateli), a institut souhlasu poškozeného s trestním stíháním tak, jak jej známe z dnešní podoby, by byl zachován pouze u méně nebezpečných trestných činů, u nichž by bylo na místě příbuzenský poměr poškozeného a pachatele akceptovat.

Pod vlivem výše naznačených názorů odborníků z řad teorie i praxe byl vytvářen i věcný návrh nového trestního řádu. Dle tohoto věcného záměru by měl u institutu trestního stíhání se souhlasem poškozeného výčet trestných činů, u kterých bude souhlas poškozeného požadován, vycházet v zásadě ze stávajícího vymezení, avšak nebude již na rozdíl od stávající právní úpravy zpravidla vyžadován určitý vztah mezi dotčenými osobami.⁸⁰⁾ Určité posílení práv poškozeného návrh předpokládá v tom směru, že by měl být vedle souhlasu poškozeného s trestním stíháním zakotven rovněž institut trestního stíhání na návrh poškozeného, který by však měl být vázán jen na taxativně vypočtené trestné činy (dle dikce nového trestního zákoníku by mělo jít o drobné majetkové přečiny a přečiny proti občanskému soužití), pro něž je charakteristické, že jsou důsledkem konfliktu mezi pachatelem a poškozeným, a u nichž není na trestním stíhání veřejný zájem, a to za podmínky, že vzniklý následek nebude zvlášť závažný. Jestliže by poškozený přečinem nebyl znám nebo dosažitelný, příp. by nebylo možno z jakéhokoliv jiného důvodu získat jeho vyjádření, a policejní orgán (státní zástupce) by shledal dostatečné důvody pro zahájení trestního stíhání proti určité osobě, trestní stíhání by se zahájilo a až do doby, než by bylo možné získat vyjádření poškozeného, by se v něm pokračovalo, jako by návrh na zahájení trestního stíhání byl podán.⁸¹⁾ Nicméně do té doby, než by se

⁸⁰⁾ *Věcný záměr zákona o trestním řízení soudním (trestní řád)*, str. 83 [cit. 30.3.2009]. Dostupné na <<http://portal.justice.cz/justice2/ms/ms.aspx?o=23&j=33&k=4980&d=281460>>.

⁸¹⁾ Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J. *Poškozený a adhezní řízení v České republice*. Praha : C.H.Beck, 2007, str. 674.

poškozený k trestnímu stíhání vyjádřil, by nebylo možné podat k soudu obžalobu, a nevyjádřil-li by se poškozený do doby, jež tvoří polovinu promlčecí doby stíhaného trestného činu, mělo by se za to, že návrh podán nebyl, a trestní stíhání by bylo nutno zastavit.

Trestní řád by měl také nově jako zvláštní způsoby řízení upravovat řízení o tzv. soukromé a subsidiární žalobě. Podání soukromé žaloby poškozeným bude přicházet v úvahu pouze u vybraného úzce vymezeného okruhu skutkových podstat trestných činů (např. by se mělo jednat o trestný čin pomluvy či poškozování spotřebitele), kde veřejný zájem na stíhání do značné míry ustupuje zájmu soukromému a trestní stíhání by mělo být svěřeno především iniciativě poškozeného. Pro účely podání této žaloby bude poškozený oprávněn nahlížet do spisů, opatřovat si příslušné podklady a materiály a také v rozsahu nezbytném k jejímu podání požadovat prostřednictvím státního zástupce provedení jednotlivých úkonů od policejního orgánu. O podání soukromé žaloby soud vyrozumí státního zástupce, a ten, shledá-li, že je ve věci zasažen i veřejný zájem, může ve věci podat obžalobu. Řízení by se pak konalo o obžalobě státního zástupce i o soukromé žalobě.⁸²⁾ Na základě subsidiární žaloby (podané ve lhůtě 15 dní od právní moci příslušného usnesení) pak bude pro poškozeného zakotvena možnost docílit soudního přezkumu pravomocného rozhodnutí státního zástupce o zastavení trestního stíhání nebo o odložení věci z důvodu nedostatku veřejného zájmu na trestním stíhání, což dosud také není možné, když o stížnosti poškozeného proti usnesení státního zástupce o odložení věci nebo o zastavení trestního stíhání podle účinné právní úpravy rozhoduje státní zástupce nejblíže vyššího státního zastupitelství. Nově by tak mělo dojít po podání subsidiární žaloby k jejímu přezkoumání soudem, a bude-li mít soud za to, že subsidiární žaloba je dostatečným podkladem k projednání věci před soudem, bude ve věci nařízeno hlavní líčení. V opačném případě bude moci soud žalobu zamítnout nebo odmítnout (bude-li řízení třeba doplnit).

⁸²⁾ *Věcný záměr zákona o trestním řízení soudním (trestní řád)*, str. 103 [cit. 30.3.2009]. Dostupné na <<http://portal.justice.cz/justice2/ms/ms.aspx?o=23&j=33&k=4980&d=281460>>.

6. Adhezní řízení

6.1 Pojem adhezního řízení, jeho subjekty, výhody a nevýhody adhezního řízení

Bezpochyby hlavní motivací, která vede poškozeného, jemuž obviněný způsobil trestným činem škodu, k účasti na trestním řízení, je jeho právo žádat, aby soud v odsuzujícím rozsudku uložil obžalovanému povinnost tuto škodu nahradit (§ 43 odst. 3 tr. řádu). Ta část trestního řízení, ve které se projednává nárok poškozeného na náhradu škody způsobené trestným činem, se nazývá adhezní řízení. Nejedná se o samostatnou část trestního řízení, která by byla nějak časově či formálně oddělena, naopak je jeho součástí a splývá s ním, zejména pokud jde o dokazování – o nároku poškozeného se rozhoduje na základě důkazů provedených v průběhu celého hlavního líčení. Hovoří se o tzv. přilnutí adhezního řízení k řízení trestnímu. Proto jestliže věc byla postoupena jinému orgánu, trestní stíhání bylo zastaveno nebo přerušeno, nelze již před trestním soudem pokračovat v řízení o nárocích poškozeného a poškozenému musí být tato rozhodnutí oznámena, čímž se mu umožňuje uplatnit nárok na náhradu škody bez průtahů v občanskoprávním řízení.

Soud v adhezním řízení rozhoduje o náhradě škody podle hmotného práva soukromoprávní povahy (nejčastěji podle ustanovení občanského zákoníku, obchodního zákoníku či zákoníku práce), avšak ve formě trestního řízení podle trestního řádu, přičemž použití občanského soudního řádu či jiného procesního předpisu, popř. jejich analogie, je zásadně nepřípustné. Proto se v adhezním řízení rozhoduje výhradně o škodě způsobené trestným činem a v řízení není možné řešit další (se škodou způsobenou trestným činem nesouvisející) nároky či pohledávky, když zásadně nepřipadá v úvahu užití občanskoprávních institutů jakou jsou vzájemný návrh (§ 97 o.s.ř.), započtení vzájemných pohledávek poškozeného a obviněného či uzavření soudního smíru (§ 99 o.s.ř.).

Smyslem adhezního řízení tedy je, aby poškozený mohl svůj nárok, který vyplývá z hmotněprávních předpisů, uplatnit již v řízení

trestním a nemusel se se svým nárokem obracet na soud v řízení občanskoprávním.⁸³⁾ Adhezní řízení tak vede k rychlejšímu objasnění nároku poškozeného na náhradu škody.

Subjektem adhezního řízení může být pouze poškozený ve smyslu § 43 odst. 3 tr. řádu, tedy takový poškozený, který má proti obviněnému podle zákona právo na náhradu škody. Návrh na náhradu škody je oprávněn učinit poškozený sám, za zákonem stanovených podmínek jej pak může učinit i jeho zákonný zástupce, zmocněnec či opatrovník. Státní zástupce v současnosti není oprávněn uplatňovat nárok na náhradu škody dle § 43 odst. 3 tr. řádu (na rozdíl od právní úpravy účinné do 30.6. 1990, kdy prokurátor za specifických podmínek nárok na náhradu škody v adhezním řízení uplatnil mohl). Dojde-li k úmrtí poškozeného - fyzické osoby, nebo k zániku poškozeného - právnické osoby, přechází právo uplatnit v adhezním řízení nárok na náhradu škody a práva s tímto související na právního nástupce poškozeného (§ 45 odst. 3 tr. řádu), který vstupuje přímo do práv poškozeného, přičemž musí dát jasně a srozumitelně najevo, že hodlá ve výkonu práv poškozeného pokračovat. V trestním řízení je pak třeba objasnit, zda se skutečně jedná o právního nástupce poškozeného či nikoliv (R 16/1993 Sb. rozh. tr.), a zda a případně v jakém rozsahu na něj přešel nárok poškozeného na náhradu škody (R 22/2006 Sb. rozh. tr.). Právním nástupcem poškozeného může být např. i pojišťovna, která uhradila poškozenému plnění z pojistné události. Zde se jedná o zákonnou cesi nároku na náhradu škody, při které se nemění obsah odpovědnostního závazku, ale pouze oprávněná osoba.⁸⁴⁾ Okamžikem plnění pojišťovny přechází právo poškozeného na náhradu škody na pojišťovnu, a to až do výše touto pojišťovnou poskytnutého plnění. Uplatňuje-li práva poškozeného v adhezním řízení osoba, které toto právo zjevně nepřísluší, pak soud v souladu s ustanovením § 206 odst. 3 tr. řádu usnesením vysloví, že tuto osobu jako poškozeného k hlavnímu líčení nepřipouští (což ovšem

⁸³⁾ Bednář, J. *Postavení poškozeného v trestním řízení zejména s přihlédnutím k novým institutům trestního řádu*. Praha : Univerzita Karlova, 1998, str. 28.

⁸⁴⁾ Jelínek, J. K rozhodování o náhradě škody v trestním řízení. *Socialistická zákonnost*, 1989, č. 6, str. 318.

neznamená, že tato osoba nemůže svůj nárok na náhradu škody uplatnit např. v občanskoprávním řízení).

Možnost poškozeného žádat o náhradu škody již v rámci trestního řízení mu přináší řadu výhod a usnadňuje jeho postavení. Nemusí platit soudní poplatky, které by byl povinen platit v řízení občanskoprávním (zde mimo navrhovatele v případě náhrady škody na zdraví, který je v občanskoprávním řízení dle § 11 odst. 2 písm. d) zákona č. 549/1991 Sb., o soudních poplatcích od soudních poplatků osvobozen), a nenese důkazní břemeno, neboť zjišťovat a dokazovat všechny skutečnosti nezbytné k rozhodnutí jsou v trestním řízení povinny orgány činné v trestním řízení. Trestní řízení také bývá zpravidla rychlejší než řízení občanskoprávní a hlavně poškozený v něm nemůže nic „prohrát“, protože shledá-li soud, že jeho nárok není odůvodněný nebo jej z jiných důvodů nemůže přiznat, nemůže ho zamítnout, nýbrž odkáže poškozeného s jeho nárokem na řízení občanskoprávní. V souvislosti s možnou prohrou poškozeného v občanskoprávním řízení je též nutné upozornit na povinnost hradit úspěšné straně sporu náklady soudního řízení. Nevýhodu shledávám v tom, že se lze v adhezním řízení domáhat pouze majetkové újmy, čímž je vyloučeno právo poškozeného domáhat se přiměřeného zadostiučinění v penězích (ovšem jak již bylo uvedeno na jiném místě této práce, tento nedostatek by měl být v nové právní úpravě odstraněn).

6.2 Podmínky přiznání náhrady škody

Adhezní řízení představuje výjimku ze zásady oficiality, která ovládá celé trestní řízení, a proto k tomu, aby mohla být náhrada způsobené škody poškozenému přiznána, je od něj vyžadován aktivní přístup, neboť soud o náhradě škody nemůže nikdy rozhodnout z úřední povinnosti (R 11/1967–III. Sb. rozh. tr.).

Předpokladem tedy je, aby poškozený svůj nárok včas a řádně uplatnil. Nárok na náhradu majetkové škody je třeba uplatnit

v trestním řízení způsobem a formou, které nevzbuzují pochybnost, že poškozený požaduje náhradu.⁸⁵⁾

Včasným podáním je podání učiněné nejpozději v hlavním líčení před zahájením dokazování, ještě než započne výslech obžalovaného (či bude přečtena jeho výpověď podle § 207 odst. 2 tr. řádu), event. před vydáním trestního příkazu. I proto by soudy měly pamatovat na povinnost stanovenou jim v § 206 odst. 2 tr. řádu, podle kterého je předseda senátu povinen dotázat se poškozeného po přednesení obžaloby státním zástupcem, zda navrhuje, aby byla obžalovanému uložena povinnost k náhradě škody způsobené trestným činem a v jakém rozsahu. Pokud poškozený učiní návrh až po zahájení dokazování, je takový návrh uplatněn opožděně, soud o něm nerozhoduje a vysloví, že poškozený nárok na náhradu škody v trestním řízení již uplatňovat nemůže (R II/1962 Sb. rozh. tr.). Lhůta pro uplatnění nároku poškozeného na náhradu škody je lhůtou procesní, kterou trestní řád neumožňuje navrátit, a to ani v situaci, kdy soud prvního stupně nevyrozuměl poškozeného řádně a včas o konání hlavního líčení (R 6/2001 Sb. rozh. tr.). Ačkoliv zákon stanovuje nejpozdější termín učinění návrhu, kdy nejdříve je možno jej podat není přesně určeno. Poškozený se tedy může připojit k trestnímu stíhání s návrhem na náhradu škody způsobené trestným činem již ve stádiích předcházejících hlavnímu líčení, může tak učinit dokonce již při podání trestního oznámení.

Řádným připojením se k trestnímu stíhání je návrh poškozeného na náhradu škody přesně specifikovaný co do důvodu a výše, a také uplatněný vůči určité konkrétní osobě. Jestliže škodu způsobilo trestným činem více obviněných, je nutno, aby poškozený uplatnil nárok na náhradu škody proti každému jednotlivému obviněnému, resp. musí konkrétně uvést od kterého či kterých obviněných požaduje náhradu škody a v jakém rozsahu. Obvinění mohou odpovídat za škodu buď společně a nerozdílně, tj. solidárně (§ 438 odst. 1 obč. zákoníku), nebo podle své účasti na jejím způsobení, zde hovoříme o tzv. dělené

⁸⁵⁾ Látal, J. Náležitosti řádného uplatnění nároku na náhradu škody v adhezním řízení. *Právní rozhledy*, 1994, č. 10, str. 345.

odpovědnosti, která se však uplatní jen ve zvláštních odůvodněných případech (§ 438 odst. 2 obč. zákoníku). Zákoník práce pak v § 257 odst. 5 zakotvuje odpovědnost podle míry zavinění, zde je tedy na rozdíl od občanského zákoníku, který stojí na zásadě přednosti solidární odpovědnosti, dělená odpovědnost stanovena jako výlučná. Obviněnému, proti kterému poškozený neuplatnil nárok na náhradu škody, nelze povinnost k této náhradě uložit, a to ani tehdy, když se jako obviněný na vzniku škody podílel (R 45/1993-II. Sb. rozh. tr.). K označení důvodu zpravidla stačí tvrzení, že skutkem, pro který je obviněný stíhán a který je uveden v žalobním návrhu, byla poškozenému způsobena škoda a že tedy má nárok na majetkové plnění.⁸⁶⁾ Jde-li o výši uplatňovaného nároku, lze ji uvést přesnou částkou, nebo nezná-li ještě poškozený přesnou částku škody, postačí uvést minimální výši, kterou pak může později upřesnit – nejpozději do doby, než se soud odebere k závěrečné poradě (R II/1962 Sb. rozh. tr.). Postačí rovněž uvedení relevantních údajů, z nichž se dá přesná výše odvodit. Je-li to možné a účelné, může poškozený požadovat náhradu škody uvedením v předešlý stav (tzv. naturální restituce).⁸⁷⁾ Tato varianta však v praxi není příliš využívána. Za řádné uplatnění nároku tedy nelze považovat pouhé vyjádření poškozeného, že mu vznikla škoda v určité výši či její pouhé vyčíslení. Uplatnil-li poškozený svůj nárok na náhradu škody včas a řádně, může výši požadované náhrady škody měnit, a to do doby, než se soud odebere k závěrečné poradě. Toto jeho oprávnění je logickým důsledkem toho, že výše jeho nároku může být značně ovlivněna prováděným dokazováním (zvláště např. při dělené odpovědnosti více škůdců). Nicméně podkladem pro zjištění výše škody nemůže být jen vyčíslení škody předložené poškozeným, proto je správnost údajů uvedených ve vyčíslení dále prověřována dalšími důkazy, a to případně i odborným vyjádřením nebo za pomoci znalce (R 14/1977-II. Sb. rozh. tr.).

Poškozený může v trestním řízení uplatnit prozatím pouze majetkovou škodu, nikoliv přiměřené zadostiučinění, resp.

⁸⁶⁾ Látal, J. *Poškozený v trestním řízení a rozhodování o náhradě škody v adhezním řízení*. Praha : Příručky Ministerstva spravedlnosti, 1994, str. 83.

⁸⁷⁾ Šámal, P. a kol. *Trestní řád. Komentář. I. díl*. 6. vydání. Praha : C.H.Beck, 2008, str. 316.

nemajetkovou újmu ve smyslu § 13 obč. zákoníku. Tento závěr vyplývá mimo jiné z rozhodnutí Vrchního soudu v Olomouci ze dne 11.11.1998 sp.zn. 3 To 183/98, ve kterém soud uzavřel, že nárok fyzické osoby na náhradu nemajetkové újmy v penězích podle § 13 odst. 2 obč. zákoníku nelze ztotožňovat s nárokem poškozeného na náhradu škody podle § 43 odst. 3 tr. řádu, o kterém je oprávněn soud rozhodovat v rámci trestního řízení. Ten, komu byla způsobena morální újma, není poškozeným, který má podle § 43 odst. 3 nárok na náhradu škody, a není tedy oprávněn navrhnout, aby soud v odsuzujícím rozsudku uložil obžalovanému povinnost tuto škodu nahradit. Poškozeným, který je oprávněn navrhnout uložení této povinnosti v odsuzujícím rozsudku, je pouze ten, jemuž bylo ublíženo na zdraví, způsobena majetková, příp. jiná škoda (např. ztížení společenského uplatnění). Musí jít o škodu, která byla poškozenému způsobena projednávaným trestným činem. Nemusí se jednat o škodu, která je znakem skutkové podstaty trestného činu, neboť toto ze znění ustan. § 43 odst. 3 tr. řádu nevyplývá. Rozhodující zde je, že škoda je v příčinné souvislosti se skutkem uvedeným v žalobním návrhu, přičemž na právním posouzení tohoto skutku nezáleží (R 1/1968-II. Sb. rozh. tr.).

Návrh podle § 43 odst. 3 tr. řádu nemůže poškozený podat, existuje-li o jeho nároku rozhodnutí (i nepravomocné) vydané v občanskoprávním nebo jiném řízení (§ 44 odst. 3 tr. řádu). Učiní-li oprávněná osoba i přesto návrh na náhradu škody, vysloví soud usnesením podle § 206 odst. 3 tr. řádu, že tato osoba svůj nárok v trestním řízení uplatňovat nemůže. Předtím je ale povinen ji o tomto řádně poučit v intencích ustanovení § 46 a 44 odst. 3 tr. řádu. Z toho vyplývá, že poškozený je oprávněn podat návrh dle § 43 odst. 3 tr. řádu i tehdy, uplatnil-li nárok již v řízení občanskoprávním, pokud o něm ještě nebylo rozhodnuto. Jestliže je ale pravděpodobné, že o jeho nároku bude v daném občanskoprávním řízení rozhodnuto dříve, než by tak učinil soud v trestním řízení, je praxe soudů taková, že pokud poškozený od svého v trestním řízení uplatněného nároku neupustí, usnesením rozhodnou, že jej nemůže v trestním řízení

uplatňovat. Účel takovýchto opatření je evidentní – zabránit, aby o stejném nároku mezi týmiž osobami probíhalo více řízení a aby ohledně téhož nároku mezi nimi byla vydána dvě vykonatelná rozhodnutí. Ve všech případech je ale poškozenému zachováno jeho procesní postavení ve smyslu § 43 odst. 1 tr. řádu a všechna práva s tím spojená. Pokud poškozený nejprve uplatnil nárok na náhradu škody v trestním řízení a až poté se se svým nárokem obrátil na soud civilní, nebude možné o tomto jeho nároku v občanskoprávním řízení jednat, neboť zde byla dle § 82 o.s.ř. vytvořena překážka litispendence, tj. věci zahájené.

Uplatněný nárok na náhradu škody může vzít oprávněná osoba zpět. Učiní-li poškozený takový úkon, postupuje soud tak, jako by poškozený neuplatnil v trestním řízení nárok na náhradu škody, a o náhradě škody nerozhodne.⁸⁸⁾

Za zmínku dle mého názoru stojí i problematika promlčení nároku na náhradu škody, tedy otázka náležející do oblasti občanského práva hmotného. Z úpravy v § 106 občanského zákoníku vyplývá, že i právo poškozeného na náhradu škody v adhezním řízení může být promlčeno, když dle § 106 odst. 1 tr. řádu se právo na náhradu škody promlčí za dva roky ode dne, kdy se poškozený dozví o škodě a o tom, kdo za ni odpovídá (subjektivní promlčecí doba), nejpozději se pak právo na náhradu škody dle § 106 odst. 2 tr. řádu promlčí za tři roky (u nedbalostních trestných činů), a u trestných činů, u nichž byla škoda způsobena úmyslně po deseti letech ode dne, kdy došlo k události, z níž škoda vznikla, tj. od spáchání trestného činu (objektivní promlčecí doba). Vzájemný vztah těchto dvou promlčecích dob je takový, že skončí-li běh jedné z nich, právo se promlčí, a to i vzdor tomu, že by poškozenému ještě běžela i druhá promlčecí doba.⁸⁹⁾ Jde-li o právo na náhradu škody způsobené na zdraví, pak zde se uplatní pouze dvouletá subjektivní lhůta (§ 106 odst. 2 in fine obč. zákoníku). Okamžikem, kdy poškozený uplatní svůj nárok v adhezním řízení u soudu (nebo u příslušného orgánu ve stádiu předsoudním),

⁸⁸⁾ Šámal, P. a kol. *Trestní řád. Komentář. I. díl.* 6. vydání. Praha : C.H.Beck, 2008, str. 316.

⁸⁹⁾ Švestka J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol. *Občanský zákoník I. § 1 – 459. Komentář.* Praha : C.H.Beck, 2008, str. 547.

dochází ke stavení běhu promlčecí doby. Je-li však nárok poškozeného na náhradu škody již promlčen, např. proto, že jej poškozený uplatnil až ke konci dlouhotrvajícího trestního řízení, a dlužník, tj. v trestním řízení obžalovaný, takovéto promlčení namítne, soud je k němu nucen přihlédnout. Promlčení nároku na náhradu škody a uplatnění námítky promlčení by mělo vést k postupu podle § 206 odst. 4 tr. řádu per analogiam, tj. k rozhodnutí o tom, že poškozený nemůže uplatňovat svůj nárok na náhradu škody v trestním řízení, přičemž se mu zachovávají práva poškozeného jen podle § 43 odst. 1 tr. řádu.⁹⁰⁾ Uplatní-li však obžalovaný námitku promlčení až v průběhu hlavního líčení po zahájení dokazování nebo posouzení otázky, zda je nárok promlčen, závisí na výsledcích celého hlavního líčení, musí být (vzhledem k tomu, že nárok poškozeného nemůže být soudem zamítnut) poškozený se svým nárokem dle § 229 odst. 1 tr. řádu odkázán na řízení občanskoprávní, kde však obžalovaný s největší pravděpodobností námitku promlčení opět uplatní, čímž se poškozeného právo na náhradu škody stane definitivně nevymahatelným.

6.3 Rozhodování soudu o náhradě škody

Při rozhodování o návrhu poškozeného na náhradu způsobené škody se uplatňuje zásada „ne ultra petita partium“, kdy soud je návrhem poškozeného vázán potud, že nemůže poškozenému přiznat více, než tento ve svém návrhu požadoval, ačkoliv je zjištěná škoda vyšší. Tato zásada se vztahuje i na příslušenství nároku poškozeného na náhradu škody jako jsou úroky z prodlení. Jestliže je poškozený nepožaduje, soud nemůže rozhodnout nad rámec jeho návrhu a poškozenému je přisoudit.⁹¹⁾ Dojde-li soud k závěru, že poškozenému patří vzhledem k výsledkům dokazování více, než svým návrhem uplatnil, měl by poškozeného dle § 46 tr. řádu poučit o jeho právech a zvýšenou náhradu mu může přiznat pouze tehdy, jestliže poškozený

⁹⁰⁾ Šámal, P. a kol. *Trestní řád. Komentář. II.díl.* 6. vydání. Praha : C.H.Beck, 2008, str. 1847.

⁹¹⁾ Látal, J. Náležitosti řádného uplatnění nároku na náhradu škody v adhezním řízení. *Právní rozhledy*, 1994, č. 10, str. 349.

svůj návrh podle poučení modifikuje, než se soud odebere k závěrečné poradě (R 35/1980-II. Sb. rozh. tr.).

Soud může nárok na náhradu škody způsobené trestným činem poškozenému přiznat jen za zákonem kumulativně stanovených podmínek. Předně je možné rozhodnout pouze o nároku řádně a včas uplatněném, řízení je ukončeno vydáním odsuzujícího rozsudku (R 35/1981 Sb. rozh. tr.), zjednodušeného rozsudku nebo trestního příkazu, způsobená škoda je majetkové povahy a je v příčinné souvislosti s trestným činem, jehož spácháním byl obžalovaný uznán vinným a odpovědnost za škodu a její výše byly v trestním řízení dostatečně prokázány (když obecnými předpoklady vzniku odpovědnosti obžalovaného za škodu vyplývajícími z jednotlivých hmotněprávních ustanovení zvláštních právních předpisů jsou protiprávní jednání obžalovaného, vznik majetkové škody na straně poškozeného, existence příčinné souvislosti mezi protiprávním jednáním obžalovaného a vznikem škody, zavinění na straně obžalovaného a neexistence okolností vylučujících odpovědnost za škodu). Jsou-li všechny tyto podmínky splněny, soud je povinen spolu s výrokem o vině rozhodnout též o uplatněném nároku na náhradu škody a nesmí zbytečně odkazovat poškozeného na občanskoprávní nebo jiné řízení.

Soud rozhoduje v adhezním řízení o nároku poškozeného na náhradu způsobené majetkové škody v zásadě trojím způsobem.

1) Byl-li řádně a včas uplatněný nárok a jeho výše v průběhu hlavního líčení prokázán a obžalovaný uznán vinným ze spáchání trestného činu, pak soud uloží v rozsudku odsouzenému povinnost tuto škodu poškozenému nahradit. Přitom soud může v odůvodněných případech rovněž odsouzenému stanovit, že závazek má být uhrazen ve splátkách, a zároveň určí jejich výši a splatnost.⁹²⁾ Nebrání-li tomu zákonná překážka (např. již výše zmiňovaná námitka promlčení uplatněná obžalovaným), soud uloží obžalovanému vždy povinnost k náhradě škody, jestliže je výše škody součástí popisu skutku

⁹²⁾ Bednář, J. *Postavení poškozeného v trestním řízení zejména s přihlédnutím k novým institutům trestního řádu*. Praha : Univerzita Karlova, 1998, str. 42.

uvedeného ve výroku rozsudku, jímž se obžalovaný uznává vinným, a škoda v této výši nebylo dosud uhrazena (§ 228 odst. 1 tr. řádu). Kdyby v tomto případě soud odkázal poškozeného s jeho nárokem na řízení ve věcech občanskoprávních s odůvodněním, že nemá dostatek důkazů pro vyslovení povinnosti k náhradě škody, zpochybnil by tak vlastní posouzení otázky viny a s ní spojené výše škody a vlastně i celý účel adhezního řízení. Bohužel i s takovým postupem se v soudní praxi můžeme setkat.

2) Za situace, že v průběhu dokazování nebyl zjištěn dostatek důkazů, na jejichž pokladě by soud mohl o povinnosti k náhradě škody rozhodnout, nebo pokud by soud pro rozhodnutí o náhradě škody musel provádět další dokazování, které značně přesahuje potřeby trestního stíhání, čímž by došlo k podstatnému prodloužení jeho délky, soud poškozenému jeho nárok na náhradu škody nepřizná a odkáže jej v souladu s § 229 odst. 1 tr. řádu na řízení ve věcech občanskoprávních, popřípadě na řízení před jiným příslušným orgánem. Obligatorně vždy odkáže poškozeného s jeho nárokem na jiné řízení, zprostit-li obžalovaného obžaloby (§ 229 odst. 3 tr. řádu). Je tomu tak proto, že nárok na náhradu škody je možné v adhezním řízení přiznat pouze v odsuzujícím rozsudku. Z logiky věci pak vyplývá, že tento postup není možný v případě rozhodování formou trestního příkazu, protože ten má povahu odsuzujícího rozsudku a nelze jím obžalovaného zprostit obžaloby. V rozhodnutích soudů se v praxi můžeme poměrně často setkat s vyjádřením, kterému ne všichni poškození rozumějí, a to že soud odkáže poškozeného s jeho nárokem na náhradu škody vůči obžalovanému na pořad práva civilního. Tento právnícký terminus technicus vyjadřuje právě onen pokyn, aby poškozený uplatnil svůj nárok na náhradu škody žalobou u příslušného civilního soudu (podle občanského soudního řádu).

3) Pokud poškozený sice včas a řádně uplatnil svůj nárok na náhradu škody, ale výsledky dokazování jeho nárok nepotvrzují v plném rozsahu, potom mu soud jeho nárok přizná jen zčásti a ve zbytku jej dle § 229 odst. 2 tr. řádu odkáže na řízení ve věcech občanskoprávních či na jiné řízení.

Soud tedy nikdy nesmí rozhodnout o nároku poškozeného na náhradu škody tak, že jej zamítá (R III/1967 Sb. rozh. tr.). Takovéto rozhodnutí by vedlo k vytvoření překážky rei iudicatae, tj. věci rozsouzené, a následné nemožnosti poškozeného uplatňovat nárok v občanskoprávním nebo jiném řízení. V zásadě by mělo platit, že o té části nároku, o které je soud v adhezním řízení na základě zjištěných podkladů schopen rozhodnout, o té ať rozhodne, a teprve se zbytkem nechť odkáže poškozeného na jiné řízení, ne dříve.

Rozhodnutí soudu v trestním řízení, jehož součástí je také výrok o povinnosti obžalovaného nahradit poškozenému škodu způsobenou trestným činem (tento výrok má podobou samostatného oddělitelného výroku), je ve smyslu § 274 písm. a) o.s.ř. a § 40 odst. 1 písm. a) zákona č. 120/2001 Sb., o soudních exekutorech a exekuční činnosti (exekuční řád) exekučním titulem. Na základě takového rozhodnutí má pak poškozený v případě, že povinnost k náhradě škody nebude obžalovaným dobrovolně splněna, možnost podat návrh na nařízení buď soudního výkonu rozhodnutí (§ 251 o.s.ř.) anebo exekuce podle § 37 exek. řádu. Aby byla jeho vykonatelnost zajištěna, musí výrok o povinnosti obžalovaného k náhradě škody splňovat určité zákonem stanovené náležitosti. Předně jde o přesnou identifikaci a individualizaci osoby oprávněné a povinné (aby nemohla být zaměněna s někým jiným), přesné označení přiznaného nároku a uložené povinnosti (vzhledem k možnému vytvoření překážky rei iudicatae pro následné občanskoprávní řízení), a v případě existence více škůdců i způsob, jak jim byla povinnost k náhradě škody uložena – zda solidárně, či podle účasti na způsobení škody, popř. podle míry jejich zavinění na způsobení škody (R 5/1968-II. Sb. rozh. tr.). Provede-li soud výjimečně rozvrh škody podle zásady dělené odpovědnosti, musí toto své rozhodnutí náležitě odůvodnit (R 58/2006-II. Sb. rozh. tr.). Soud peněžitou náhradu zásadně přiznává v české měně, ale navrhne-li poškozený, aby mu přiznané peněžité plnění bylo poskytnuto v cizí měně, může soud výrok o plnění v penězích za podmínek stanovených v § 228 odst. 3 tr. řádu v cizí měně vyjádřit. Dle § 139 odst. 1 tr. řádu je rozsudek, není-li zákonem stanoveno jinak, vykonatelný současně

s nabytím právní moci, a toto platí i ve vztahu k výroku o náhradě škody, proto v něm není uváděna lhůta splatnosti. Povolil-li soud splnění závazku ve splátkách, pak se ve výroku rozsudku objeví i výše splátek a podmínky splatnosti. O povolení splátek soud rozhoduje zpravidla na žádost s ohledem na situaci obžalovaného. Tento postup je často výhodný i pro poškozeného, a to zejména v situacích, kdy se zdá být jednorázová náhrada škody obžalovaným naprosto nereálná. Poškozený tak má šanci, že mu škoda, byť postupně a v menších částkách, bude uhrazena. Aby byla pozice poškozeného zesílena, dává se v praxi obvykle do výroku o povolení splátek tzv. klauzule ztráty výhody splátek, která nastane, když obviněný splátky včas a řádně nezaplatí. Na hrazení přiznané náhrady škody formou splátek se může poškozený s obžalovaným dohodnout i bez ingerence soudu (nebyly-li splátky vymezeny již ve výroku o povinnosti obžalovaného nahradit poškozenému škodu). Tento postup je pro poškozeného v podstatě jediný možný v situaci, kdy je ze špatné finanční situace obžalovaného naprosto zřejmé, že svůj nárok na něm poškozený nevymůže ani formou exekuce.

O právu podat odvolání proti výroku o náhradě škody dle § 246 odst. 1 písm. d) tr. řádu bylo již pojednáno v podkapitole věnující se právům poškozeného s nárokem na náhradu škody. Zmínila jsem se i o nemožnosti poškozeného podat odpor proti trestnímu příkazu, a to ani proti výroku o náhradě škody v něm obsaženém, což považuji za hrubé porušení zásady rovnosti stran před soudem, neboť obviněný právem podat odpor disponuje. Poškozený je díky tomuto zbaven možnosti domáhat se změny rozhodnutí např. i v případě, že samosoudce úplně opomněl o náhradě škody rozhodnout.

6.4 Zajištění nároku poškozeného

Existuje-li důvodná obava, že uspokojení nároku poškozeného na náhradu škody bude mařeno nebo ztěžováno (např. ukrývá-li obviněný po činu svůj majetek, rozprodává-li jej neb jej daruje příbuzným, popř. jej jinak převádí na jiné osoby s cílem ztenčit svůj osobní majetek), je poškozený nebo státní zástupce oprávněn

navrhnout, aby byl nárok poškozeného zajištěn na majetku obviněného až do pravděpodobné výše škody. Státní zástupce může v přípravném řízení o zajištění nároku poškozeného rozhodnout i bez návrhu poškozeného z úřední povinnosti (vyžaduje-li to ochrana zájmů poškozeného, zejména hrozí-li nebezpečí z prodlení), na rozdíl od soudu, který o zajištění nároku poškozeného z úřední povinnosti nikdy nerozhoduje a vždy je tak nutný návrh poškozeného nebo státního zástupce. Návrh poškozeného na zajištění majetku obviněného dle § 47 tr. řádu nelze v žádném případě považovat za uplatnění nároku na náhradu trestným činem způsobené škody ve smyslu § 43 odst. 3 tr. řádu. Pouze poškozený, který v trestním řízení včas a řádně uplatnil nárok na náhradu škody, je následně oprávněn učinit návrh na zajištění svého nároku na náhradu škody na majetku obviněného. Z návrhu by měla být vždy odvoditelná důvodná obava o řádné uspokojení nároku poškozeného na náhradu škody, přičemž je-li poškozenému znám majetek obviněného (např. nemovitosti či movité věci nacházející se mimo místo trvalého pobytu obviněného), který by mohl být k zajištění použit, měl by jej poškozený již v návrhu uvést, příp. i kde se nachází.

Majetkem obviněného se zde rozumí souhrn všech majetkových hodnot, tj. věcí, pohledávek a jiných práv a penězi ocenitelných hodnot.⁹³⁾ Předmětem zajištění nároku poškozeného je nejen majetek, který je v osobním vlastnictví obviněného, ale zajištění je možné i na majetku, jehož je obviněný podílovým spoluvlastníkem (R 43/1977 Sb. rozh. tr.) nebo na majetku, který patří do společného jmění manželů, jde-li o zajištění nároku poškozeného na náhradu škody způsobené trestným činem spáchaným jedním z manželů za trvání manželství (R 23/1978 Sb. rozh. tr.). Z dostupné judikatury pak také vyplývá, že majetkem obviněného, jímž by mohl být zajištěn nárok poškozeného, nejsou věci získané trestným činem (např. věci jím odcizené, zpronevěřené apod.) – takovou věc je třeba jako věc důležitou pro trestní řízení obviněnému odejmout a vrátit ji poškozenému, jakmile jí již v trestním řízení není potřeba (R II/1962 Sb. rozh. tr.). Ovšem na

⁹³⁾ Šámal, P. a kol. *Trestní řád. Komentář. I. díl.* 6. vydání. Praha : C.H.Beck, 2008, str. 340.

nemovitostech, které měl obviněný získat trestným činem podvodu podle § 250 tr. zákona spáchaným vůči poškozenému a které byly zapsány v katastru nemovitostí jako majetek obviněného, již nárok poškozeného zajistit lze (R 15/1999 Sb. rozh. tr.).

Institut zajištění nároku poškozeného na majetku obviněného je jedno z důležitých opatření sloužících k úspěšnému uplatnění práva poškozeného na náhradu škody a vede k tomu, že obviněnému bude v souladu s § 47 odst. 4 tr. řádu usnesením zakázáno, aby nakládal s věcmi v tomto usnesení uvedenými nebo aby předmětný majetek převedl na někoho jiného nebo jej zatížil. Ty části majetku určené k zajištění nároku musí soud a v přípravném řízení státní zástupce v usnesení o zajištění majetku nezaměnitelně popsat. V ustan. § 47 odst. 5 tr. řádu je pak stanoveno, který majetek (věci, dávky, pohledávky apod.) jsou ze zajištění vyloučeny nebo mu nepodléhají. Jakékoliv právní úkony, kterými by poškozený za trvání zajištění chtěl se zajištěným majetkem disponovat, jsou neúčinné, nepůsobí žádné právní účinky, ledaže by směřovaly k odvrácení bezprostředně hrozící škody (§ 47 odst. 6 tr. řádu). Takovéto případné úkony obviněného by měly být posuzovány tak, jako by nebyly vůbec učiněny.⁹⁴⁾ Nedostatkem současné úpravy je však dle mého názoru ta skutečnost, že zajištění je možno provést teprve po zahájení trestního stíhání (sdělení obvinění), čímž se jeho efekt oslabuje.

Obviněný může za určitých podmínek zajištění svého majetku podle § 47 tr. řádu odvrátit. Pokud totiž obviněný nebo s jeho souhlasem jiná osoba složí na účet soudu u peněžního ústavu peněžitou jistotu ve výši odpovídající pravděpodobnému nároku poškozeného na náhradu škody, bude od provedení zajišťovacích úkonů upuštěno (pokud nebylo dosud o zajištění rozhodnuto) nebo bude zajištění zrušeno (bylo-li o něm již rozhodnuto). Tato relativně nová úprava (účinná od 1.1.2004 v souvislosti s přijetím zákona č. 279/2003 Sb., o výkonu zajištění majetku a věcí v trestním řízení) je pro poškozeného velmi výhodná, neboť základním účelem peněžité jistoty je docílit uhrazení v trestním řízení odsuzujícím rozsudkem

⁹⁴⁾ Šámal, P. a kol. *Trestní řád. Komentář. I. díl.* 6. vydání. Praha : C.H.Beck, 2008, str. 346.

přiznaného nároku na náhradu škody poškozenému přímo ze složené peněžité jistoty. Proto peněžitá jistota trvá až do právní moci odsuzujícího rozsudku (nenastanou-li skutečnosti předpokládané v ustan. § 47a odst. 2 tr. řádu a soud nerozhodne jinak).

Mimo výše uvedený případ bude zajištění dále zrušeno pomine-li důvod, pro který bylo nařízeno, nárok poškozeného bude zcela uspokojen, dojde-li k pravomocnému zastavení trestního stíhání či zproštění obžaloby nebo prohlásí-li poškozený, že svůj nárok nebude v trestním řízení uplatňovat. Zajištění se také zruší uplynou-li dva měsíce od právní moci odsuzujícího rozsudku, příp. usnesení o postoupení věci jinému orgánu, což v praxi činí poškozeným určité potíže. Poškozený totiž nemůže ani v případě, že mu nárok na náhradu škody byl přiznán, uspokojit svůj nárok přímo na zajištěném majetku, jeho uspokojení je možné jen cestou výkonu rozhodnutí (proto je pro poškozeného podstatně výhodnější uspokojení jeho přiznaného nároku přímo z peněžité jistoty složené podle § 47a tr. řádu). V tomto světle se jeví výše uvedená lhůta dvou měsíců jako velmi krátká, a poškození jsou nuceni reagovat velice rychle po právní moci odsuzujícího rozsudku. Toto potvrzuje i věcný záměr nového trestního řádu, který počítá s prodloužením této lhůty na jeden rok.

Proti rozhodnutí o zajištění nebo o jeho zrušení či omezení je přípustná stížnost, v případě zrušení zajištění, jeho omezení nebo vynětí věci ze zajištění s odkladným účinkem, stejně jako stížnost proti rozhodnutím v souvislosti s peněžitou jistotou.

7. Závěr

Ačkoliv je poškozený dle dikce trestního řádu plnohodnotnou stranou trestního řízení s neustále se rozšiřujícími procesními oprávněními, při analýze jeho práv a postavení v trestním řízení jsem došla k závěru, že tento zákonem daný stav není zcela naplněn. Stále zde totiž existuje výrazná nerovnováha mezi právy poškozeného a obviněného, kdy při jejich praktické realizaci je obviněný v silnější pozici, jeho oprávnění jsou širší a často lépe uchopitelná. Dochází tak k situaci, kdy je prakticky popírána zásada rovnosti stran před soudem, jak je tato zakotvena v čl. 37 odst. 3 Listiny základních práv a svobod, neboť poškozený a obviněný si v řízení rovni nejsou.

Bohužel nerovnost nacházíme i v postavení jednotlivých poškozených. Ačkoliv Ústavní soud ČR ve svém nálezu ze dne 12.6.2001 sp.zn. I. ÚS 570/99 uzavřel, že poškozený neztrácí své postavení v trestním řízení tím, že mu byla již škoda plně uhrazena (když pojem poškozeného je širší než pojem subjektu adhezního řízení, neboť zahrnuje i takového poškozeného, který není oprávněn uplatnit nárok na náhradu škody v trestním řízení), a tedy procesní práva poškozeného jakožto strany trestního řízení není možno redukovat toliko na právo na náhradu škody, myslím, že jsem dostatečně poukázalo na to, že v reálu tomu tak vždy není a poškození bez nároku na náhradu škody nejenže jsou vybaveni daleko slabšími oprávněními (např. nemohou podat odvolání proti rozsudku soudu prvního stupně nebo žádat o zastoupení bezplatné či za sníženou odměnu, nemají právo na doručení opisu rozsudku apod.), ale jejich postavení je často snižováno i ze strany orgánů činných v trestním řízení. To souvisí s dalším zásadním nedostatkem ve vztahu k postavení poškozeného v trestním řízení, kdy ačkoliv poškozený je formálně stranou trestního řízení, fakticky na jeho průběh a výsledek aktivní vliv nemá, protože mu k tomu často ani není dána možnost ze strany orgánů činných v trestním řízení.

Ve své práci jsem se zabývala zejména procesními oprávněními poškozeného, která jsou mu zaručena trestním řádem a souvisejícími

právními předpisy, a možnostmi, jak je uplatňovat. Snažila jsem se v jednotlivých kapitolách uchopit a vysvětlit podstatu dané problematiky a naznačit existující problémy a jejich možná řešení do budoucna. Na závěr se pokusím o jejich stručné shrnutí s tím, že již uvádím jen ty nejpodstatnější návrhy de lege ferenda.

Po první kapitole, jejíž obsahem jsou hlavní cíle této práce a důvody, pro které jsem si zvolila pro svou rigorózní práci právě problematiku postavení poškozeného a oběti v trestním řízení, jsem v kapitole druhé rozebírala pojem poškozený jako takový. Považuji za důležité upozornit na ne zcela šťastně legislativně upravenou možnost subjektivního vyloučení poškozeného z uplatňování jeho práv. Ve snaze zúžit do té doby poměrně široké vymezení pojmu poškozeného, stanovila novela trestního řádu provedená zákonem č. 265/2001 Sb., že pro to, aby bylo možno považovat daný subjekt skutečně za poškozeného, nepostačí, že se jedinec cítí být trestným činem morálně či jinak poškozen, ale újma mu musí být způsobená zaviněním pachatele nebo její vznik musí být v příčinné souvislosti s trestným činem. O tom, zda tomu tak doopravdy je, rozhoduje soudce neformálním postupem na začátku řízení. Vhodnější by bylo zakotvit v trestním řádu formální postup, při kterém by příslušný orgán činný v trestním řízení vydával v zákonem stanovené lhůtě přezkoumatelné rozhodnutí o tom, zda určitá osoba je či není poškozeným. Případně by mohla být zákonem stanovena povinnost takového rozhodnutí vydat pouze tehdy, kdy by orgány činné v trestním řízení měly za to, že osoba uplatňující práva poškozeného v trestním řízení poškozeným ve skutečnosti není. V opačném případě by platila fikce, že se jedná o osobu oprávněnou uplatňovat v trestním řízení práva poškozeného. Výrazné nedostatky pak nacházím v úpravě zastupování poškozeného. Předně by bylo vhodné zakotvit povinnost, aby zmocněncem poškozeného v trestním řízení byl advokát, tedy subjekt s dostatečnými předpoklady k poskytnutí profesionálního, kvalitního a odborného zastoupení. Důvod je nasnadě - právnícky vzdělaný člověk může hájit práva poškozeného mnohem úspěšněji než laik. Velmi důležité je pak výslovně zrovnoprávnit poškozeného bez nároku na

náhradu škody s poškozeným s nárokem na náhradu škody, a to stejnou možností vymoci po odsouzeném náklady spojené s přibráním zmocněnce, stejně jako možností získání bezplatné právní pomoci, resp. pomoci za sníženou odměnu. Doposud jsou tyto možnosti dány pouze poškozenému uplatňujícímu nárok na náhradu škody, resp. ve vztahu k prvnímu naznačenému problému zde existuje vícero různých názorů, které by bylo vhodné sjednotit, a to ve prospěch poškozeného, který neuplatňuje v adhezním řízení nárok na náhradu škody.

Třetí kapitolou, která je zaměřena čistě viktimologicky, jsem se snažila poukázat na skutečnost, že existuje i jiný než trestněprávní pohled na poškozeného. Myslím, že je obecně velmi důležité, aby okolí oběti trestného činu vědělo, co se s člověkem po prožitém traumatu děje, kam směřují jeho myšlenky a jak je možné mu celou situaci alespoň trochu ulehčit. Ze zkoumání dané problematiky jasně vyplynulo, že právě neinformovanost oběti její negativní zážitek prohlubuje a ztěžuje její návrat do běžného života. Proto bych ráda upozornila jak na důležitost a přínosnost nevládních odborných organizací zabývajících se právě problematikou obětí a jejich opětovným zařazením do reálného života, tak na dle mého názoru zatím nedostatečnou formu osvěty a informování poškozených. Velmi kladně hodnotím právní úpravu přijatou zákonem č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti. Stát v ní reaguje na své selhání zajistit občanům bezpečnost a zároveň stanovením poměrně jasných kritérií (s určitými výjimkami) vylučuje zneužívání tohoto, pro oběti trestných činů přínosného, institutu. S aktivitami na ochranu obětí trestných činů se v poslední době můžeme setkat ku prospěchu věci stále častěji, ať již na úrovni vnitrostátní, evropské či celosvětové. Jedním z palčivých problémů je i hrozba sekundární viktimizace, kterou pro oběť přináší probíhající trestní řízení. Výrazné posílení ochrany obětí před sekundární viktimizací přinesla od 1.4.2009 novela trestního řádu provedená zákonem č. 52/2009 Sb., která stanovením okruhu informací poskytovaných veřejnosti o obětech trestného činu a zákazem zveřejňování jejich osobních údajů reaguje na časté případy nešetrné

medializace trestní kauzy, kdy bývají uváděny detailní informace týkající se osoby oběti, její rodiny a soukromí, a oběť trestného činu se tak musí vyrovnávat nejen s následky trestného činu, ale i s nepříznivými dopady zvýšeného zájmu veřejnosti o „její případ“, čímž se může její psychický stav ještě zhoršit.

Jaká má poškozený procesní práva, jaký prostor mu je pro jejich uplatňování poskytnut a jak dalece je o jejich existenci informován, o tom všem je pojednáno ve čtvrté kapitole mé práce. Proto, aby byla poškozenému zaručena skutečně efektivní možnost hájit svá práva a aby se jeho postavení zrovnoprávnilo s postavením obviněného, by bylo vhodné, aby se zákonodárci při rekodifikaci trestního práva procesního v České republice ubírali směrem dále uvedených změn a vyvarovali se opakování nedostatků současné úpravy. Velmi důležité k tomu, aby poškozený věděl, jak může v řízení aktivně vystupovat, je povědomí o možných variantách jeho jednání. O nich musí být orgány činnými v trestním řízení řádně poučen. Nedostatek poučení poškozeného by proto měl být závažnou procesní vadou řízení, která by následně vedla k novému projednání věci. Dále by měla být zakotvena povinnost policejního orgánu vyrozumět poškozeného (a nejen obviněného jako v současnosti) o ukončení vyšetřování, čímž by mu byla poskytnuta možnost seznámit se s nashromážděným důkazním materiálem a výsledky dosavadního vyšetřování. Prostudováním spisu po skončení vyšetřování a možností předkládat návrhy na doplňování dokazování by se jistě úspěšnost účasti poškozeného v trestním řízení zvýšila, neboť by se mohl na následující řízení před soudem lépe připravit. Tak jako obviněnému by měl trestní řád poškozenému zaručovat možnost žádat, aby mu bylo umožněno provést výslech svědka v hlavním líčení (a nejen klást vyslýchaným otázky), stejně jako být přítomen (alespoň prostřednictvím svého zmocněnce) při výslechu svědka v přípravném řízení či při jiných vyšetřovacích úkonech. Tím výčet ustanovení, v nichž trestní řád neodůvodněně zvýhodňuje obviněného, ani zdaleka nekončí. Více bylo popsáno v již zmiňované kapitole čtvrté. Za nedostatečně promyšlenou také považuji úpravu informování poškozeného o pobytu obviněného, resp.

odsouzeného na svobodě. Za prvé o případném nebezpečí pro poškozeného rozhodují orgány činné v trestním řízení a ne on sám. Za druhé není jasně stanoveno, zda může informace žádat každý poškozený nebo jen poškozený poučený podle § 44a odst. 1 tr. řádu. A za třetí – a to považuji za zvlášť podstatné – orgány činné v trestním řízení by neměly při poskytování informací o případném nebezpečí čekat na žádost poškozeného, ale postupovat z vlastní iniciativy, jakmile by existovaly o bezpečí poškozeného jakékoliv pochybnosti.

Obsahem páté kapitoly práce je podrobný rozbor institutu souhlasu poškozeného s trestním stíháním, který významně zohledňuje a respektuje soukromý zájem poškozeného v trestním řízení a znamená pozitivní průlom do zásad oficiality a legality. De lege ferenda by však bylo více než žádoucí provést v úpravě tohoto dispozičního oprávnění poškozeného změny, které by reagovaly na současné nedostatky, jenž se při jeho aplikaci projevují. V praxi činí největší potíže zejména nahodilý, jakoby nepromyšlený výčet skutkových podstat trestných činů, u kterých lze souhlas poškozeného s trestním stíháním uplatnit (zastoupeny zde jsou trestné činy s různou mírou společenské nebezpečnosti), a vázanost dispozice poškozeného s trestním řízením pouze na existenci příbuzenského (či jiného obdobného) poměru poškozeného a pachatele. Tato vázanost na příbuzenský poměr však paradoxně může poškozovat samotnou oběť trestného činu, neboť v takových případech je oběť většinou vystavována i většímu nátlaku ze strany pachatele a blízké rodiny, aby svůj souhlas s trestním stíháním pachatele vzala zpět. Aby bylo toto dispoziční oprávnění poškozeného vskutku efektivní, mělo by být omezeno jen na takové trestné činy, jejichž objektem jsou převážně individuální zájmy samotného poškozeného. Osobně bych proto navrhovala řešení, aby u závažnějších úmyslných trestných činů s vysokým stupněm společenské nebezpečnosti nebyla poškozenému dispozice s trestním řízením vůbec umožněna, trestní stíhání vybraných trestných činů (zejména nedbalostních) by bylo zavedeno pouze na návrh poškozeného (bez vazby na jeho příbuzenský poměr k pachateli), a institut souhlasu poškozeného s trestním stíháním tak, jak

jej známe z dnešní podoby, by byl zachován jen u méně nebezpečných trestných činů, u nichž by bylo na místě příbuzenský poměr poškozeného a pachatele akceptovat. Teorie i praxe se však shoduje na jednom, a to že skutečnou stranou trestního řízení se poškozený může stát teprve v okamžiku, kdy v našem trestním řízení bude zaveden institut tzv. soukromožalobních trestných činů, u kterých bude mít poškozený faktickou možnost disponovat s trestním řízením. Jednalo by se o jakéhosi civilního žalobce, který by u vybraných trestných činů mohl podávat soukromou žalobu, v níž by šlo o jeho nárok na náhradu škody způsobené trestným činem. Na tyto výtky zareagovali tvůrci připravované rekodifikace trestního práva procesního, kteří mimo jiných postavení poškozeného posilujících změn, o kterých bylo v této práci pojednáno, zakotvili do věcného záměru nového trestního řádu také oprávnění poškozeného podat pro úzce vymezený okruh trestných činů soukromou žalobu, a dále i žalobu subsidiární, díky které bude mít poškozený možnost docílit soudního přezkumu pravomocného rozhodnutí státního zástupce o zastavení trestního stíhání nebo o odložení věci z důvodu nedostatku veřejného zájmu na trestním stíhání.

V šesté kapitole rigorózní práce jsem se věnovala adheznímu řízení, tedy té části trestního řízení, která je pro poškozeného, jemuž byla trestným činem způsobena majetková škoda, tím hlavním motivem a cílem, proč se řízení účastnit, neboť v adhezním řízení soud rozhoduje právě o nároku poškozeného na náhradu takto vzniklé škody. Bohužel se lze ale domáhat jen újmy majetkové, čímž je ku škodě věci vyloučeno právo poškozeného domáhat se přiměřeného zadostiučinění ve smyslu § 13 obč. zákoníku. V tomto směru by významnou změnu měl přinést nový trestní řád, ve kterém by měla být stanovena možnost poškozeného požadovat v adhezním řízení jak přiměřené zadostiučinění v penězích (za vzniklou morální újmu), tak vydání bezdůvodného obohacení. S náhradou škody je úzce spjata problematika opravných prostředků, které jsou poškozeným k dispozici, když zatím jsou tato oprávnění většinou pouze v rukou poškozených, kteří uplatnili nárok na náhradu škody. De lege ferenda

by měla možnost podat odvolání proti rozsudku soudu prvního stupně příslušet všem poškozeným a proti všem výrokům, tzn. nejen proti výroku o náhradě škody, jak je tomu dosud, ale i proti výroku o vině a trestu, neboť právě ve výroku o vině má výrok o náhradě škody svůj podklad. Zásada rovnosti stran před soudem je porušena i díky nemožnosti poškozeného podat opravný prostředek proti trestnímu příkazu – odpor. Poškozenému by mělo být toto právo poskytnuto alespoň ve stejném rozsahu, v jakém má právo podat odvolání proti rozsudku, s tím, že samosoudce by sám mohl po podaném odporu o nároku na náhradu škody rozhodnout. Vhodným se jeví také zakotvení povinnosti soudu upozornit poškozeného na to, že ve věci bude vydán trestní příkaz, čímž mu bude umožněno se k trestnímu řízení s případným nárokem na náhradu škody připojit, příp. jej doplnit či změnit. De lege ferenda by měla být poškozeným poskytnuta také možnost podávat mimořádné opravné prostředky a žádoucí by rovněž bylo výrazné rozšíření možností poškozeného podávat opravné prostředky i proti dalším rozhodnutím orgánů činných v trestním řízení. Např. by mu mělo být umožněno podat stížnost proti rozhodnutí soudu o postoupení věci jinému orgánu či o zastavení trestního stíhání (když proti stejným rozhodnutím státního zástupce v přípravném řízení stížnost podat může) nebo stížnost proti rozhodnutí státního zástupce i soudu o přerušení trestního stíhání.

Pokud chceme uvažovat o alespoň částečné rovnosti stran v trestním řízení, bude zavedení výše popsanych změn nezbytně nutné. Nicméně jen legislativní změny nestačí a samy o sobě ještě nezajistí důstojnější zacházení s obětí trestné činnosti. Současně se změnou právní úpravy by měla být přijata také opatření organizační či technické povahy, kdy situace je pro poškozeného neúnosná zejména v řízení před soudem. Drtivá většina soudních budov je naprosto nedostatečně uzpůsobena specifickým podmínkám trestního řízení s účastní poškozeného. Poškozený a pachatel či jeho rodina se běžně dostávají před hlavním líčením do kontaktu, který zejména pro poškozeného znamená silný emocionální tlak. Bylo by proto vhodné, aby soudy byly těmito skutečnostem přizpůsobeny, např. vybudováním

oddělených vchodů do soudních budov či zřízením oddělených prostor pro osoby čekající na soudní jednání.

Mým cílem bylo ukázat, že nejenom trestní řád poškozeného svým způsobem znevýhodňuje, zvláště ve vztahu k obviněnému, ale i orgány činné v trestním řízení obecně s poškozeným zacházejí spíše s odstupem, jen aby jim tento nepřidělal větší než nezbytně nutnou práci. Nehledí se na jeho práva (a pokud ano tak nedostatečně), nehledí se na jeho psychický stav ani sociální a ekonomické následky trestného činu. Ačkoliv se situace rok od roku zlepšuje a poškození i díky aktivitám nevládních organizací získávají v trestním řízení pevnější pozici, která by jim měla zajistit snadnější a úspěšnější uplatňování jejich práv, nezbyvá než konstatovat, že dokud se nezmění pohled na poškozeného a přístup k němu v globálu, tzn. spojením účinné legislativní úpravy s vstřícným a profesionálním přístupem všech zainteresovaných subjektů, budou poškození pořád stát jaksi stranou dění.

Zdá se, že zákonodárci si v tomto směru důležitost postavení poškozeného uvědomili, neboť novelizacemi trestního řádu v několika posledních letech jeho postavení významně posílili, vedení zejména snahou využít znalosti poškozeného o věci, která je předmětem řízení, k tomu, aby byla věc řádně projednána a rozhodnuta. Nyní je řada na orgánech a subjektech, kteří přicházejí s poškozenými do přímého kontaktu, aby posílily svou odbornost a hlavně profesionalitu svého přístupu. Protože jenom řádně poučený a procesně informovaný poškozený, s kterým se zachází humánně a profesionálně, bude ochoten s orgány činnými v trestním řízení spolupracovat, čímž dojde jak k řádnému a úspěšnému vyřešení věci, což je hlavním úkolem orgánů činných v trestním řízení, tak k uspokojení nároků poškozeného. K tomu by orgánům činným v trestním řízení mohly sloužit např. nejrozličnější odborné semináře a školení pod vedením zkušených odborníků z psychologické či viktimologické oblasti.

Přes všechny výše uvedené návrh *de lege ferenda* si samozřejmě uvědomuji, že úplné zrovnoprávnění práv poškozeného a obviněného v trestním řízení není tak docela možné. Za prvé by nebylo žádoucí,

aby přehnaná snaha o rozšiřování práv poškozeného až na úroveň srovnatelnou s právy obviněného, vedla ke zvýšení formální náročnosti procesu a k jeho zpomalení, neboť tímto by byl paradoxně negativně zasažen samotný poškozený, když by se jeho naděje na rychlé a účinné odškodnění mohla citelně snížit. Za druhé je nutné si uvědomit, že ačkoliv je poškozený významným subjektem a důležitou stranou trestního řízení, hlavním cílem trestního řízení i nadále zůstává rozhodování o vině a trestu pachatele trestného činu. A za třetí zde nemalou roli sehrává nedostatek finančních prostředků, který justici i různým neziskovým organizacím brání ve vytvoření optimálních podmínek pro zabezpečení informovanosti a ochrany poškozeného a posílení jeho práv v trestním řízení. Nicméně snahou všech zainteresovaných subjektů by mělo být nalezení jakéhosi kompromisu tak, aby postavení poškozeného a obviněného bylo vyvážené.

8. Resume

Criminality is one of the accompanying phenomena of the contemporary society. The risk that a person or someone close to him to become the victim of an offense, is much greater than in the past, especially in large cities. With the increasing delinquency increases also the number of those who have personal experience with this negative, broadly harmful phenomenon. And with regard to the unenviable position of persons harmed by crime, their helplessness and considerable psychological, emotional and social damage that criminal activity of offender causes to them, I have chosen for my thesis the theme "An injured person and a victim in criminal proceedings".

As a person who was directly and personally affected by a criminal offense and whose rights were impaired (according to diction of § 43 Code of Criminal Procedure, a person aggrieved by the offense to whom property, moral or other damage was caused), an injured person as well as an accused and a public prosecutor has considerable concern over the outcome of criminal proceedings. Therefore the injured person is a significant body and a separate, independent party in criminal proceedings with a whole range of procedural rights, through which he helps to the correct detection of facts and the correct decision in the matter, by which the fundamental objective of his participation in criminal proceedings - reparation of injustice caused by the offense and satisfaction of his claims - is met. Procedural rights of the injured person lead both to the achieve the moral satisfaction based on the conviction of the offender, and to amicably settle the dispute within the settlement and also to adjudicate the claim for damages in the adhesion proceedings. However the problem is that many injured persons either haven't cognizance of their rights entirely, or they are unable to assert them competently, although the appropriate bodies responsible for the criminal proceedings should instruct them in this regard.

The main objective of my thesis was to present a comprehensive

picture of the position of injured persons and victims of crime in the Czech Republic, overview, characteristics and overall assessment of the competence and guarantees provided by the State and how the State acts on if their constitutional guaranteed rights and freedoms were violated by the offense. I tried to point out the deficiencies caused by the current legal regulations, such as inequality in the rights of the injured person and the defendant, the unequal position of the injured person with a claim for property damages in the adhesion proceedings and the injured person without the claim for damages, the inability of the injured person to claim reasonable satisfaction for the moral injury in the form of money in criminal proceedings, the inability to appeal against the statement of the court determining the guilt and the punishment, or the inability of the injured person without a claim for damages to appeal against the judgment of the Court of First Instance at all. The permission to file a remedial measure – protest – against the criminal order is missing completely.

Within the frame of the ongoing recodification of the Criminal Procedure it will be necessary to deal with the issue of how to if not eliminate, then at least minimize the inequality of the parties in criminal proceedings to necessary level. Therefore it would be appropriate to lay down in legal order, inter alia, the obligation of the police authority to inform the injured person of the opportunity to acquaint himself with the file after the closing of the investigation and eventually to apply the motions for additional evidence, the obligation of the Court to warn the injured person that a criminal order will be issued in a criminal case, so that he will be able to join the criminal proceeding with possible claim for damages, or the right of the injured person to file the protest against the criminal order. Without the introduction of at least these changes it is not possible to consider the parties in criminal proceedings as at least partially equal.

Equally important as the knowledge of procedural rights of injured persons is awareness of what happens in the minds of injured persons immediately after the negative experience, of the impact of the trauma that crime causes them, of the state of their minds or

eventually how we can help them. Especially those who are closest to the crime victim should know how to behave to the victim of the crime in order to prevent the deterioration of his already bad mental state. In my thesis I therefore also considered the victimological concept of victims of the crimes. Victimology is a science that deals with the personality of the crime victim, the victim's role in the genesis of the crime, the ways of helping the victim after the crime and the manner to avoid damage caused by the offense. The main task of victimology is to determine the role of the victim in the process of victimization (i.e., in the process of conversion of the potential victim in the actual victim). Its results form an important basis for the activity of the bodies responsible for the criminal proceedings. It may thus contribute to the elimination of risk factors for potential victims, to improve the position of victims in criminal proceedings and to combat and prevent criminality.

Proposals and incentives to change legislation concerning the position of an injured person in criminal proceedings as regards the reinforcement of his procedural rights, which run like a red thread throughout the whole thesis, however alone do not suffice to improve the position of victim in criminal proceedings. The approach of the bodies responsible for the criminal proceedings to the victim must also change. It's necessary to realize that the victim got into the machinery of criminal proceedings entirely accidentally, and against his will, that he suffers, and it is therefore necessary to provide him with maximum assistance. Although the situation is improving from year to year and injured persons also due to activities of NGOs are gaining a stronger position in criminal proceedings, it must be stated that until the view of the victim and approach to him in the global changes, i.e. by combination of effective legislation with friendly and professional approach of all stakeholders, the injured persons will still somehow remain on the margin.

Seznam použité literatury

- 1) Bednář, J. *Postavení poškozeného v trestním řízení zejména s přihlédnutím k novým institutům trestního řádu*. Praha : Univerzita Karlova, 1998.
- 2) Císařová, D., Fenyk, J., Grivna, T., Kloučková, S., Mandák, V., Púry, F., Repík, B., Růžek, A. *Trestní právo procesní*. 4. aktualizované a přepracované vydání. Praha : Linde, 2006.
- 3) Císařová, D., Čížková, J. *Poškozený v československém trestním řízení*. Praha : Univerzita Karlova, 1982.
- 4) Čírtková, L. *Forenzní psychologie*. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2004.
- 5) Čírtková, L. *Policejní psychologie*. 3. vydání. Praha : Portál, 2000.
- 6) Čírtková, L., Vitoušová, P. *Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů: příručka pro pomáhající profese*. Praha : Grada, 2007.
- 7) Grivna, T. *Soukromá žaloba v trestním řízení*. Praha : Karolinum, 2005.
- 8) Jelínek, J. *Poškozený v českém trestním řízení*. Praha : Karolinum, 1998.
- 9) Jelínek, J. a kol. *Trestní zákon a trestní řád. Poznámkové vydání s judikaturou*. 26. aktualizované vydání. Praha : Linde, 2008.
- 10) Jelínek, J. a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 3. přepracované a aktualizované vydání. Praha : Linde, 2008.
- 11) Jelínek, J. a kol. *Trestní právo procesní*. 5. aktualizované vydání. Praha : Linde, 2007.
- 12) Jelínek, J., Říha, J., Sovák, Z. *Rozhodnutí ve věcech trestních*. 2. aktualizované a přepracované vydání. Praha : Leges, 2008.
- 13) Kuchta, J. *Kriminologie – I. část*. Brno : Právnická fakulta Masarykovy univerzity, 2000.
- 14) Král, V. *Odškodňování obětí trestné činnosti. Zákony s poznámkami*. Praha : C.H.Beck, 1998.
- 15) Látal, J. *Poškozený v trestním řízení a rozhodování o náhradě škody v adhezním řízení*. Praha : Příručky Ministerstva spravedlnosti, 1994.
- 16) Musil, J., Kratochvíl, V., Šámal, P. a kol. *Kurs trestního práva. Trestní právo procesní*. 3. přepracované a doplněné vydání. Praha : C.H.Beck, 2007.
- 17) Novotný, O., Zapletal, J. a kol. *Základy kriminologie*. Praha : Karolinum, 1993.
- 18) Novotný, O., Zapletal J. a kol. *Kriminologie*. Praha : ASPI – Wolters Kluwer, 2008.

- 19) Osmančík, O., Rozum, J. *K problematice obětí zločinu*. Praha : Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1993.
- 20) Růžek, A. *Obžalovací zásada v československém trestním řízení*. Praha : Nakladatelství ČSAV, 1964.
- 21) Růžek, A. a kol. *Trestní právo procesní*. Praha : Karolinum, 1997.
- 22) Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J. *Poškozený a adhezní řízení v České republice*. Praha : C.H.Beck, 2007.
- 23) Šámal, P., Novotný, F., Růžička, M., Vondruška, F., Novotná, J. *Přípravné řízení trestní*. 2. doplněné a přepracované vydání. Praha : C.H.Beck, 2003.
- 24) Šámal, P. a kol. *Trestní řád. Komentář*. 1. díl. 6. vydání. Praha : C.H.Beck, 2008.
- 25) Šámal, P. a kol. *Trestní řád. Komentář*. 2. díl. 6. vydání. Praha : C.H.Beck, 2008.
- 26) Šámal, P. a kol. *Trestní řízení před soudem prvního stupně*. Praha: C.H.Beck, 1996.
- 27) Šámal, P., Púry, F., Rizman, S. *Trestní zákon. Komentář*. 6. vydání. Praha : C.H.Beck, 2004.
- 28) Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušáková, M. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář*. 2. vydání. Praha : C.H.Beck, 2007.
- 29) Ščerba, F. *Výběrová bibliografie článků z trestního práva 1997-2005*. Praha : Linde, 2006.
- 30) Štenglová, I., Plíva, S., Tomsa M. a kol. *Obchodní zákoník. Komentář*. 12. vydání. Praha : C.H.Beck, 2009.
- 31) Švestka J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol. *Občanský zákoník I. § 1 – 459. Komentář*. Praha : C.H.Beck, 2008.
- 32) Švestka J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol. *Občanský zákoník II. § 460 – 880. Komentář*. Praha : C.H.Beck, 2008.
- 33) Válková, J. *Výzkum obětí trestného činu v České republice*. Praha : Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1997.
- 34) *Věcný záměr zákona o trestním řízení soudním (trestní řád)*. Dostupné na <://portal.justice.cz/justice2/ms/ms.aspx?o=23&j=33&k=4980&d=281460>.
- 35) *Věcný záměr trestního řádu – hlavní principy navrhované rekodifikace trestního práva procesního*. Dostupné na <://portal.justice.cz/justice2/ms/ms.aspx?o=23&j=33&k=4980&d=281460>.
- 36) Vyhlídalová, P. *Trauma obětí trestného činu*. 2. vydání. Praha : MJF, 1998.

Seznam použitých článků z odborných časopisů

- 1) Baxa, J. Ochrana svědků a postavení oběti trestného činu. *Zpravodaj Bílého kruhu bezpečí*, 2001, č. 2.
- 2) Císařová, D. K problematice právního statusu oběti trestného činu (poškozeného). *Trestní právo*, 2008, č. 10.
- 3) Čeplová, V. Výše odměn zmocněnce v adhezním řízení v případech mimořádně vysokého počtu poškozených (§ 44 odst. 2 TrŘ) – nový druh trestu? *Trestněprávní revue*, 2008, č. 4.
- 4) Gřivna, T. Soukromá žaloba v trestním řízení (nástin problematiky). *Trestněprávní revue*, 2005, č. 12.
- 5) Gřivna, T., Gřivnová, P. Určení výše odměny advokáta jako zmocněnce poškozeného v trestním řízení. *Bulletin advokacie*, 2005, č. 11-12.
- 6) Groenhuijsen, M. Mediace obětí/pachatel. *Zpravodaj Bílého kruhu bezpečí*, 2002, č.1.
- 7) Grus, Z. Rozhodování o náhradě škody v adhezním řízení. *Trestněprávní revue*, 2004, č. 7.
- 8) Chytil, R. Právo poškozeného nahlížet do spisů. *Trestní právo*, 2000, č. 10.
- 9) Jelínek, J. K odškodňování obětí trestné činnosti – vybrané problémy. *Kriminalistika*, 1998, č.4.
- 10) Jelínek, J. K postavení poškozeného v trestním řízení – návrhy de lege ferenda. *Kriminalistika*, 1997, č. 1.
- 11) Jelínek, J. K rozhodování o náhradě škody v trestním řízení. *Socialistická zákonnost*, 1989, č. 6.
- 12) Jelínek, J. Může poškozený podat stížnost proti usnesení o přibrání znalce? *Bulletin advokacie*, 1997, č.1.
- 13) Jelínek, J. Nad jedním rozhodnutím o náhradě škody v trestním řízení. *Právní rozhledy*, 1994, č. 2.
- 14) Jelínek, J. Poškozený a náhrada škody po novele trestního řádu 2001. *Kriminalistika*, 2002, č.1.
- 15) Jelínek, J. Poškozený po novele trestního řádu 2001. *Bulletin advokacie*, 2001, č. 11-12.
- 16) Jelínek, J. Postavení poškozeného v trestním řízení – možnosti zdokonalení právní úpravy nejsou vyčerpány. *Kriminalistika*, 2003, č. 2.
- 17) Jelínek, J. Reforma trestního procesu (několik poznámek k předložené novele trestního řádu). *Trestní právo*, 2000, č. 4.

- 18) Jelínek, J. Soudnictví ve věcech mládeže a změny v trestním řízení (poznámky k orientačnímu studiu). *Bulletin advokacie*, 2003, č. 11-12.
- 19) Jelínek, J. Zásada rychlosti trestního řízení. *Kriminalistika*, 2003, č. 1.
- 20) Kacafírková, M. Postavení nezletilého poškozeného v trestním řízení. *Právo a rodina*, 2001, č. 7.
- 21) Kristková, V., Langhansová, H. Legislativní možnosti ochrany před sekundární viktimizací. *Trestněprávní revue*, 2008, č. 3.
- 22) Látal, J. Náležitosti řádného uplatnění nároku na náhradu škody poškozeného v adhezním řízení. *Právní rozhledy*, 1994, č. 10.
- 23) Látal, J. Poškozený v trestním řízení a rozhodování o náhradě škody v adhezním řízení po novele trestního řádu účinné od 1. ledna 2002. *Justiční praxe*, 2002, č. 4.
- 24) Mandák, V. Obsahové meze závěrečné řeči poškozeného. *Bulletin advokacie*, 1985, č. 2.
- 25) Marešová, A., Martinková, M. Oběti trestné činnosti v České republice očima kriminologů. *Trestní právo*, 2002, č. 1.
- 26) Musil, J. Má být omezeno dispoziční právo poškozeného udílet souhlas s trestním stíháním podle § 163 tr. ř.? *Trestní právo*, 2003, č. 12.
- 27) Petříček, L. K postavení poškozeného v trestním řízení. *Bulletin advokacie*, 2002, č. 6-7.
- 28) Protivínský, M., Jelínek, J. Možnosti péče o svědky-oběti nejsou vyčerpány. *Kriminalistika*, 2000, č. 3.
- 29) Vantuch, P. K informování poškozených a svědků trestného činu o odsouzeném (obviněném). *Trestněprávní revue*, 2005, č. 1.
- 30) Vantuch, P. K možnosti účasti právního zástupce poškozeného a svědka při jejich výslechu v přípravném řízení. *Bulletin advokacie*, 1999, č. 6-7.
- 31) Vantuch, P. K oprávnění poškozeného nahlížet do spisů ve stadiu postupu před zahájením trestního stíhání. *Trestněprávní revue*, 2005, č. 6.
- 32) Vantuch, P. Trestní stíhání se souhlasem poškozeného, nebo na jeho návrh? *Právní praxe*, 1994, č. 3.

Internetové zdroje

www.bkb.cz

www.concourt.cz

www.justice.cz

www.nsoud.cz

www.obcanskeporadny.cz

Seznam použitých právních předpisů (v platném a účinném znění)

úst. zákon č. 1/1993 Sb.	Ústava České republiky
usnesení č. 2/1993 Sb.	o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky
zákon č. 140/1961 Sb.	trestní zákon
zákon č. 141/1961 Sb.	o trestním řízení soudním (trestní řád)
zákon č. 209/1997 Sb.	o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti
zákon č. 218/2003 Sb.	o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže)
zákon č. 40/1964 Sb.	občanský zákoník
zákon č. 99/1963 Sb.	občanský soudní řád
zákon č. 513/1991 Sb.	obchodní zákoník
zákon č. 262/2006 Sb.	zákoník práce
zákon č. 94/1963 Sb.	o rodině
zákon č. 283/1993 Sb.	o státním zastupitelství
zákon č. 85/1996 Sb.	o advokacii
zákon č. 279/2003 Sb.	o výkonu zajištění majetku a věcí v trestním řízení a o změně některých zákonů
zákon č. 549/1991 Sb.	o soudních poplatcích
zákon č. 120/2001 Sb.	o soudních exekutorech a exekuční činnosti (exekuční řád)
vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 177/1996 Sb.	o odměnách advokátů a náhradách advokátů za poskytování právních služeb (advokátní tarif)
vyhláška Ministerstva zdravotnictví č. 440/2001 Sb.	o odškodňování bolesti a ztížení společenského uplatnění

Seznam zkratek a znaků

advok. tarif	advokátní tarif
apod.	a podobně
atd.	a tak dále
BKB	Bílý kruh bezpečí
č.	číslo
čl.	článek
event.	eventuelně
exek. řád	exekuční řád
obč. zákoník	občanský zákoník
obch. zákoník	obchodní zákoník
odst.	odstavec
OSN	Organizace spojených národů
o.s.ř.	občanský soudní řád
n.	následující
např.	například
příp.	případně
R	rozhodnutí/stanovisko
	uveřejněné ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek
resp.	respektive
Sb.	Sbírka zákonů
Sb. rozh. tr./civ.	Sbírka soudních rozhodnutí a stanovisek – trestní/civilní
stol.	století
tj.	to je
tr. řád	tr. řád
tr. zákon	tr. zákon
tzn.	to znamená
tzv.	tak zvaný/á/é
ust.	ustanovení
§	paragraf

Seznam klíčových slov

poškozený – oběť – trestní řízení

Keyword catalogue

injured person – victim – criminal proceedings